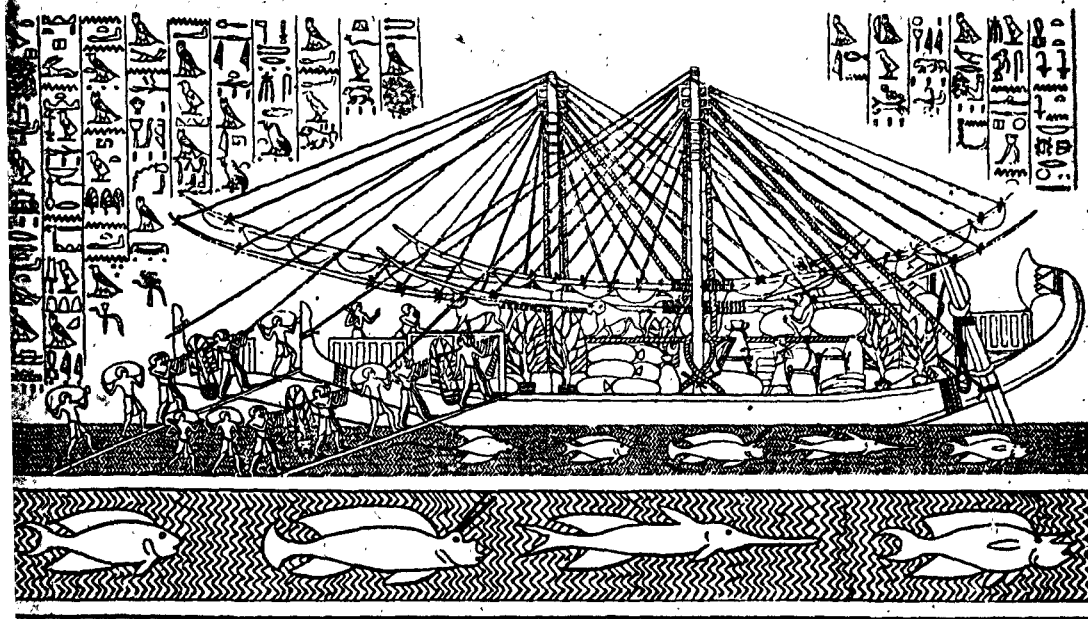

5017

MIŠULIN ZGODOVINA STAREGA VEKA

5047

ZGODOVINA STAREGA VEKA

V REDAKCIJI PROFESORJA
A. V. MIŠULINA

TRETJA IZDAJA

LJUBLJANA 1949

AVTORIZIRAN PREVOD IZ RUŠČINE

Ino. št. : J-5017.

UVOD

§ 1. Življenje prvotnih ljudi

Primitivna horda Življenje na zemlji se je začelo pred mnogimi sto tisoč leti. Prvotni ljudje so bili divjaki in so kot živali živeli v čredah. V velikih skupinah so blodili po svetu ter iskali potrebno hrano, skupno izdelovali orodje in ga uporabljali.

Iskanje hrane je bilo za prvotne ljudi zelo težavno. Poznali niso niti živinoreje niti poljedelstva niti predelavanja dobljenih produktov. Morali so iskati ter zbirati vse tisto, kar je bilo pač užitno.

V tem prvem obdobju svojega življenja niso imeli ljudje domovanj, ker jih še niso znali graditi. Zaradi tega so živeli v gozdovih, se skrivali po grmovju in iskali zavetja v globokih votlinah. Delovno orodje so izdelovali iz kamna in kosti; bilo je grobo izdelano in nebrušeno. To prvo orodje iz kamna, ki so se ga ljudje naučili izdelovati, se imenuje orodje »starokamene dobe« (paleolit). Z njim so ljudje lovili divjačino in izkopavali užitne korenine. S takim preprostim orodjem si pa niso mogli dosti pomagati. Zaradi tega je bilo življenje teh ljudi stalno v nevarnosti pred roparskimi zvermi in lakoto. V boju za obstanek so morali ljudje bloditi v velikih hordah, skupno iskati hrano in izbirati začasna bivališča. Tako je bilo življenje primitivne horde.

Pleme in rod Življenje ljudi se je razvijalo. Ko je človeška družba vzniknila, je sicer počasi, a vendar napredovala. Ko so se naučili okoriščati se z ognjem pri bruhajočih vulkanih, gozdnih požarih, se je življenje začelo hitreje razvijati. Kasneje so se ljudje naučili pridobivati ogenj bodisi s tem, da so drgnili kos lesa ob drugega ali s kresanjem kresilnega kamna. Tehnika se je dvignila na novo stopnjo. S spretnjšo obdelavo in brušenjem so pričeli iz kamna izdelovati nože, dleta in puščice. Izpopolnjeno orodje se imenuje orodje »novokamene dobe« (neolit). Istočasno so ljudje izumili lok, naučili so se delati lončene posode in predelovati živalske kože. S spremembo delovnega orodja so se

spremenili tuji ljudje, njihov način pridobivanja življenjskih sredstev. Pričeli so rediti domače živali, gojiti ribolov; prehajali so k primitivni živinoreji. V zvezi s tem so se začeli tudi stalno naseljevati. Nomadske horde se začno osamosvajati in zavzemati določena ozemlja. Tako še na koncu starokamne dobe nastajajo plemena, t. j. velike zajednice med seboj sorodnih skupin. Ta plemena so se delila na posamezne rodove. Rod je bil skupina ljudi, ki jih veže krvno sorodstvo. Rodovna organizacija ljudi ni bila okorela oblika, temveč se je tudi razvijala in spreminjala.

Matriarhat in patriarhat Spočetka igra pri rodovni urcdivi glavno vlogo žena. Z motiko koplje zemljo, sjeje žito, udomačuje živali. Kadar odhaja moški na lov, da preskrbi hrano, ostane žena doma, skrbi za otroke in starčke, varuje domovanje in skrbi za red v njem; s svojim delom vzdržuje družino. Tako, vidimo, zavzema žena prvo mesto, kar v rodu imenujemo **matriarhat**.

Tisočletja so minula, da je bil storjen spet korak naprej. Prvotni ljudje se niso mogli zadovoljiti s slučajno najdeno hrano, z divjimi rastlinami in koreninami ali z ne vselej srečnim lovom na živali. Zahteve ljudi glede hrane, izdelovanja oblačil in orodja, bivališč naraščajo. Prehajajo k živinoreji in poljedelstvu kot glavnemu pridobivanju življenjskih sredstev. Z udomačenjem živali so prešli k živinoreji (pastirstvu). Gojenje velikih kravjih črd je dajalo ljudem mleka, mesa, kože in kosti. Poljedelstvo se izboljšuje. Motiko zamenja plug. V plug vpregajo udomačenega vola. Tako zemljo bolje rahljajo, umno namakajo polja, sejejo ječmen, koruzo, dinje, buče in druge hranilne rastline.

Pomen moškega dela raste. Moški so v živinoreji in poljedelstvu potrebnejši. Gospodarstvo se vedno bolj opira na delo moža in ne več žene. Vsestransko udejstvovanje moža je potisnilo ženo z njenim gospodinjskim delom na drugo mesto. Poglavar rodu postane moški. Prvenstvo moškega v rodu se imenuje **patriarhat**.

V razširjeni rodovni zajednici so združeni poljedelci in živinorejci, ki tudi skupno gospodarijo. Vsa dela srenje je vodil starešina — najstarejši moški v rodu; to je bil življenjsko najbolj izkušen mož. Reševal je vse spore med člani rodu, odrejal delo, delil in razporejal življenjske potrebnosti. V tej dobi še ni bilo zasebne lastnine, ni bilo razredov,

ni bilo izkoriščanja. Tako je bilo življenje v prakomunističnem redu.

§ 2. Kako so nastale države s suženjskim redom — Zgodovinski spomeniki

Nastanek razredov

Prakomunistični red je prva razvojna stopnja ljudi, ki so jo prešli vsi narodi. Danes je ta stopnja že daleč za nami, svet jo je preživel pred mnogimi tisočletji. Samo majhno število plemen v Avstraliji, Afriki in Ameriki (na primer Indijanci) žive še danes pod divjimi prvotnimi pogoji (divjaki). Razen tega so se pri posameznih narodih ohranili nekateri ostanki preteklosti, ki se imenujejo relikti (na primer krvno maščevanje) in ki nas spominjajo na davno izginulo prvotno epoho.

Različni vzroki so porušili prakomunistični red. Vzporodno z razvojem tehnike bronastega in kasneje železnega delovnega orodja, je v srenji naraščalo bogastvo in se kopičilo v rokah posameznikov. Uporaba kovinske tehnike je pripomogla k oddelitvi obrti od poljedelstva. To pa je povzročilo živahnejšo izmenjavo dobrin med rodovi in celo med posameznimi osebami. Tako se je začela trgovina, z njo vred tudi bogastvo.

Prejšnja enakost v rodu je izginjala, ker se je namesto skupne lastnine pojavila *privatna lastnina*. Nekateri rodbine so zbrale večja zemljišča, več živine, ujetnikov, druge pa manj. Ujetnikov niso več pobijali kakor prej; imeli so jih za sužnje, ki so morali opravljati težka dela. Tako so se v rokah posameznikov kopičila proizvodna sredstva: delovno orodje, zemlja in celo ljudje-sužnji. Tisti pa, ki niso ničesar imeli, so postali sužnji bogatih lastnikov. In tako so nekateri člani rodu postali bogati, drugi pa revni.

Nastanek države Bogati so prisilili reveže, da so delali zanje. Razen tega so bogati poglavarji zbirali oddelke vojščakov in z njimi napadali druga plemena. Plen in ujetnike so obdržali zase in za svoje vojake. Šeasoma so začeli poglavarji in bogataši zasluževati ne le ujetnike, temveč tudi obubožane in zadolžene člane svojega rodu.

Spočetka so poglavarji sami sodili in kaznovali prebivalce za različne prestopke. Kasneje so se iz vrst bogatih pojavili pomočniki poglavarjev: upravniki okrožij, poveljniki oddelkov, sodniki, starešine v srenjah in pisarji. Upravniki, plemiči

in bogataši so postali gospodujoči razred, ostali prebivalci pa razred zaslužjenih. Tako so nastale razredne države, spočetka majhne, potem vedno večje. V rokah gospodarjev je bila vsa oblast, s katero so vladali nad sužnji in jih držali v suženjstvu.

Najstarejše nam znane velike države so nastale v dolinah rek: v severovzhodnem delu Afrike — v dolini reke Nila; v Prednji Aziji — v nižini rek Tigrisa in Evfrata; v Indiji — ob rekah Indu in Gangesu; na Kitajskem — ob Rumeni reki. V teh dolinah so ljudje prej kakor drugod prešli k obširnemu poljedelstvu, prej so začeli kopičiti bogastva in se razvijati. Grška in rimska država sta nastali kasneje.

Zgodovinski spomeniki Odkod ve znanost o teh najstarejših državah? Njihovo proučevanje temelji na zgodovinskih spomenikih. Ti spomeniki so tvarni in pismeni.

Tvarni spomeniki so ostanki različnih starodavnih zgradb, ohranjeni predmeti iz hišnega gospodinjstva, starodavno delovno orodje, denar — skratka vse to, kar so ljudje rabili v starodavni dobi.

Pismeni spomeniki so se nam ohranili v obliki starih napisov, na kamnih, na zidovih svetišč — na lončenih ploščicah, kakor tudi v delih starodavnih pisateljev.

Mnoge spomenike preteklosti odkrijejo z izkopavanjem. Z odkrivanjem in proučevanjem takih spomenikov se bavi znanost, ki se imenuje arheologija.

Različni spomeniki, tvarni in pismeni, se hranijo v muzejih in arhivih.

Znamenite zbirke spomenikov so: V Moskvi Zgodovinski muzej in Muzej likovnih umetnosti, v Leningradu — Ermitaž eden najlepših muzejev na svetu. Vsaka zvezna republika ima svoje krajevne muzeje.

Štetje let Za proučevanje zgodovine je velikega pomena pravilno štetje časa.

V starem veku ni bilo skupnega štetja; vsak narod starega veka je začel štetje s kakim važnim dogodkom v svoji zgodovini. Egipčani so šteli čas po vladanju faraonov, Grki po olimpiadah, t. j. po gimnastičnih igrah, ki so jih prirejali v Olimpiji; stari Rimljani so šteli od leta ustanovitve njihovega glavnega mesta Rima.

V današnji dobi rabijo krščansko štetje. Kristjani štejejo čas od 30. leta vladanja rimskega cesarja Avgusta. Tedaj se je po izročilih rodil Jezus Kristus. Znanost je dokazala, da sploh ni živel nikak Kristus. Toda mnogi so začeli verovati vanj (kristjani). Potem (v 6. stoletju) so vzeli legendarno leto Kristusovega rojstva za prvo leto svojega štetja. Štetje od tega leta dalje do naših časov se imenuje »nova era«; čas od tega leta nazaj, globoko v preteklost, se šteje v obratnem redu in se imenuje štetje »pred novo ero«.

Zgodovinska znanost proučuje dogodke, kakor so se vrstili in si sledili drug za drugim; tako časovno razporejanje dogodkov se imenuje kronološko. Zaradi tega proučevanja na osnovi spomenikov se lahko ugotovi zgodovina ljudi od prvotnega reda prav do današnjih dni.

Kaj proučuje zgodovina S proučevanjem zgodovine družbe izvememo, kako je nastala ta ali ona človeška družba in kako se je razvijala. Zgodovinska znanost kaže, da so ljudje v svojem razvoju prešli različne stopnje družbenega življenja. Videli smo, da so ljudje v začetku svoje zgodovine živeli v pracomunističnem redu. Nato so nastali razredi in razredna organizacija družbe: suženjski red, potem fevdalni in kasneje kapitalistični — ki vsi temelje na izkoriščanju.

Zgodovina družbe kaže, kako se z dolgotrajnim bojem zatiranih proti zatiralcem izvojuje nov red brez izkoriščanja in zatiranja, brez zemljiške gospode in kapitalistov. Ta novi socialistični red je zmagal v naši deželi, v ZSSR. Zanj se bori delovno ljudstvo tudi drugih dežel.

Znanje zgodovine nam pomaga, da razumemo, zakaj mora socializem zmagati na svetu.

VZHOD V STAREM VEKU

I. EGIPT

§ 3. Narava Egipta in njegovo prebivalstvo

Narava Egipta Od Atlantskega oceana do Rdečega morja se čez Severno Afriko razprostirajo neplodne peščine saharske puščave. Samo na vzhodu se razteza ozka rodovitna dolina, po kateri teče reka Nil. To je ena največjih rek na svetu.

Nil nastaja iz zлива dveh rek — Belega Nila, ki izvira iz jezer centralne Afrike, in Modrega Nila, ki izvira iz jezera Tana in se spušča s planinskih vrhov Abesinije. Nil se preko šestih teras v brzicah spušča v morje.

Egipt se imenuje samo severni del nilske doline. Dolino obrobajo gorske verige, ki so bogate granita, apnenca, peščenca in drugih vrst kamenja, ki so prikladne za gradnje. Na zahodu se razprostira Libijska puščava. V vzhodni puščavi, ki sega do obrežja Rdečega morja, so našli zlato in baker. Baker so pridobivali tudi na Sinajskem polotoku.

Nil se izliva v širokem ustju, ki se imenuje delta. Ob bregovih Nila in njegovih rokavov sta rastle vodni rastlini — lotos in papirus. Papirus je zelo koristna rastlina. To je trst, iz čigar debelih stebel so delali lahke čolnice, iz tankih pa pletli košare in zvijali vrvi; njegove korenine so rabili za kurivo, mlade poganjke pa za krmo.

Iz papirusa so Egipčani izdelovali tudi pisalni material, ki ga tudi imenujejo papirus (gl. § 11).

Gozdov ni v Egiptu. Drevja je bilo zelo malo in so ga zato v starem Egiptu zelo visoko cenili.

Kamena doba v Egiptu V davnini, pred približno 50.000 leti, je bila dolina Nila nenaseljena. Njegova obrežja so bila velika močvirja. Podnebje je bilo nezdravo. Zahodno od Nila, kjer se zdaj razprostira puščava Sahara, so bile cvetoče rečne doline Nilovih pritokov. Po stepah so živele antilope, bivoli, divji prašiči in sloni. Tudi strašne divje zveri — levi in leopardi — so bile tam. V te kraje so

često zahajali blodeči lovei. Njihovo glavno orožje sta bila bat in sekira iz kremenca.

Mnogo časa je preteklo, da so se lovei naučili izdelovati popolnejše orožje iz kremenca, in lov je bil plodonosnejši. Zdaj ni bilo več treba loveem tako pogosto menjati svojih bivališč in so se lahko dalj časa mudili na istem kraju.

Egipčansko prebivalstvo — Začetek poljedelstva Sčasoma se je podnebje Severne Afrike spremenilo. Pritoki Nila so usahnili, cve-toče stepe so se stopnjema spreminjale v pustinjo brez vode. Prebivalci so začeli iskati nove kraje za naselitev; nekaj se jih je naselilo v dolini Nila in v zelenicah. Tako se je nekako pred deset tisoč leti pojavilo egipčansko prebivalstvo.

Spočetka so se Egipčani v glavnem bavili z lovom. Toda stopnjema so se začeli ukvarjati s poljedelstvom.

Znanstveniki so odkopali na različnih krajih doline Nila ostanke stalnih naselbin najstarejših egipčanskih prebivaleev.

Veliko število koč iz nežgane opeke ali iz trsja je tvorilo naselje. Te kočje so bile brez oken, vhod je zapirala pletenina iz ličja. Streha je bila prav tako pletena iz ličja, tla so bila iz zbite gline. Kočo so rabili samo za spanje. Vsa dela so opravljali podnevi pod milim nebom.

Ženske so na ognjiščih kuhale hrano v lončenih posodah, mlele na kamnitih žrmljah zrnje, tkale platno in šivale iz njih oblačila.

Moški so lovili ribe, obdelovali zemljo ali pasli živino: vole, ovce, koze, prašiče. Travniki ob bregovih Nila, ki jih je namakala voda, je pokrivala sočna trava. Lovei so varovali črede pred napadi divjih zveri ali odhajali v pustinjo na lov za divjačino.

Egipt je kot zelenica v puščavi. Dežja tam skoraj ni. Kakor se severno od ekvatorja, v glavnem v abesinskih gorah, kjer so izviri Nila, začne deževna doba, prestopa reka bregove. Sredi julija se začne Nil razlirati in stopnjema poplavlja vso dolino Egipta. V času poplave se mesta in vasi, ki so zgrajene na visokih krajih, spremene v otoke. Zveza med njimi je v tem času mogoča bodisi po ozkih nasipih ali s čolni.

Voda stoji skoraj do novembra, nato začne upadati. Pri upadanju vode ostane po poljih blato, ki se tvori iz ostankov zgnitih vodnih rastlin in iz mineralnih snovi, ki jih je reka odložila. Blato dobro gnoji zemljo, ki je zaradi tega nenavadno

plodna. Poplave Nila so i namakale i gnojile polja. Poljedelstvo je bilo v tem obdobju še zelo primitivno. Zrnje ječmena in prosa so metali naravnost v neobdelano blatno zemljo. Tako poljedelstvo je kljub plodni zemlji dajalo majhen pridelek.

§ 4. Razvoj poljedelstva — Ustanovitev države

Egipčani so zelo počasi, z velikim naporom zboljšavali svoje poljedelstvo. Dolgo časa so za obdelovanje polj rabili motiko. Osuševali so močvirja, čistili zemljo močvirnatih rastlin in kopali kanale. Sredstva za obdelovanje zemlje so se zboljšavala in poljedelstvo je dajalo mnogo več pridelkov.

Stopnjema je postalo poljedelstvo glavni poklic Egipčanov. Tako so tudi leto delili na tri obdobja po poljedelskih delih: čas poplav (julij—oktober), setve (november—februar) in žetve (marec—junij).

Vodne naprave Velike, široke in dolgotrajne poplave Nila niso samo gnojile zemljo, temveč so tudi mnogo škodovali Egipčanom s tem, da so poplavljalje in podirale njihove domove in druge naprave. Da se zavarujejo pred uničujočimi silami vode, so morali graditi posebne naprave: nasipe, umetne griče. Razen tega so Egipčani izkopali velika jezera, da so zbirali zalogo vode za namakanja polj in vrtov v suhem letnem času. V času poplav so se ta jezera napolnila z vodo. V ta namen so rabili tudi naravne vodohrame. Znamenito Merisovo jezero so napravili pred približno 4000 leti iz ogromnega močvirja. Sodeč po pripovedovanjih starodavnih popotnikov in po njegovih ostankih, je imelo jezero okrog dve sto kilometrov obsega (glej § 7).

Od jezer in Nila so bili speljani namakalni prekopi k poljem in vrtovom. Na visoka polja, kamor voda ni mogla priteči po prekopih, so jo dovajali s pomočjo žerjavov ali, kakor jim zdaj pravijo v Egiptu, šadufov. To so opravljali na tale način: po visokem bregu prekopa so napravili po dve do tri ravnice drugo nad drugo. Nad prekopom so na vsaki ravnici namestili vodoravno dolge drogove. Na en konec droga so obesili vedro iz kože, na drugi pa veliko grudo gline ali kamen za protiutež. S tem vedrom so zajemali iz prekopa vodo in jo podajali z ravnice na ravnico, dokler ni prišla do polja. V vročem letnem času so morali črpati vodo vsak dan od jutra do večera. Šadufe rabijo egiptovski kmetje tudi dandanes za namakanje svojih polj.

Težavno delo je zahtevalo velike napore in mnogo delavnih rok. Za ta dela so uporabljali delovno silo zaslužjenih prebivalcev. Za delovne moči so služili tudi vojni ujetniki. V tej dobi Egipčani niso več ubijali ujetnikov kakor prej, temveč so jih imeli za sužnje, ki so morali opravljati najtežja dela. Suženj je kopal prekope, nosil vodo na polja itd. S svojim delom je dajal več, kakor je pojedel, in zato ga je bilo vredno imeti.

Toda sužnjev je bilo malo in zato so morali obdelovati zemljo navadno tudi svobodni prebivalci.

Nastanek nomov Spočetka so živeli Egipčani v posameznih rodovih, toda vsakemu rodu posebej se ni izplačalo kopati prekope za namakanje svojega majhnega zemljišča. Zaradi tega so se začeli posamezni rodovi družiti v srenje iz srenj so pa nastajale večje zajednice — *n o m i* (okrožja). Takih nomov je bilo v Egiptu okrog 40. Vsak nom je imel svoje ime: »Sokol«, »Kačja gora«, »Šakal«, »Zajec«, »Črna krava« itd.

Močnejše in številnejše družine so si prisvajale v nomih boljše zemljo, grabile večji plen in prisilile ujetnike-sužnje in člane svojega plemena — da so delali zanje. Tako je nastala v nomih bogata in močna aristokracija.

Ostali prebivalci *noma* so bili kmetje; živeli so v srenjah, delali na svojih poljih in morali plačevati visoke davke poglavarju *noma* — *n o m a r h u*. *Nomarh* je vodil vse zadeve *noma*. *Nomi* so bili nekaka majhna samostojna kraljestva.

Nomi so se često vojskovali med seboj. Močnejši *nomi* so pogosto zavladovali nad slabotnejšimi. Okrog leta 3500 pr. n. e. je nastalo dvoje držav — »Dolnji Egipt« (v delti Nila) in Gornji Egipt (v srednjem toku Nila).

Po dolgem boju med tema dvema državama je vladar Gornjega Egipta Menes premagal Dolnji Egipt (okrog leta 3200 pr. n. e.). Njega so začeli imenovati »Kralja Gornjega in Dolnjega Egipta«. Egipt je postal enotna država. Njegova prestolnica je postala *M e m f i s* v dolnjem toku Nila.

§ 5. Religija starih Egipčanov

Po pojmovanjih starih žive v svetovju vsemogočni duhovi ali *b o ž a n s t v a*. Domnevali so, da žive v drevesih, v živalih, v rekah, v gorah. Stari si niso znali razložiti pojavov smrti,

bolezni, sprememb v naravi. Zato so mislili, da je odvisno vse od dobrih ali zlih bogov. V takc bogove so verovali tudi Egipčani.

Vsak nom je častil svoje bogove. Glavnemu bogu — zaščitniku noma — so postavili svetišče. Pozneje so določili posebne ljudi, ki so skrbeli za čaščenje bogov. Imenovali so se ž r e c i. Žreči so čuvali kipe bogov, ki so stali v svetiščih, sprejemali darove, namenjene bogovom, in opravljali molitve. Njim ni bilo treba plačevati nikakih davkov in živeli so od darov. Ker je bil poklie žreeev zelo donosen, ga je aristokracija hranila zase.

Boga ali boginjo-zaščitnico so upodabljali navadno v podobi živali. Taka predstava o bogovih se je ohranila pri Egipčanih še iz prvotnih časov, ko je bil glavni poklie njihovih prednikov lov. Tedaj je imel vsak lovski rod za svojega boga-zaščitnika določeno žival in bog se je imenoval po tej živali.

Posebno so častili Egipčani bika A p i s a in kravo H a t o r. Tudi mnoge druge živali so imeli za svete: krokodila, levca, kačo, sokola, mačko. Te živali so imeli pri svetiščih, po smrti so jih pa balzamirali in pokopali v grobnicah.

Bog sonca Ra Egipčani so oboževali tudi sončno toploto, ki je pomembna, važna za poljedelstvo. Bilo je včč sončnih bogov. Najslavnejši in najbolj čaščeni bog sonca je bil Ra. Egipčani so verovali, da je bog Ra ustvaril zemljo, ljudi, živali in rastline. »Ko odprem oči,« govori Ra v nekem mitu, »postane na zemlji svetlo; ko zaprem oči, leže na zemljo noč. Ljudem pošiljam vodo in dclam ogenj.« Drugi egipčovski mit pripoveduje, da so ljudje, ki jih je ustvaril bog Ra, začeli grešiti. Tedaj je bog Ra, da jih kaznuje, poslal na zemljo svojo hčer Hator. Dala si je podobo divje zveri in začela pokončavati ljudi. Ra se je pa ustrašil, da bo pogubila ves človeški rod, in je ukazal, naj se izlije na Hatorino pot eclo jezero opojne pijačc. Hator se je je napila in zaspala. Tako so bili ljudje rešeni popolnega pokončanja.

S takimi miti so hoteli žreči vlitii človeku strah pred bogovi in čustvo lastne nemoči. To je bilo koristno za vladarje in aristokrate, ki so se šteli za božje poslanee. Med drugimi bogovi so imeli Egipčani za božanstvo tudi Nil, kajti od njegovih poplav je bilo odvisno vse življenje v Egiptu.

Njemu na čast so molili in peli himne, ki so ga slavile:

Slava tebi, Nil, ki iz zemlje prihajaš
in tečeš, da vedno znova nam Egipt oživiš!
Ustvaril te je Ra, da nam namakaš polja,
živalim daješ vedno novega življenja!
Prinašaš kruha nam in vsakovrstno hrane,
ob Tebi vsa narava postaja nam prekrasna;
razširjaš žitnice nam, polniš nam vreče z moko,
Ti čini tudi ne pozabiš siromakov.

Oziris in Izida Zelo je bilo razširjeno čaščenje boga zemlje in rodovitnosti Ozirisa in njegove žene Izide. O Ozirisu so pripovedovali, da je bil nekoč vladar Egipta. Bil je dober kralj in je naučil ljudi obdelovati zemljo. Toda Oziris je imel hudobnega brata Seta, ki je iz zavisti ubil Ozirisa. Ozirisov sin je šel tedaj nad Seta in ga premagal. Bogovi so oživili Ozirisa in ga postavili za vladarja prekogrobnega kraljestva. V tem mitu o smrti in vstajenju Ozirisa je odsevala predstava Egipčanov o vsakdanjem umiranju in prebujanju vsega rastlinstva.

Egipčani so verovali v življenje onstran groba. Po njihovem izročilu je Oziris sedel v onstranskem kraljestvu v dvorani pravosodja. Pred njim je stala tehtnica, na katero polože srce rajkega, da zvedo, ali je bil pravičen človek v življenju in če je vreden raja. Pravičnik je prišel na rajske poljane, kjer je bilo več vode kakor na zemlji in kjer je rastla pšenica, višja od človeka. Egipčani so verovali, da bo rajski tam živel večno skupaj z bogovi, da bo potoval s sončnim čolnom po podzemnem Nilu in užival hrano bogov.

Mumifikacija in pokopavanje Svojci umrlega so poskrbeli, da bi imel rajski vsega, kar bi potreboval v onstranskem življenju. Postavili so mu veliko grobnico in jo napolnili z obleko in hrano. Pri pokopu so opravljali žrtvene obrede.

V grob so polagali tudi zavitek papirusa — »mrliško knjigo«. To je bil zbornik molitev in zaklinjanj proti nevarnostim, na katere utegne naleteti pokojnikova duša v prekogrobnem življenju. »Mrliška knjiga« naj bi mu pomagala opravičiti se pred Ozirisovim sodiščem.

Da bi se telo rajkega ohranilo večno, so ga Egipčani balzamirali, pretvorili v mumijo. Telo, iz katerega so odstranili drobovje, so prepojili z raztopljeno soljo in potem napolnili z dišečimi smolami. Nato so mumijo tesno zavili v platnene povoje in položili v rakev (sarkofag). Tako se

je ohranila zelo dolgo. Mnogo mumij se je ohranilo do današnjih dni.

Reveži si niso mogli graditi razkošnih grobnic. Za nje je bila predraga tudi »mrliška knjiga« in nedosegljivo balzamiranje umrlih.

Žreci so učili siromake, da si je samo s potrpežljivostjo in pokornostjo mogoče zaslužiti raj. Govorili so: »Bogovom je ljub pokoren, nepokoren jim je zoprn.« V strahu pred Ozirisovo sodbo so reveži prenašali svoje težko življenje in se nadejali, da bodo po smrti prejeli nagrado za svojo ponižnost.

Žreci so v Egiptu dobivali bogate darove in imeli velik vpliv. Kasneje sta njihova moč in bogastvo postali nevarni celo egipčanskim vladarjem. Eden od teh vladarjev, Ehnaton po imenu, je hotel spodkopati vpliv mogočnih in bogatih žrecev. Namesto množice bogov je uvedel čaščenje enega boga Atona, ki so ga upodabljali v podobi sončne oble. Na ta način je Ehnaton upal zlomiti moč krajevnih žrecev, ki so v vsakem okraju služili svojim bogovom. Vse bogastvo svetišč in žrecev je hotel zbrati v svojih rokah. Toda ta reforma se ni obdržala in po Ehnatonovi smrti je bila obnovljena prejšnja religija. Bogastvo žrecev se je še nadalje množilo.

§ 6. Državna ureditev v Egiptu

Faraon	Vladarja so imenovali »faraona«. Beseda »faraon« pomeni »veliki dom«, t. j. vladarjev dom. Faraona so častili kot boga. Ves Egipt mu je moral služiti. Vsa zemlja se je štela za njegovo lastnino.
in njegova oblast	
Uprava države	

Faraon je vladal Egiptu s pomočjo svojih magnatov, ki so izhajali iz aristokratskih rodov. Iz njihovih vrst je faraon imenoval nomarhe. Prva oseba v državi za faraonom je bil vezir. To je bil glavni faraonov pomočnik. Vezir je vodil vse zadeve Egipta in pobiral davke iz vseh nomov. Vsa dela za gradnjo prekopov in jezov so bila pod njegovim vodstvom. Egiptovska vojska je bila tudi podrejena vezirju.

Nomarhi so morali zbirati vladarske davščine, priskrbovati sužnje in kmete za faraonska dela in zbirati vojaške sile po vladarjevem ukazu. Razen dohodkov od svojih zemljišč so imeli nomarhi za svoje službovanje faraonu tudi pravico pobirati davke od prebivalcev noma. Bili so kakor mali kralji v nomih. Služba je postala dedna.

V egipčanski državi je kakor v vseh drugih vzhodnih državah te dobe vladalo suženjstvo.

Sužnji in kmetje Za faraona in egiptovsko aristokracijo so delali sužnji in kmetje. Sužnje so uporabljali pri vsakovrstnih delih v hišnem gospodarstvu, na poljih in zgradbah. Posebno se je delo sužnjev uporabljalo na posestvih egipčanskih svetišč. Tako je na primer v obdobju prvovita Egipta za hram boga Amona delalo več kakor 86.000 sužnjev, za svetišče boga Pta pa nad 3000. Razen sužnjev je za faraona, aristokracijo in uradništvo delala množica kmetov. Kmetov je bilo v Egiptu več kakor sužnjev.

Kmetje so živeli v vaških srenjah. Vsaka srenja je imela svojega starešino; podrejen je bil nomarhu in moral je izpolnjevati vse njegove odredbe.

Večji del svojih dohodkov so morali kmetje oddajati v obliki davkov v faraonovo blagajno. Morali so plačevati davke tudi nomarhu in svetišču svojega noma. Davki so se pobirali od vsakega koščka zemlje, od vsakega ribnika in kanala, ki je namakal zemljo, od vsakega drevesa, ki je rasel na njej. Davke so plačevali v naturi: v žitu, perutnini in drugih pridelkih. Poljedelcu samemu je za njegovo preživljanje ostalo zelo malo. Razen plačevanja davkov so bili kmetje obvezni opravljati še dela po ukazih faraona in nomarha. Največkrat so sužnje in kmete prisilili kopati prekope in graditi jezove, zidati dvorce, svetišča in grobnice. Zaradi takega izkoriščanja so se pri faraonu, aristokraciji in svetiščih kopičila bogastva.

Keopsova piramida in sfinga Kadar je vladar zasedel prestol, si je začel graditi grobnico — piramido. Faraona so imeli za boga, verovali so, da večno živi v prekogrobnem kraljestvu. Zato so vladarjevo telo balzamirali in pokopali v piramidi.

Na zahodnem bregu Nila, nekoliko južno od njegove delte se še danes dvigajo kamnitni kolosi piramid. Med vsemi piramidami (nad 70 jih je) se odlikuje po svoji veličini piramida faraona Keopsa. Dograjena je bila okrog leta 2800 pr. n. e.

Kraj za svojo piramido je Keops izbral 20 km proč od mesta Memfide, stare prestolnice Egipta. Piramida je visoka 146 m, dolžina vsake stranice ob vznožju meri okrog 230' m. Če bi hotel človek obhoditi vso piramido, bi moral prehoditi približno kilometer.

Grški zgodovinar Herodot pripoveduje, da je Keops za gradnjo svoje piramide nagnal nesvobodno prebivalstvo iz vsega Egipta. Delali so v skupinah, po tri mesece vsaka skupina. V vsaki skupini je bilo po deset tisoč ljudi. Piramide so gradili 30 let. Deset let so polagali samo ceste za dovoz skal na kraj zgradbe. Te skale, težke po 2½ tone, so vlačili ljudje, ki so jih gonili z biči.

Stari Egipčani niso imeli nikakih dvigalnih žerjavov in strojev. Orjaške zgradbe so se gradile z težkim delom sužnjev, in kmetov. Vsa dela so opravljali ročno: eni so klesali skale, drugi so jih gladili z mokrim peskom, tretji so vlačili kamne po nasipu in po stopnicah piramide navzgor, četrti so pritrdjevali kamnitne kvadre drugega k drugemu. V bližini piramid se dviga kolosalni kip sfinge, ki so jo izsekali iz cele skale za časa enega vladarjev, ki so vladali po Keopsu. Sfinga predstavlja ležečega leva s stegnjenima šapama in s človeško glavo. Bila je utelešenje faraona v vsej mogočnosti njegove oblasti: Sfinga je visoka nad 20 m, dolga pa 73 m.

V času gradnje piramid je poginilo na tisoče ljudi od pretežkega dela pod žgočimi sončnimi žarki.

Ogromna bogastva in na tisoče človeških življenj so se darovala kot žrtve majhni peščici odličnikov in vladarjev, ki so morali imeti po smrti po pojmovanju Egipčanov razkošne, veličastne grobnice. Mnogo piramid so zgradili v tem začetnem obdobju egipčanske države. Vse to obdobje imenujejo Staro kraljestvo (leta 3200—2400 pr. n. e.). Ta doba se končuje z notranjimi razdori in propadanjem Egipta.

§ 7. Vstaja kmetov in sužnjev — Vdor Hiksov

V kasnejši zgodovini Egipta se dviga novo mesto — Tebe. To mesto hitro raste. V njem se grade svetišča in faraoni prenesejo vanj svojo prestolnico. To novo obdobje imenujemo Srednje kraljestvo (leta 2400—1580 pr. n. e.). Egipt se razvija. Okrog Teb se združijo vse druge pokrajine. Faraoni napravijo vrsto pohodov v tuje dežele, od koder dovajajo veliko število ujetnikov in mnogo nagrabljenega bogastva.

V tej dobi so zgradili tudi mnogo zgradb.

V spodnjem toku Nila so izsušili močvirnato področje — Fajunsko oazo. Tu so napravili velik bazen za rezervoar vode — Merisovo jezero. V to jezero se je stekala voda iz Nila po speljanem kanalu. Po izročilu je voda šest mesecev tekla po kanalu v jezero, šest mesecev pa — nazaj v Nil.

Pri vходу v oazo so postavili veliko zgradbo -- dvor, posvečen egipčanskim bogovom. V njem je bilo polno hodnikov in človek se je lahko izgubil v palači. Kasneje so jo Grki imenovali *l a b i r i n t*.

Vse te zgradbe so postavili z delom sužnjev in kmetov.

Da bi povečali svoja bogastva, so faraoni v dobi Srednjega kraljestva delali pohode v zlata bogato deželo, Nubijo, ki so jo deloma tudi osvojili.

**Vstaja kmetov
in sužnjev
okrog leta 1750
pr. n. e.**

Bogastva faraona, aristokracije in gospodarjev sužnjev so se večala, življenje prebivalstva je pa postajalo vedno težje in težje. Toda egipčanski kmetje in sužnji niso vedno ponižno prenašali svojega težavnega življenja; večkrat so se uprli svojim zatiralcem. Okrog leta 1750 pr. n. e. je izbruhnila velika vstaja kmetov. O tej vstaji nam pripovedujeta dva papirusa (tako se imenujejo egipčanski pisмени dokumenti). Eden od njih je v leydenskem muzeju na Holandskem, drugi pa se hrani v Leningradu -- v državnem Ermitažu.

Skupaj s kmeti so se uprli tudi sužnji. V enem teh papirusov je zapisano: »Kraljeva prestolnica je bila osvobojena v eni uri. Kralja so zajeli siromašni ljudje. Dvornike so pregnali iz kraljevih domov. Uradnike so pobili in pobrali njihove dokumente.«

Vse davčne spise so uporniki raztrgali in razmetali. Davkov ni nihče več plačeval. Vladarjeve sodnike so pregnali. Žito iz kraljevih shramb so zasegli.

Vstaja je zajela ves Egipt. Jezove so podrli, kanale so zasuli z blatom. Polja se niso mogla z ničimer namakati. »Reke so suhe, čez nje hodijo po sipinah. Bregov je nastalo več kakor vode,« se govori v papirusu.

Mnogo bogatašev so pobili, uničili. Nekaterim se je posrečilo pobegniti v sosedne dežele.

Siromaki so vrgli vladarja in razgnali bogataše. Toda obdržati oblast v svojih rokah niso mogli; niso vedeli, kako naj uredijo življenje po novem. Zaradi tega je bila njihova zmaga kratkotrajna.

Hiksi

Kmalu po vstaji kmetov so se dvignile nad Egipt vojske azijskega plemena Hiksov. Njihovi lahki bojni vozovi, v katere so bili vpreženi konji, so prodrli v vrste Egipčanov in jih pognali v beg. Egipčanska

pehota se je težko upirala sijajni konjenici Hiksov. Poleg tega pa so navdajali s strahom Egipčane že sami konji, dotlej še nepoznani v Egiptu.

Hiksi so podjarmili Egipt. Njihovi vladarji so postali egipčanski kralji. Zgradili so razkošno prestolnico in se obdali z novo aristokracijo. Vsa dežela jim je plačala težek tribut.

Okrog 150 let so Hiksi gospodarili nad Egiptom.

§ 8. Egipčanske osvojitve

Izgnanje Hiksov — Nova aristokracija

Hiksi so se utrdili na severu, v delti Nila. Nomarhi Gornjega Egipta so samovoljno upravljali svoja področja, morali so pa pravočasno zbrati tribut za Hikse. Najmogočnejši nomarhi so bili upravitelji mesta Teb.

Okrog leta 1580 pr. n. e. je upravitelj mesta Teb *Jahmos* začel vojno proti Hiksom in jih pognal iz Egipta. Po tej zmagi se je oklical za kralja Gornjega in Dolnjega Egipta; Tebe so znova postale egipčanska prestolnica. Tebanskega boga *Amona* so proglasili za glavnega boga vsega Egipta. Po izgnanju Hiksov se začenja obdobje *Novega kraljestva* v zgodovini Egipta.

Novi faraon se je obdal z odličnimi in bogatimi magnati. To so bili vojskovodje in bogati zemljiški gospodje, ki jih je vladar po vojnih pohodih nagrajeval z zemljo, s sužnji in z »zlatom hrabrosti« (tako se je imenoval red v pobedi zlate muhe). Velik vpliv so imeli na dvoru žreci. Ti so dobivali od vladarja lepa darila in kopičili v svojih rokah velika bogastva. Najbogatejši med njimi so bili žreci tebanskega boga *Amona*. Tako je namesto stare aristokracije, ki je izginila za časa upora, nastala nova.

Položaj kmetov — Vojska

Kmetje so še dalje plačevali za svojo zemljo ogromne davke. Znašali so približno petino letine. Kraljevski davki so se neusmiljeno izterjavali. V nekem papirusu se je ohranil opis položaja kmetov: »Črvi pojedó polovico zrnja; povodni konji požó drugó polovico, miši se množé na polju, kobilice se spuščajo... Tedaj se pa uradnik izkrca na bregu; hodi okrog žetve, okrog njega je spremstvo s palicami, črnici s šibami. Ti govore: ‚Daj zrno! Ni ga — in oni bijejo gospodarja... Zvežejo ga, vržejo v jarek... njegova žena in otroci so zvezani...«

Kmetje, ki so obubožali in izgubili zemljo, so poskušali živeti od dninarskega dela. Tisti, ki se jim to ni posrečilo, so se pa združevali v tolpe razbojnikov in se preživljali z ropanjem.

Faraon, žreci in aristokracija so se bali novega upora sužnjev in kmetov. Da jih obdrži v pokornosti, je faraon ustanovil posebno vojaško stražo iz nubijskih najemniških oddelkov.

Faraoni so vojevali neprestane vojne in osvojevali nove dežele. Za pohode je bila potrebna stalna in dobro izurjena vojska. Zbirali so jo iz kmetov in iz njih tvorili oddelke pehote. Najmočnejši del vojske so bili oddelki bojnih vozov, ki so se pojavili potem, ko so Hiksi pripeljali v Egipt konje. Te oddelke je tvorila bogata aristokracija, ki je dobivala levji delež vojnega plena. Oni na vozeh so z zaničevanjem gledali na množico pešcev.

Med kmcčko pehoto je ves čas naraščalo nezadovoljstvo. Zaradi tega je postajala vojska, zbrana iz kmetov, vedno bolj in bolj nezanesljiva in faraoni so začeli najemati za vojaško službo zamorske, nubijske in libijske voditelje z njihovimi oddelki.

Pohodi Tutmosa III.

Največji osvajalec med egipčanskimi faraoni je bil Tutmos III. Živel je okrog leta 1500 pr. n. e. Tutmos III. je mnogokrat vodil svojo vojsko proti aziatskim plemenom. V osmem vojnem pohodu je prišel do Evfrata in sprejel darove od hetitskega kraljestva v Mali Aziji. Tutmos je osvojil velika področja v Siriji, Palestini in Nubiji.

O veličini Tutmosovega vojnega plena je mogoče soditi po spisku bogastev, ki si jih je pridobil pri prvem pohodu. Pripeljal je okrog tri tisoč sužnjev, mnogo zlata in srebra, konj, goveje živine in drobnice in veliko količino žita. Vrh tega so mu morale premagane dežele plačevati vsakoletni tribut.

Ogromna bogastva, nagrabljena v zasedenih deželah, so se delila med faraonom, žreci in vojaško aristokracijo.

Faraon je v prvi vrsti oddelil velik delež plena »bogu Amonu«, t. j. žrecem tega svetišča. Po prvem pohodu na primer je Tutmos podaril svetišču boga Amona okrog tisoč sužnjev, veliko količino živine in perjadi, zlata srebra in dragocenih kamnov, tri mesta v Siriji, nešteto polj in vrtov v Egiptu. Taka darila je Amonovo svetišče stalno prejemale tudi od naslednikov Tutmosa III. Amonovi žreci so postali najbogatejši ljudje v Egiptu.

Roparski pohodi faraonov so uničevali ne samo prebivalce osvojenih dežel, temveč tudi kmete v Egiptu samem: rastle so davki za vzdrževanje vojske, večji del moških so jcmali v vojsko in ni bilo ljudi, ki bi delali na poljih. Toda vojne so bile koristne za egiptovsko aristokracijo, žrece in samega faraona, ker je nagrabljen plen padal v njihove roke.

Upravljanje države — Trgovina Po Tutmosovih pohodih se je egiptovsko kraljestvo zelo povečalo. En vezir je žc težko opravljal vse zadeve, zato sta se pojavila dva vezirja: eden je upravljal na jugu, drugi na severu. Prav tako visok položaj kakor vezirja je imel upravnik državne blagajne, Ves bogat tribut iz zasuš-njenih dežel, vsi davki, izterjani od kmetov so šli v državno blagajno.

Velik dohodek je dajala Egiptu tudi trgovina. V Egipt so prihajali z blagom trgovci iz raznih dežel. Dovoženo blago so predvsem ponudili faraonom in samo tisto, česar niso prodali njemu, je bilo mogoče prodati na trgu. S trgovino se je po-javilo v Egiptu tuje blago: pisane volnene tkanine, zlata in srebrna posoda, orožje, diščča olja, izdelki iz črnega in rož-natega lesa in drugi razkošni predmeti. Egipt je uvažal tudi surovine: les, kovine in drugi gradbeni material.

Trgovina v Egiptu je bila v rokah faraonov in aristokra-cije. Veliko vlogo v trgovini so igrala tudi svetišča. Sledeče vojne so Egipt še bolj obogatile.

§ 9. Boji s Hetiti — Ramzes II.

Hetiti Med narodi, s katerimi je Egipt vojeval stalne vojne, so se odlikovali bojeviti Hetiti. Ta ple-mena so živala v dolini reke Halis, na gorskih pobočjih in v kotlinah Male Azije. Država Hetitov je tu nastala približno dva tisoč let pr. n. e. O Hetitih smo izvedeli šele nedavno na podlagi izkopanin pred približno tridesetimi leti. Med izkopavanji so odkrili razvaline hetitske prestolnice. Pri tem so našli mnogo umetniških izdelkov in klinastih napisov na lončenih tablicah. Po teh spomenikih so sestavili sliko življenja Hetitov.

Hetiti se skoraj nič niso bavili s poljedelstvom, ker je bila njihova zemlja za to malo prikladna. Zato pa je bila pri njih razvita živinoreja in vrtnarstvo.

Hetiti so bili v stalnih vojnah s sosedi. Skoraj nikdar niso odložili orožja in vedno so bili pripravljeni na pohod. Hetiti so si podjarmili mnogo plemen; njim je bila podložna Mala Azija. Proti koncu 15. stoletja pr. n. e. so se Hetiti utrdili v severni Feniciji in začeli prodirati v Palestino. Postali so resna nevar-

nost za Egipčane. Z vojnami oslabljeni Egipt je izgubil svoja področja v Siriji.

Ramzes II. — Okrog leta 1300 pr. n. e. je zasedel egiptovski prestol Ramzes II. Zbral je veliko in močno vojsko in se spustil v odločilni boj s Hetiti. V egipčanski vojski je bilo zdaj mnogo najemniških vojakov — Libijcev in Nubijcev.

Na čelu svoje vojske je Ramzes II. krenil v Sirijo. Hotel je pobiti hetitskega vladarja z enim udarcem, toda to se mu ni posrečilo. Hetitski kralj je čakal na Ramzesa v bližini mesta Kadeša ob reki Orontu. Ko se je egipčanska vojska približala Kadešu, je številna armada Hetitov obkolila prednji oddelek Egipčanov in malodane ujela samega faraona. Rešil se je zaradi svoje izredne telesne moči. Ramzes II. je bil velikan, visok skoraj dva metra (to je mogoče presoditi po njegovi mumiji). Zaradi pogumnosti egipčanskih vojščakov in faraonove hrabrosti se je Egipčanom posrečilo iztrgati se iz obroča sovražnikov in se umakniti. Pri tem je veliko egipčanskih vojakov padlo pod zidovi Kadeša.

Prilizenjen dvorski pesnik je prikazal boj pri Kadešu kot sijajno Ramzesovo zmago. Toda po tej bitki so morali spet zbrati novo vojsko in začeti vojno znova.

Faraon je tokrat sklenil, da bo ravnal drugače. Najprej je utrdil primorska mesta za seboj, da bi imel ugodno zvezo z Egiptom po morju. Potem je v nekaj letih korak za korakom izpodbiral z notranjimi nemiri oslABLJENE Hetite iz Palestine in Sirije, dokler ni došel do reke Evfrata.

Mirovna pogodba Vojna se je končala z mirovno pogodbo med Ramzesom II. in hetitskim vladarjem. Po tej pogodbi sta oba kralja sklenila med seboj večni mir. Obvezala sta se pomagati drug drugemu, ako ju napade katerikoli sovražnik, ali ako izbruhne upor. Vojne Ramzesa II. so vrnile Egiptu Palestino in južni del Sirije.

Vendar Egipt in Sirija nista dolgo ostala pod egipčansko oblastjo. Kmalu po smrti Ramzesa II. je prihrumela nad Egipt nova nevarnost. Napadali so ga »pomorski narodi«, ki so prišli s severa, z otokov Sredozemskega morja. Hkrati z njimi so z zahoda vdrla v Egipt libijska plemena. Faraoni so s težavo odbijali te nove sovražnike. Sirije in Palestine niso mogli več obdržati. Moč Egipta je bila spodkopana.

§ 10. Konec samostojnosti Egipta

Pod faraonom Ramzesom II. je Egipt dosegel nov razmah svoje moči. Pod njim so se Egipčani spopadli v močnim narodom, ki je živel v Mali Aziji — s Hetiti. Hetiti niso ostajali po moči za egipčanskimi vojščaki, toda Ramzes je odbil vse napade Hetitov. Toda po Ramzesu so navalila druga plemena (»pomorski rodovi«) na Egipt in ta je začel stopnjema izgubljati svoje posesti.

Zaostritev razrednega boja Z izgubo azijskih posesti so se dohodki vojaške aristokracije in žrecev zmanjšali. Zato se je obdavčenje kmetov še bolj povečalo in sužnje so začeli še huje izkoriščati.

Posledica tega je bila, da so se okrog leta 1200 pr. n. e. začeli nemiri v deželi. Prihajalo je do uporov. Za nekaj časa se je polastil oblasti tujec, po rodu iz Sirije.

Uporniki so jemali premoženje svojih gospodarjev in grabili bogastva svetišč. V staremu papirusu se pripoveduje, da je Sirec združil svoje tovariše. Ti so odpravili vsakršna darila svetiščem.

Borba z upori doma in z napadi od zunaj je oslabilo egiptovsko kraljestvo. Stopnjema je Egipt toliko oslabil, da se ni mogel več upirati zunanjemu sovražniku. Kmalu so Egipt na severu osvojila **libijska plemena**, na jugu pa **nubijska**.

Egipt je prenehal biti velesila. Hkrati se je večala oblast žrecev. V Tebah so se polastili državne oblasti žreci.

Saiško obdobje Leta 671 je Egipt podjarmila **Asirija** — mogočna vojaška država, ki se je razprostirala ob srednjem teku reke **Tigrisa**. Čez dvajset let je Asirce nagnal nomarh mesta **Saisa Psametih** in Egipt je začasno spet postal samostojna država. Psametih je postal kralj, ki si je izbral za prestolnico mesto **Sais**.

V tej dobi so začeli Egipčani trgovati z grškimi trgovci, ki so često prihajali zamenjavat svoje blago za egiptovsko žito. Cesarji Saisa so razširili trgovino na daljne afriške pokrajine, ki so se razprostirale ob obali **Rdečega morja**. Izkopali so kanal, ki je spajal vzhodni rokav Nila z Rdečim morjem. Na povelje enega od saiških faraonov — **Neha** — so po tem kanalu poslali nekoliko feničanskih ladij na jug, v Rdeče morje. Feničanski pomorščaki so se čez tri leta vrnil v Egipt po Sredozemskem morju.

To je bilo prvo potovanje okoli Afrike v staremu veku.

Osvojitve Egipta po Perzijcih Egiptovska aristokracija in trgovci so končno uničili kmete in obrtnike. Za borbo z zunanjim sovražnikom Egipt ni imel več dovolj moči. Leta 525 pr. n. e. je osvojila dolino Nila **Perzija** — nova država, ki je nastala daleč na vzhodu, ob obalah Perzijskega zaliva. Egipt je postal ena od pokrajin perzijskega kraljestva.

§ 11. Egipčanska kultura

Pisava — Papirus

Pisava se je pojavila pri Egipčanih okrog 3500 let pr. n. e. Ohranilo se je mnogo spomenikov egipčanske pisave iz raznih dob.

Pisali so Egipčani v glavnem na papirusu, ki jim je nadomeščal papir. V ta namen so steblo papirusa razrezali po plasteh na trakove, ki so jih zlepili s tem, da so nalagali eno vrsto na drugo. Potem so te trakove zlepili po dolgem, da so dobili velikost, kakršno so hoteli. Zvitki papirusa so dosegli večasih dolžino do 40 m. Popisan papirus so zvitli v cevko in prevzeli z vrstico.

Prvotno so Egipčani pisali z znamenji v obliki podob. Ta znamenja se imenujejo hieroglifi. Na papirusu niso pisali s hieroglifi, temveč s skrajšano pisavo, z znamenji, ki so že izgubila obliko podob.

Egipčanske črke je prvič razbral leta 1822. francoski učnjak Champollion.

Hieroglifi pomenijo cele besede ali zveze nekoliko črk. Egipčanska pisava je bila torej mešana. Vsega skupaj je imela nad 700 znamenj.

Razumljivo je, da je bilo mnogo težje naučiti se egipčanske pisave kakor naše. Učenci v pisarskih šolah so se učili po pet, šest let, preden so se naučili prosto pisati. Med tem težkim učenjem so dečke pogosto kaznovali. Na robovih egipčanskih zvezkov-papirusov lahko često najdemo takele izreke: »Ušesa dečkova so na njegovem hrbtu. Poslušaj, kadar ga tepejo.« Toda biti pisar je bilo zelo koristno in častno, zato so učenci prenašali vse te kazni. Seveda so se učili pisati in brati v glavnem sinovi bogatih in odličnih ljudi. Egipčanski kmetje so bili nepismeni.

Literatura

Razen napisov in drugih dokumentov se nam je ohranilo tudi mnogo proizvodov egipčanske literature. Faraoni in aristokracija so radi poslušali pripovedovalce. Proizvode, ki so ugajali faraonom in aristokraciji, so zapisovali in navadno polagali v njihove grobnice z mumijo vred.

Zelo znana je bila povest »O brodolomcu«. V njej se je pripovedovalo o doživljajih vojščaka, ki ga je poslal vladar z ladjo po Rdečem morju v rudnike. Med vožnjo je nastal silen vihar, ladja se je potopila, vojščak je bil pa vržen na

čuden otok, kjer je vladal zmaj. Štiri mesece je živel vojščak pri zmaju, dokler ni prišla za njim ladja iz Egipta. Ko se je poslavljajal od svojega gosta, mu je dal vladar-zmaj prijetno dišečega olja, dragocen les, slonovo kost, opico in mnogo drugih predmetov v dar. Papirus, na katerem je zapisana ta pravljica, se hrani v Ermitažu v Leningradu.

Zelo radi so imeli faraoni in aristokracija tudi povest o doživljajih nekega velikaša Sinuheta. V strahu, da ne pade v nemilost, je Sinuhet moral bežati iz Egipta v Sirijo, kjer je živel mnogo let. Nadalje se opisujejo pustolovščine, ki jih je doživljal Sinuhet, dokler mu faraon ni dovolil, da se vrne domov. Tedaj se je Sinuhet vrnil v Egipt in faraon mu je vrnil njegova bogastva.

Bile so pripovedke o žrecih in čarovnikih, ki so delali nenavadne čudeže, o bogovih, ki so pomagali svojim ljubljencem — faraonom itd.

Ljudska množica ni poznala te literature. Toda ribiči, pastirji, nosači, kmctje so imeli svoje pesmi in pripovedke. Tako so kmetje za časa mlačve, spodbujajoč vole, ki so jih gonili po snopih, da bi steptali iz snopov zrnje, peli pesmico:

Teptajte, mencajte, mlatite, volički,
saj mlatite snopje za sebel
Za sebe, za sebe, saj slama vaša bo hrana,
zrnje pa za gospodarje.
Teptajte, mlatite, zdaj ni čas oddiha,
znojenje ne škodi, saj vreme je hladno...

Arhitektura O egipčanskih dvorcih in aristokratskih hišah moremo soditi v glavnem po podobah. Te dvorce in hiše so gradili iz nežgane opeke in lesa, še celo stebri so bili iz palmovih debel. Čas je porušil te zgradbe.

Razvaline svetišč stoje še danes. Gradili so jih iz »večnega kamnja« — apnenca, peščenca, granita. Na pol porušeni stebri z lepimi kapitéli v obliki papirusovega šopka ali lotosovega cveta, ostanki zidov z napisi in podobami še dandanes presenečajo s svojo lepoto.

V matematiki in astronomiji so Egipčani nabrali mnogo znanja, ki je omogočilo, da so napravili koledar, s katerim so se okoriščali v svoji gospodarski dejavnosti. V medicini so tudi dosegli velike uspehe. Balzamiranje trupel je seznanilo Egipčane z ustrojem človeškega telesa.

Egipčani so bili med prvimi narodi starega sveta, ki so imeli pisavo, literaturo, znanost in umetnost.

II. NAJSTAREJŠE DRŽAVE DVOREČJA

§ 12. Južno Dvorečje, njegova narava in prebivalstvo

V dolini rek Tigrisa in Evfrata so se pojavili ljudje prav tako davno kakor v Egiptu. Ta dolina se imenuje *Dv o r e č j e* ali *Mezopotamija* (t. j. dolina med rekama). Najstarejše države so nastale v južnem delu Dvorečja, ki leži ob Perzijskem zalivu.

Narava Mezopotamije Zemlja južne Mezopotamije ne more dajati pridelka brez namakanja, prav tako kakor v Egiptu. Več kakor pol leta je tam preveč vlage, v ostalem času pa vlada huda suša. V južni Mezopotamiji je v novembru in decembru stalno deževje, ki ponekod pretvarja zemljo v močvirje. Zemlja se še ne osuši po tem deževju, ko se marca začne poplava Tigrisa in Evfrata. Reki se razlivata zelo na široko. Voda upada zelo počasi: šele v avgustu-septembru se reki vračata v svoji strugi.

V času poplave in po njej vlada suho vreme do novembra. Zemlja se suši zelo neenakomerno. V višjih legah usiha hitro, se osuši, da je trda kot kamen in razpoka. V nižjih legah pa voda zastaja in se delajo močvirja, ki razširjajo malarijo. Zaradi tega je treba v južnem Dvorečju mnogo in vztrajno delati, da se pridela dobra žetev.

Vodne naprave Najstarejši prebivalci južnega Dvorečja — Sumerijci — so zgradili kompliciran sistem naprav za osuševanje močvirnatih pokrajin in za hranjenje vode za suho letno dobo.

Sumerijci so začeli graditi vodne naprave še pred ustanovitvijo države, ko so živeli še v rodovnih srenjah.

Polja, vrtove in sadovnjake so obdali z nasipi, ki niso propuščali vode. Razen tega so izkopali celo mrežo kanalov. Svoje naselbine, dvoree in svetišča so Sumerijci gradili na umetnih nasipih, da ne bi voda poplavela zgradb v času poplav.

Zaradi rahle zemlje so se kanali in nasipi zasipali in se zamašili z ilovico in muljem. Zaradi tega jih je bilo treba stalno nadzirati.

Sumerijci so na svojih poljih sejali ječmen in pšenico, gojili na vrtovih čebulo, kumare in drugo sočivje; v sadovnjakih so rastle dateljnovne palme. Polja Dvorečja so bila zelo rodovitna, ker je voda nanašala blato. Zemlja je bila glavno bogastvo Mezopotamije. Ni bilo niti gozdov niti koristnih rudnin.

Združitev Mezopotamije

Sumerijci so se združili v mestne države. Od sumerijskih mest so bila najbolj poznana Nipur, Ur, Uruk, Lagaš i. dr. Na čelu vsake mestne države je bil upravitelj — patesi, ki je vladal skupaj z aristokracijo.

Večino prebivalstva so tvorili kmetje, obrtniki in sužnji. Mesta so se stalno vojskovala med seboj, vsako mesto si je hotelo prisvojiti najboljšo zemljo. Sumerijci so se vojskovali tudi z državo vzhodno od njih, z — Elamom. Okrog leta 2750 pr. n. e. je upravitelj pokrajine Akkad (severno od Sumerijcev), Sargon po imenu, združil vsa mesta Mezopotamije v eno kraljevstvo. Sargon se je prvi začel imenovati »kralja štirih strani sveta«, ker je povečal svoje posesti na vse strani svoje države.

Toda tudi po združitvi vojne niso prenehale. Bojevita gorska plemena z vzhoda so stalno napadala in večkrat premagala države Dvorečja.

§ 13. Babilonsko kraljestvo

Babilonsko kraljestvo — Kralj Hamurabi

Na severu Mezopotamije, tam, kjer se Tigris in Evfrat približata drug drugemu, je ležalo mesto Babilon. Prvotno je bila to vasica, potem pa je Babilon postal trgovinsko središče, ker se je v njem stekalo mnogo karavanskih poti z vzhoda proti zahodu. Kasneje je postal Babilon prestolnica vse države.

Najslavnejši babilonski vladar je bil Hamurabi (leta 2067—2025 pr. n. e.). Pod svojo oblastjo je združil vso severno Mezopotamijo in podjarmil vsa sumerijska mesta. Tako je nastalo babilonsko kraljestvo. Hamurabi se je tudi imenoval »kralja štirih strani sveta«. Babilon je postal pod Hamurabijem največje, najbogatejše in najkulturnejše mesto Mezopotamije. Po imenu Babilon se je začelo imenovati vse južno Dvorečje Babilonija, njegovi prebivalci pa Babilonci.

Pokrajine in mesta babilonskega kraljestva so upravljali po kralju imenovani namestniki.

Hamurabijevi zakoni

Hamurabi je sestavil za svojo državo velik zakonik. Ti zakoni so bili vklesani v steber iz temnega kamna, visok 2 m in z obsegom 1½ m. Vsa površina kamna je bila popisana s členi zakonov. Na vrhu je bil steber okrašen z reliefom, ki je predstavljal

boga sonca, zaščitnika kraljevskega pravosodja, in pred njim stoječega vladarja Hamurabija. Ta kameniti steber hranijo v Louvrskem muzeju v Parizu.

Hamurabijevi zakoni so bili zbornik določil o gospodarskem in družinskem življenju. Ti zakoni so ščitili interese gospodarjev sužnjev. »Če nekdo«, je pisal zakon, »skrije v svoji hiši pobeglega sužnja, ki pripada kralju ali navadnemu državljanu, in ga ne izda na zahtevo uradnika, se mora kaznovati s smrtjo.«

Suženj je bil v popolni oblasti svojega gospodarja in je moral delati zanj. Če suženj ni ubogal gospodarja, so mu odrezali uho.

Ljudje — Razen sužnjcev so delali za kralja, magnate
Trgovina in žreče tudi kmetje in dninarji. Del svojih zemljišč so oddajali veliki lastniki v majhnih parcelah v zakup kmetom pod zelo težkimi pogoji. Zakupnik, ki je vzel polje za obdelovanje, je moral plačevati lastniku tretjino do polovico pridelka; če je vzel sadovnjak, pa dve tretjini pridelka.

Kmetje brez zemlje so opravljali dninarsko delo za revno plačo. Težko je bilo njihovo življenje. Kmetje so morali prav tako kakor sužnji delati pri težkih »kraljevskih delih« za redno vzdrževanje številnih kanalov in nasipov in za prevažanje tovorov.

Mestni rokodelci so bili svobodni, niso pa imeli pravice naročniku zaračunati višjo ceno, kakor je bila določena v zakonu; ta pa je bila nizka.

Žrecev in trgovcev niso zakoni v ničemer omejevali. Svobodno so trgovali in si pridobivali velika bogastva. Bogateli so tudi zaradi tega, ker so dajali malim gospodarjem posojila v žitu in denarju. Tisti, ki je vzel posojilo, je moral plačati zanj 20 do 30 odstotkov, v primeru, da ni plačal dolga, je pa postal za tri leta upnikov suženj. Po Hamurabijevem zakonu so mogli taki dolžniki spet postati svobodni, vendar ni bilo zakona, ki bi jih obvaroval pred revščino in težkim izžemanjem bogatašev.

Stalna vojska — Babilonsko kraljestvo je imelo stalno voj-
Osvojitev sko. Kralj je dajal vojakom majhne par-
Babilona cele za njihovo službovanje v vojski. Če je vojščak poginil v vojni ali samovoljno pustil službo, so njegovo parcelo oddali drugemu vojščaku. Če

je vojščakov sin po očetovi smrti sam postal vojščak, je dobil očetovo zemljo.

V času pohodov so za pomoč vojski nabirali deželne brambovce iz vrst kmetov.

Davki in kraljevska dela so kot težko breme ležali na ljudeh. Število obubožanih kmetov in sužnjev-dolžnikov se je vedno bolj večalo. Uničeni kmetje niso mogli spopolnjevati vrst vojske. Kralji, ki so vladali za Hamurabijem, niso mogli vselej postaviti dovolj velike vojske proti sovražnikom, ki so jih napadali. Tako so okrog leta 1775 pr. n. e. zasedli Babilonijo Kasiti, nomadska plemena, ki so prišla z vzhodnih visokih planot. Kasitski kralji so vladali deželi okrog 600 let. Kasneje je prišla Babilonija pod oblast Asirije.

§ 14. Asirske osvojitve

Narava in prebivalstvo Asirije

Asirci so živeli v severnem delu Mezopotamije, ob srednjem teku reke Tigrisa. Najstarejša prestolnica Asirije je bilo mesto Ašur ob Tigrisu. Asirci so govorili jezik, ki je bil soroden babilonskemu. Njihova država je nastala v začetku tretjega tisočletja pr. n. e.

V dolini reke Tigrisa so se Asirci bavili s poljedelstvom, na gorskih pobočjih pa sta prevladovala živinoreja in lov. Razen tega so bile gore vzhodne Asirije zelo bogate koristnih rudnin. Pridobivali so baker, svinec, srebro in, kar je glavno — železno rudo. Asirci so se naučili predelovati železo in izdelovati iz njega orodje za kmetijstvo in orožje. To jim je dajalo veliko prednost pred sosednimi deželami, ki niso imele dovolj železa. Asirski vladarji so delali osvajalne pohode in si pridobivali velika ozemlja.

Ker so bili navajeni napornega in nevarnosti polnega lova, so bili Asirci vztrajni in neustrašni vojaki. Ko so prišli z gorâ v dolino reke Tigrisa, so podjarmili tam živčca plamena in jih prisilili, da so delala zanje.

Tiglat-Palasar (745.—727. leta pr. n. e.)

Stopnjema so začeli Asirci delati roparske pohode vedno dlje in prispeli do Sredozemskega morja. Od sredine 8. stoletja pr. n. e. se je z uspelimi vojnimi pohodi spremenila Asirija v mogočno vojaško silo.

Največji asirski kralj-osvajalec je bil Tiglat-Palasar. Imel je stalno vojsko z nekaj deset tisoč mož. Imenovala se je

»kraljeva gorjača«. V vojsko so lahko stopali vsi Asirci, od najbolj bogatih do najbolj revnih, ki niso imeli niti koščka svoje zemlje. Za nagrado vojščakom je bil bogat vojni plen in osvojena mcsta, katera so prepuščali vojakom, da so jih izropali.

Vojska V času velikih pohodov je kralj sklical posebno deželno brambo v pomoč svoji stalni vojski. Bogati Asirci so šli na pohod na bojnih vozovih ali jezdili na konjih. Kmetje, oboroženi s kopji, mcči, loki in puščicami, so tvorili pehoto. Najrevnejši so dobili orožje iz vladarjevih skladišč. Bronasti ščiti so varovali vojake pred sovražnimi puščicami in kamni. Asirski ščiti so bili zelo veliki, zato so obstajali posebni oddelki ščitonoscev, ki so korakali v prednjih vrstah.

Asirski vojščaki so hitro napredovali po dobrih cestah, ki so jih gradili na vladarjev ukaz. Prehod čez reko ni delal vojakom nikakih težav. Z zrakom so napolnili mehove iz kožc in z njimi preplavali reko. Iz teh mchov so dclali tudi mostove. Zvezane mehove so potegnili čez reko in nastlali čciznje dračje. Čez tak most so šli težki oddclki bojnih voz.

Pred dobrimi strelj Asircev in strahovitim navalom njihovih bojnih voz ni bilo rešitve v odprtem boju. Tudi visoki mestni zidovi niso bili zanesljiva obramba pred asirskimi vojščaki. Obkolili so oblegano mesto in metali nanj iz metalcev kamnov težko kamcnje ali posode z gorcčo smolo. Debele zidove trdnjav so prebijali z o v n o m. To je bil orjaški hlod, okovan z medeninom in obešcn na verigah tako, da ga je bilo mogoče premikati in butati z njim v zid. Potem so Asirci pristavljali k zidovom velike lestve in po njih vdiralj v mesto.

Zasužnjevanje osvojenih dežel Po vsaki zmagi so asirski vladarji obračunavali s premaganimi. Tisoče jctnikov so natikalj na kole ali obglavljali. Desettisoče so pripeljali v Asirijo in tam prodajali v sužnost. Iz razdejanih krajev so gonili na stotisoče glav živine, odvažali kupe zlata, srebra, medi, slonove kosti in drugih dragocenih predmetov.

S svojo disciplinirano, dobro izurjeno vojsko je Tiglat-Palasar osvojil veliko dežel. Podjarmil je Babilonijo, zasedel Sirijo in naložil kontribucijo judovskim kraljestvom v Palestini.

Tiglat-Palasar je prišel do Egipta in na njegovih mejah razbil vojsko egiptovskega faraona. Na severu je prodril do kraljestva U r a r t u, ki je bilo vedno sovražno Asircem.

**Kraljestvo
Urartu** Urarti so bila bojevita plemena, ki so žive-
vela v Zakavkazju okrog jezera Van. V
glavnem so se pečali z živinorejo. Njihova
dežela je bila bogata kovin in Urarti so se proslavili s svojimi
izdelki iz bron: orožjem, posodo, nakitom. Asirci so upri-
zarjali stalne roparske pohode na bogate pokrajine Urartov
in prinašali od tam bogat plen.

V 9. stoletju pr. n. e. so se plemena Urartov združila
v eno državo in začela prodirati proti Asiriji ter zasedla njena
sevčna ozemlja. Urartu je postala mogočna država. Eden od
kraljev te dobe — *M é n u a* — je začel razširjati svoje po-
sesti in podjarmil nekatera plemena Zakavkazja.

V Sovjetski Armeniji v bližini mesta *E r i v a n a*
so se do današnjih časov ohranile razvaline urartskih trdnjav,
na skalah pa je mogoče videti klinaste napise urartskih kra-
ljev, ki pripovedujejo o svojih zmagah. Največji kralj-osva-
jalec je bil *A r g i š t i*, ki je vladal v 8. stoletju pr. n. e. Proti
Asiriji je izvršil 14 zmagovitih pohodov. Njegovi napisi so
polni opisov po njem nagrabljenega plena. Zajel je ogromno
število ujetnikov in zelo veliko živine in drobnice.

Urartu je postala mogočna država. Največje in najlepše
mesto v državi je bila prestolnica *T u š p a* v bližini jezera
Van. Mesto je bilo obdano z kamnitimi zidovi in vanj je bil
speljan kanal, ki je dovajal pitno vodo 80 km daleč, ker voda
iz jezera Van ni bila dobra za uživanje. Ta kanal, ki ga je
zgradil še *M e n u a*, se je ohranil do današnjih dni.

Ko je asirski kralj *T i g l a t - P a l a s a r* hudo porazil Urarte, so
nehali vdirati v Asirijo in so ojačili svoje napade na *Z a -*
k a v k a z j e. Še dandanes so tu kanali, ki so jih izkopali
Urarti. Ime »Urartu« se je ohranilo v imenu gore *A r a r a t*.
Ko je Asirija zasedla južne pokrajine Urartov, je povečala
svoje posesti tudi na drugih krajih. Pod mogočnim kraljem
A s u r b a n i p a l o m (7. stoletje) je postala ogromna država.
Toda pod pritiskom različnih plemen (Kaldejcev) je kasneje
padla tudi Asirija.

§ 15. Asirska vojaška država in njen propad

Položaj prebivalstva Velikaši in žreci v Asiriji so bili zaradi svojega
bogastva tako močni, da so prisilili kralja, da
jih je oprostil vsakršnih davkov in kraljevskih
obveznosti. Take olajšave so dobila tudi nekatera velika mesta,
kjer je bilo mnogo bogatih trgovcev.

Kmetje in rokodelci so plačevali velike davke. Kmetje so oddajali del pridelka in določeno količino živine, obrtniki so plačevali pristojbine in dajatve v srebru. Razen tega so kmete in rokodelce često jemali za kraljeva dela: za gradnjo cest, dvorcov, trdnjav.

Tisti, ki niso plačali davkov, so izgubili svoje imetje. Padli so v odvisnost od bogatašev in postali njihovi sužnji — dolžniki. Zaradi tega je prihajalo v Asiriji do vstaj ne samo sužnjevujetnikov, temveč tudi asirskih kmetov in rokodelcev.

Sužnjev je bilo v Asiriji zaradi vojnih pohodov zelo mnogo. Nekateri med njimi so dobili od kralja, vojaške aristokracije, svetišč in bogatih trgovcev majhne zemljiške parcele. Ti sužnji so obdclovali prejete parcele in oddajali lastnikom večji del pridelka. Take sužnje so prodajali z zemljiščem vred s celimi družinami. Mnogi sužnji so bili domači služabniki.

Uprava v osvojenih deželah V osvojenih deželah so sedeli asirski namestniki s svojimi četami. Upravljali so te pokrajine in pobirali tribut. Davek je bil zelo velik; sami Asirci so mu rekli »težka dajatev«.

Podjarmljene dežele so bile zvezane z Asirijo z dobrimi cestami. Te ceste so gradili v glavnem iz vojaških namenov. Služile pa so tudi trgovcem z njihovimi karavanami.

Zasužnjena ljudstva so se stalno upirala asirskemu gospodarstvu. Vsak vladar od Tiglat-Palasarja dalje pripoveduje v svojih napisih o groznih zadušitvah uporov.

Pod nasledniki Tiglat-Palasarja je Asirija postala ogromna država. Podjarmila je skoraj vse dežele starega Vzhoda: Babilonijo, Malo Azijo in zasedla celo Egipt. Meje Asirije so segale od Tigrisa do peščin Sahare, od gorâ Armcnije do Perzijskega zaliva.

Asurbanipal Zadnji mogočni asirski kralj je bil Asurbanipal (lcta 668—626 pr. n. e.). Bil je bojevit kralj in napravil je mnogo vojnih pohodov. Po svoji prestolnici Ninivah se je Asurbanipal vozil, navadno po zmagah, na bojnem vozu, v katerega so bili vpreženi štirje ujeti vladarji; po mestnih ulicah so bile razpostavljene kletke, v katerih so čepeli odlični ujetniki.

Asurbanipal se je pred svojimi predniki odlikoval s tem, da je bil za svojo dobo izobražen človek. V svoji veliki palači v Ninivah je določil posebne prostore za knjižnico. To je bila prva knjižnica na svetu. Po vsch stenah od vrha do tal so stale skrinjice z glinastimi ploščicami, izpisane s klinasto pisavo. Te tablice različne vsebine (miti, zgodovinska pripovedovanja idr.) so se nam ohranile do današnjih časov in so jih razbrali.

Propad Asirije Po asirskih vladarjih ustvarjena velika država je bila notranje slaba. Po Asurbanipalovi smrti je začela Asirija propadati. Podjarmljene dežele so nehale plačevati davek, najemniki so zapustili vojsko; prcnehale so zmage, ki so prinašale bogat plen. Uničeni kmetje niso mogli več služiti v vojski in so bili slaba obramba državi.

Asirijo so napadla iranska plemena in Kaldejci, ki so se utrdil v Babiloniji. Leta 612 pr. n. e. so padle Ninive. Kaldejska vojska je vdrla v mesto; njihovi bleščeči bojni vozovi so z glasnim ropotom drveli po ulicah. Vojaki z dolgimi kopji in od krvi rdečimi ščiti so morili ljudi, grabili srebro, zlato in dragocen nakit. Magnate so vkovali v verige, ostale prebivalce, celo otroke so pobili, mesto porušili, kraljevo palačo zažgali. Nekdaj mogočna država je bila razdejana in njena oblast je dokončno propadla leta 605 pr. n. e.

§ 16. Novo babilonsko (kaldejsko) kraljestvo

Nebukadnezar Potem ko so Kaldejci podjarmili Asirijo, je Babilon znova postal bogato in mogočno mesto. Najznamenitejši kralj kaldejskega Babilona je bil **Nebukadnezar**. Bil je izkušen vojskovodja; pod njim so dokončno zasedli Asirijo in podjarmili Sirijo in Palestino. Nebukadnezar je zgradil v Babilonu številne palače in svetišča bogovom. Mesto je spremenil v nedostopno trdnjavo s tem, da ga je obdal z debelimi zidovi. Razvaline Babilona so se ohranile do današnjega časa.

Mesto Babilon Babilon je postal zdaj trgovinsko in kulturno središče vsega vzhodnega sveta. Tu so se shajali trgovci iz raznih dežel. Mesto je obogatelo in se razširilo; število prebivalstva je doseglo sto tisoč.

Prav ob bregu je bilo kraljevo mesto — z dvorom, s svetiščen boga **Marduka** in s svetišči drugih bogov. Tu je bila tudi velika četrt, v kateri so živeli velikaši in žreci. Kraljevo mesto je ločil od ostalega mesta kanal.

Med kanalom in mestnim zidom so živeli rokodelci. V vijugastih, zavutih, ozkih in slepih ulicah so stale njihove majhne hiše iz nežgane opeke.

Trg je bil v Babilonu za mestnimi vrati, med Evfratom in kanalom. Od teh vrat je vodila velika karavanska, tako imenovana »kraljeva« cesta. Ceste in kanali, ki so služili trgovskim namenom, so vodili iz Babilona po vsej deželi.

Sto let po Nebukadnezarju je bival v Babilonu grški zgodovinar **Herodot**. Ta opisuje mesto takole:

»Babilon leži na obširni ravnini. Ima obliko četverkotnika. Vsaka stranica ima po 120 stadijev (okrog 20 km). Tako veliko je mesto. Zgrajeno je tako prekrasno kakor niti eno poznano nam mesto. Babilon je predvsem ograjen z globokim, širokim jarkom, ki je napolnjen z vodo. Okrog mesta se je

razprostiral zid, zgrajen iz opeke in zalit s smolnato maso... Na zidu so bili po obeh krajih postavljeni stolpi, drug proti drugemu; sredi med njimi je ostal prehod za vprego štirih konj. Zid ima sto vrat, narejenih iz same medi, z medenimi obroči in mostiči.«

Nadalje pripoveduje Herodot, da je dal kralj za svojo ženo *Semiramido*, ki se je rodila v Iranu in ki se je navadila njegovih gorskih gozdov, zgraditi »viseče vrtove«. Viseči so se imenovali zato, ker so se razprostirali po ravninah umetno zgrajenih gričev. Tja so dovajali tudi vodo za namakanje. Ti vrtovi so očarali vsakega, ki jih je videl. Grki so imenovali te vrtove eno »svetovnih čudes«. V Herodotovem opisu je mnogo olepšavanja in domišljije. Nedvomno pa je, da je bilo mesto Babilon v tisti dobi veliko in bogato. Vse bogastvo in razkošje Babilona je ustvarilo delo sužnjev, roko-delcev in kmetov. Samo kralj, bogati trgovci in žreci so uživali to razkošje. Reveži so slej ko prej živeli v obupni bedi.

Padec Babilona Leta 538 pr. n. e. se je Babilonu približal perzijski kralj *Kir*. Že prej je izvojeval od Babilona vse pokrajine v Siriji in Palestini in odrezal babilonske trgovce od Sredozemskega morja. Babilonska trgovina je propadala. Babilonski trgovci so upali, da bodo pod oblastjo Perzije znova okrepili svojo trgovino, in se niso hoteli vojskovati s *Kirom*. Odprli so mestna vrata in spustili v mesto perzijsko vojsko. Tako so Perzijci brez boja zasedli Babilon.

§ 17. Asirsko-babilonska kultura

Ustvaritelji kulture *Dvorečja* so bili *Sumerijci*. Od njih so zvedeli *Babilonci* in *Asirci*, kako se grade vodne naprave, se naučili poljedelstva, stvabarstva, od njih so sprejeli tudi pisavo in znanost.

Pisava Pisava se je pojavila pri *Sumerijcih* približno pred 5000 leti. V *Dvorečju* ni bilo niti kamna niti papirusa kakor v *Egiptu*, zato so *Sumerijci* pisali na glino. Iz nje so delali četverooglate ploščice in risali na njih s koničasto paličico podobe, ki so pomenile besede. Ta najstarejša pisava spominja na egiptovske hieroglife.

Sčasoma so pisarji poenostavili svojo pisavo. Ker so pisali s paličico na vlažno glino, so se risbe-besede pretvorile v sku-

pine klinov. Klini so ležali v različnih legah v vsaki skupini. Del znamenj je imel pomen celih besed, nekaj znamenj je dobilo pomen posameznih črk, večina je pa značila posamezne zloge.

Spisano ploščico so žgali, da je postala trda kot kamen. Znamenj je bilo nad 500 in naučiti se pisati je bilo zelo težko. Klinasto pisavo so povzeli od njih mnogi sosedni narodi.

Babilonski klinopis je bilo prav tako težko razbrati kakor egiptovske hierogliffe. Mnogi učenjaki so se več desetletij trudili, da ga analizirajo. Način branja klinopisa je odkril G r o t e f é n d. Dokončno je dožgal čitanje klinopisa Anglež R a w l i n s o n.

Religija in miti Kot bogove so Babilonci častili zvezde na nebu: Sonce, Luno in pet planetov. Ko je Babilon postal glavno mesto, so babilonski žreci in kralji napravili krajevnega boga M a r d u k a za glavnega boga in ga oklicali za kralja vseh bogov.

Ohranil se je babilonski mit, ki je nastal že pri Sumerijcih. Ta pripoveduje o ustvaritvi sveta. Prvotno ni bilo ne zemlje ne neba, temveč samo morje. To morje so si predstavljali v obliki pošasti T i a m a t. Z njo se je spustil v boj bog Marduk. Ta je ubil Tiamata in presekal telo te vodne pošasti. Eno polovico pošasti je visoko dvignil in naredil iz nje nebo, iz druge polovice je pa napravil zemljo, morje in reke. Potem je raztrosil po zemlji semena rastlin, iz zemlje ustvaril živali in ljudi, nato pa gradil svetišča in mesta.

Babilonski pesnik je nadaljeval ta mit. Kot pripovedujejo, je Marduk po ustvaritvi sveta zgradil na nebu svetišče in mesto Babilon in po tem vzorcu so zgradili zemeljski Babilon z Mardukovim svetiščem. Tako so žreci slavili prestolnico Babilon in svojega boga Marduka.

V poljedelski Babiloniji so častili boga rodovitnosti T a m ú z a. Mit o Tamuzu je podoben egiptovskemu mitu o Ozi-risu. Pripovedovali so, da je Tamuz umrl in prišel v podzemeljsko kraljestvo. Na zemlji je prenehalo življenje, rastline so ovenele. »Tisti, ki goji klice na zemlji, ne živi več. Gospodar zemeljne sile ne živi več«, tako je boginja I š t á r objokovala svojega umrlega moža Tamuza. Odpravila se je za njim v podzemeljsko kraljestvo. Po velikih težavah se je Ištari posrečilo priti skozi osem vrat podzemeljskega sveta in vrniti Tamuza na zemljo. Z njegovim povratkom je oživila vsa narava.

Pesnitev o Gilgamešu

Veliko pesnitev so ustvarili iz sumerijskih pripovedk o doživljajih Gilgameša — starodavnega kralja — junaka. Gilgameš je bil »v dveh tretjinah bog, v eni tretjini pa človek«. Skupaj s svojim prijateljem je izvršil različna junaška dejanja: ubil leva in uničil vse zlo v deželi, porazil je strašnega velikana — gospodarja cedrovega pragozda, premagal je nebesnega bika. Na koncu pripoveduje pesnitev o tem, kako se je Gilgameš odpravil na daljnje potovanje, da bi zvedel za skrivnost nesmrtnosti. Toda nesmrtnosti ni mogel doseči.

Legenda o potopu

Zelo zanimiva je legenda, ki je v zvezi z razširjenim izročilom o svetovnem potopu. Ta legenda pripoveduje, kako se je nekoč Utnapištimu — bogaboječemu Gilgameševemu predniku — prikazal v sanjah bog. Opozoril je Utnapištima, da bo kot kazen za grehe ljudi poslal na zemljo potop. Ker je hotel nagraditi Utnapištima za bogaboječnost, mu je velel, naj napravi veliko ladjo (barko) in se preseli vanjo. Utnapištim je storil tako in vzel s seboj v barko vso svojo družino, pa tudi nekaj živali (domačih in divjih) in semena različnih rastlin.

Komaj se je začelo svitati, ko se je prikazal ogromen črn oblak. Stemnilo se je. Začel se je svetovni potop. Smrt je zajela zemljo. Poginilo je vse živo. Samo Utnapištimova barka je plavala po neskončnem vodnem prostranstvu. Šest dni je trajal strašen vihar. Sedmi dan se je morje umirilo in barka je pristala pri neki gori.

Ko je začela voda upadati, je Utnapištim izpustil iz barke ptice in živali. Vnovič se je začelo življenje na zemlji. Bog je bil spočetka nezadovoljen, da se ni v barki rešil samo Utnapištim. Toda potem se je usmilil in podaril Utnapištimu in njegovi družini celò nesmrtnost.

Ta legenda je nastala zaradi pogostih poplav, ki so se dogajale v Dvorečju, ko sta reki Tigris in Evfrat prestopali bregove. Ta legenda je bila splošno znana med ljudstvom. Kasneje so jo prevzeli stari Judi.

Astronomija in matematika

Sumerijski in babilonski žreci so položili temelj astronomiji — vedi o gibanju zvezd na nebu. Dobro so poznali lego zvezd na nebu in pota njihovega gibanja. To je bilo potrebno, da so vedeli, kdaj nastopi poplava, da so za tisti čas pripravili vse kanale in nasipe. Žreci so opazovali s stolpov svetišč.

Po gibanju zvezd so žreci, kakor so govorili, spoznali voljo bogov in napovedovali prihodnost.

Babilonsko leto je imelo dvanajst mesecev, mesec pa štiri sedemdnevne tedne. Vsak dan v tednu se je imenoval po imenu enega glavnih nebesnih bogov. Osnove babilonskega kalendarja so prevzeli Rimljani, ki so kasneje zasedli vzhodne dežele, od Rimljanov pa — svobodni narodi.

Babilonci so bili mnenja, da se nebesni svod zasuče v 24 urah. Vsaka ura je imela 60 minut. Ta babilonska delitev dneva in noči se je ohranila do današnjih dni.

Za astronomska računanja, za gradbena dela in postavljanje vodnih naprav je bilo potrebno znanje matematike. Babilonci in Asirci so dobro poznali *g e o m e t r i j o*.

Vse to znanje astronomije in matematike so prevzeli Grki, od Grkov pa evropski narodi.

**Arhitektura
in skulptura** Prebivalci dvorečja so se zgodaj naučili graditi svetišča in palače. Pri izkopavanjih so najprej odkrili Horsabaško palačo (v bližini mesta Ninive). Palače so gradili večinoma iz opeke, ki so jo pridobivali iz gline. Posebno znamenite so palače asirskih kraljev. Njihove stene so bile okrašene z nizkimi reliefi, ki so predstavljali epizode z vojnih pohodov in prizore iz življenja v mirnem času. Pri vходу v palačo so stali ogromni krilatiki biki s človeškimi glavami. Ti so morali varovati palačo in ljudi v njej hudobnih demonov, v katere so verovali Asirci. Svetišča so za razliko od palač gradili v obliki stolpov, ki so se dvigali v terasah.

Tisoči sužnjevi so gradili te palače in svetišča. Sužnje so v glavnem nabirali iz vrst ujetnikov, ki so jih zajeli Asirci. Mnogi sužnji so delali v verigah ali z okovi na nogah, drugi so bili trdno zvezani med seboj z železnimi šibikami, vdetimi v obroče okrog pasov. Sužnje so nadzorovali oboroženi nadzorniki. Ohranilo se nam je mnogo slik s takimi prizori.

III. FENICIJA, JUDEJA, PERZIJA

§ 18. Fenicija

Na vzhodni obali Sredozemskega morja pri libanonskih gorah je bila Fenicija. Gore segajo tu ponekod prav do morja, drugod se pa oddaljujejo od obale in tam se

morje zajeda v kopno in tvori večje in manjše zalive. V Feniciji ni bilo ravnin, na katerih bi se mogli v večjem obsegu pečati z živinorejo ali poljedelstvom. Samo po gorskih pobočjih in ponekod po zalivih so gojili oljke in vinsko trto. Ob morskem obrežju, v mirnih zalivih so se bavili prebivalci z ribolovom. Stopnjema so iz ribiških naselbin zrastle mesta. V glavnem so se pa Feničani bavili s trgovino.

Feničanska mesta

Vsako feničansko mesto je bilo samostojno in je predstavljal posebno državo. V vsakem mestu so imeli svojega kralja. Obdajal ga je svet najbogatejših trgovcev.

V Feniciji je bilo mnogo sužnjcev. Največ so sužnje uporabljali na ladjah kot veslače. Delo veslačev je bilo najtežje. Trgovci so sužnje prikovali z verigami na krov ladjc, ker so se bali, da se ne bi uprli med vožnjo na morju.

Vsako mesto je imelo svojega boga-zaščitnika. Bogovom so postavljali sijajna svetišča po egiptovskem zgledu. Med mesti sta se odlikovala Tir in Sidon.

Skoraj vsa feničanska mesta so bila primorana plačevati davek izprva Egipčanom, kasneje pa Asircem. Samo mesto Tir ni plačevalo stalnega davka.

To je bilo dobro utrjeno mesto, ki je ležalo deloma na obali, deloma na bližnjem skalovitem otočiču. Zaradi take lege je bil Tir nedostopna trdnjava; še celo Asirci ga niso mogli zavzeti. Procvit feniških mest sega v 10. do 8. stoletje pr. n. e.

Trgovina in pomorsko plovstvo — Kolonije

V Feniciji se je zgodaj razvila trgovina. Feničanski trgovci so izvažali iz svoje dežele ribe, vino, olivno olje, cedrov les in obrtniške izdelke: srebrno in stekleno posodo, pisane tkanine. Fenicija je bila posebno slavna po škrlatni barvi, ki so jo izdelovali iz posebne školjke, katero so nabirali v morju okrog Tira. Školjke so dobavljali sužnji, ki so se morali spuščati na morsko dno. Feničani so trgovali tudi s sužnji: nakupovali so vojne ujetnike v tistih deželah, ki so se mnogo vojskovala.

V iskanju sužnjcev, rud zlata, slonove kosti itd. so feničanski trgovci pluli po vsem Sredozemskem morju. Pluli so skozi Gibraltarska vrata in potovali proti severu ob evropski obali do Britanije. Pluli so tudi ob zahodnih obalah Afrike.

Med potjo so feničanski trgovci plenili ladje, ki so jih srečevali, in prebivalstvo obrežnih mest in vasi, odpeljevali mirne prebivalce ter jih prodajali v sužnost.

Feničani so bili pogumni pomorščaki. Na svojih ladjah so prihajali do najbolj oddaljenih mest ob Sredozemskem morju. Na obrežju so gradili pristanišča za natovarjanje in iztovarjanje ladij. Ščasoma so se ta pristanišča spremenila v mesta — kolonije feničanskih trgovcev. Tako so se ustanovile trgovske feniške kolonije. Ležale so na otokih Sredozemskega morja in ob njegovih obalah. Posebno mnogo kolonij so ustvarili Feničani na jugovzhodni obali Španije (na primer Malaga, Cadiz idr.).

Največja njihova kolonija je bila Kartagina, ki je kasneje postala samostojna država (v severni Afriki).

Feničanska kultura Ko so Feničani prihajali v stik z različnimi narodi, so povzemali kulturo teh narodov in jo prenašali v druge dežele. Feničani so imeli svojo literaturo, ki se je deloma ohranila do današnjih dni. V drugem tisočletju pr. n. e. so sestavili abecedo iz 22 črk. Ta pisava je bila preprostejša in prikladnejša od egiptovskih hieroglifov ali babilonskega klinopisa. Zato se je feničanska abeceda zelo razširila. Na njej je osnovana grška abeceda, iz katere so izšle skoraj vse druge sodobne abecede.

§ 19. Izraelsko in judovsko kraljestvo

Izraelsko in judovsko kraljestvo sta nastali v Palestini. Palestina je ozek pas zemlje, ki se je razprostiral jugovzhodno od Fenicije. Namaka jo reka Jordan, ki teče po gričasti dolini, obdani z gorami, in se izliva v Mrtvo morje. Voda v tem morju je tako nasičena s soljo, da je življenje živih organizmov v njem nemogoče.

V Palestini so majhne doline, pokrite s travniki in pašniki, s sadovnjaki in vinogradi. Deželo na mnogih krajih dele gore, kjer so pusti in malo rodovitni kraji.

Proti jugu se razprostira divja pokrajina brez gozdov in prehaja v puščavo. V deževni dobi se je ta pokrajina pokrila s sočno travo in se pretvorila v izvrsten pašnik. Kadar pa je bila suša, je trava zgorela in živinorejci so se morali povzpeti v gore in poiskati krmo za svoje črede.

**Hebrejska
plemena —
Borba z Filistejci**

Približno sredi drugega tisočletja so prišla v Palestino iz južnih in vzhodnih step in puščav hebrejska plemena — Izraelci in Judi. Prcd prihodom v Palestino so ta plemena živela v rodovih; v zelenicah puščav so gojili živinorejo. Stopnjema so rodovi razpadali na velike patriarhalne družine, ki so imele svoje lastne črede živine.

Pri vdoru v Palestino so Izraelci in Judi deloma iztrebili, deloma pa podjarmili prejšnje prebivalce. V zasedenih pokrajinah se je vsako pleme naseljevalo v srenjah in polagoma prehajalo k poljedelstvu. Izraelci so se naselili na severu, kjer so bile rodovitne doline. Judi so zasedli gorato pokrajino južno od Izraelcev.

Sčasoma so obrežje Sredozemskega morja zasedla bojovita plemena Filistejcev. V roparskih pohodih so napadali sosodne pokrajine Palestinc. Izraelci so vojevali z njimi skoraj stoletno vojno. V tej vojni so se najpogumncjši voditelji oklicali za »kralje Izraelca«.

**Davidovo
in Salomonovo
kraljestvo**

Dokončno so se hebrejska plemena združila za časa kralja Davida (okrog tisoč let pr. n. e.), enega voditeljev judovskega plemena. David je popolnoma premagal Filistejce in jih potisnil do morja. Za prestolnico je proglašil Jeruzalem. Tako je nastalo judovsko kraljestvo.

Davida je podpirala aristokracija. Tvorili so jo prejšnji starčšine rodov in poveljniki vojščakov. Kralj je radodarno delil svojim vojščakom polja, vrtove in vinograde iz srenjskih zemljišč in jih obdaroval s sužnji.

Po Davidovi smrti je zasedel prestol njegov sin Salomon. Pod njim se je v Jeruzalemu mnogo gradilo. Zgradili so bogato svetišče judovskemu bogu Jehovi in sijajno kraljevo palačo. Ta dela so zahtevala velike izdatke in veliko število delavskih rok. Salomon je zvišal že itak težke davke.

Zasužnjene prebivalce in kmete, ki so živeli v srenjah, so odganjali od njihovih del in gonili na kraljeve gradnje. Izraelci so morali v žitu in olivnem olju plačevati kralju mesta Tira za to, da jim je pošiljal cedrov in cipresov les za stavbe. Polagoma je med prebivalstvom, posebno med Izraelci nastalo veliko nezadovoljstvo.

Po Salomonovi smrti je severna pokrajina odpadla od Judeje in postala samostojno izraelsko kraljestvo.

Položaj kmetov Čez Palestino so vodila trgovska pōta, ki so vezala Egipt z Dvorcejem. V zvezi s tem so nastali v mestih trgi, kjer so se shajali trgovci s svojim blagom.

S trgovino obogatela aristokracija je začela grabiti srenjska kmetijska zemljišča. Prvi zgled so pokazali kralji, ki so si prilastili sadovnjake in vinograde, ki so jim ugajali. Magnati in vojaška aristokracija so jemali kmetom zemljo za dolgove. Med kmeti je nastalo mnogo sužnjev-dolžnikov. Vse to je vzbujalo huđo nezadovoljnost kmetov.

Pogoste vojne med kralji, pa tudi z Asirijo so končno uničile kmetijstvo. Zdaj tu, zdaj tam so izbruhnila ljudska gibanja proti aristokraciji in bogatinom.

Propad Izraela in Judeje V tej dobi so začeli napadati Izrael Asirci. Notranja borba in vojna z Judejo sta oslabili izraelsko kraljestvo. Ni se moglo dolgo upirati Asircem. Leta 722 pr. n. e. so Asirci dokončno osvojili izraelsko kraljestvo, judovski kralji so se pa priznali za »služabnike« asirskega kralja in se obvezali, da mu bodo plačevali tribut.

Judovsko kraljestvo je preživelo še nekaj nad sto let. Leta 586 pr. n. e. je pa Nabukadnezarjeva vojska osvojila tudi Judejo. Kraljevo palačo so porušili, veličastno Salomonovo svetišče zažgali, Jude pa odpeljali v babilonsko sužnost. Tako sta izgubili svojo neodvisnost kraljestvi Izrael in Judeja.

O kulturi stare Judeje pričajo mnogi spomeniki. Hebrejci so dobili zelo zgodaj svojo pisavo. Glavni spomenik njihove kulture je Biblija. Ta knjiga obsega proizvode hebrejske literature, letopise, množico mitov in druge bajke. Biblija je dobila religiozen značaj, ker so jo judi in kristjani razglasili za »sveto pismo«.

§ 20. Perzija

Dežela in prebivalstvo — Religija Stari Perzijci so živeli na Iranski gorski planoti. Dve tretjini tega višavja zavzemajo puščave in solna tla. Dežuje le redko: poleti reke in jezera usahnejo. Za obdelovanje prikladne zemlje je malo.

Iranske gore so bogate železa in medi, raznobarvnega marmorja, dragocenih kamnov.

Perzijci so se bavili s poljedelstvom. Sejali so proso, ječmen, pšenico, gojili sadne vrtove. Po širnih planotah vi-

šavja so blodili nomadi-živinorejci. Med poljedelci in živinorejci je bilo staro sovrašтво.

Perzijci so verovali v obstoj dobrih in zlih duhov. Za vladarja vseh dobrih duhov so imeli boga Ormuzda. Po njihovem izročilu sestoji njegovo telo iz nebesne svetlobe, njegovo oblačilo je posejano z zvezdami, samo sonce je pa njegovo vsevidno oko. Bog zla se je imenoval Arimán. Perzijci so mislili, da živi v puščavi, v večni temi in da je ustvaril vse zlo na zemlji: bolezní, nesreče, slaba dela. Ormuzd in Ariman bojujeta med seboj večén boj, ki se mora končati z zmago dobrega boga. Drugi bog po Ormuzdu je bil bog sončne svetlobe Mitra.

Sredi 6. stoletja je perzijski kralj Kir (leta 550—529 pr. n. e.) združil pod svojo oblastjo vsa plemena, ki so živela na Iranski gorski planoti.

Med njimi je osvojil kraljevstvo Medíjo, ki se je razprostiralo severozahodno od Perzije. S svojo vojsko je Kir prodril v Malo Azijo, jo osvojil in prišel prav do obale Egejskega morja. Takoj za tem je podjarmil Fenicijo in Palestino, leta 538 pr. n. e. je zavzel mesto Babilon, kamor je zdaj prenesel tudi prestolnico Perzije. Leta 525 je Kirov sin Kambíz osvojil Egipt. Tako so vse dežele starega Vzhoda združili Perziji v eno veliko državo.

Po Kambízovi smrti so se nekateri zaslužnjeni narodi skušali odcepiti od Perzije. Začela se je borba, ki se je končala pod kraljem Daríjem I. Histaspom (leta 521—486 pr. n. e.). Daríj je spet podvržel Perziji vse osvojene pokrajine in utrdil državo.

Nikdar še ni bila Perzija tako mogočna in bogata. Njene meje so segale od reke Inda do puščave Sahare. Perzijsko kraljestvo je obdajalo Črno, Egejsko, Sredozemsko, Kaspijsko, Aralsko in Rdeče morje, Perzijski zaliv in Indijski ocean.

Vse ogromno ozemlje svoje države je Daríj razdelil na vrsto pokrajin — satrapij. Satrapije so upravljali namestniki, ki so se imenovali satrapi. Morali so skrbeti za pravočasno plačilo davkov. Poleg kraljevih davkov so pobirali od prebivalcev velike davščine tudi zase. Satrapi so imeli veliko oblast. Zapirali in kaznovali so ljudi brez vsakega sodišča, gonili kmete na »kraljeva dela« itd.

Za satrapi so oprezovali tajni kraljevi uradniki—kraljeve »oči in ušesa«. Kralja so obveščali o vsem, kar se je počelo vsatrapijah.

Kralj je bil popoln gospodar v deželi. Njegove odredbe so se brez ugovora izvrševale. Vsi podaniki so trepetali pred njim.

Ceste in trgovina Na vse konce in kraje perzijskega kraljestva so bile speljane ceste. Te so spajale prestolnico z vsemi satrapijami. Največja cesta, od prvotne prestolnice perzijskega kraljestva (mesta Suze) do obale Egejskega morja, je bila dolga 2500 km. Ta cesta se je imenovala »kraljeva«. Po njej je redno vozila kraljeva pošta.

Na razdaljo 1—2 km drug od drugega so bili razpostavljeni konjeniki; ti so prenašali nujne vesti v štafeti. En konjenik je na vrat na nos zdirjal en kilometer, dva in predal nalog drugemu konjeniku, ta — naslednjemu itd. Tako je »pošta« preletela ogromno razdaljo od poljubne satrapije do prestolnice v dveh — treh dneh. Grki niso zaman govorili, da perzijski kralj, ki sedi v svoji prestolnici, je svežo ribo iz Egejskega morja.

Ceste niso služile samo vojaškim namenom, temveč tudi trgovskim karavanam. Trgovci so lahko brez skrbi potovali s svojimi tovari, ker so ceste čuvali straže. Zaradi dobro vzdrževanih cest je bila urejena perzijska trgovina z Indijo in državami ob Sredozemskem morju.

Bogastva perzijskega kralja Darij je prejemal vsako leto iz vseh satrapij ogromno količino zlata. V velikih palicah so ga hranili v dvorski zakladnici. Pod Darijem so začeli prvič kovati zlat denar. Na eni strani novca je bil upodobljen perzijski strelec, na drugi pa portret kralja Darija. Ti novci so se imenovali »darii«.

V svoji novi prestolnici Perzépoli je Darij zgradil razkošno palačo. Iz vseh satrapij so pošiljali zanjo dragocen material. Najboljši mojstri Egipta, Babilonije, Fenicije, in drugih dežel so delali pri gradnji te palače.

Okrog petnajst tisoč služabnikov je mrgolelo v kraljevi palači. Kraljevo stražo je tvorilo tisoč konjenikov in deset tisoč pešcev. Kralja je obdajalo neznansko razkošje; oblačil se je v škrlatna, z zlatom vezena oblačila. Nihče se ni smel približati vladarju, da ga ne bi oskrnil s svojim dihanjem. Večji del dohodkov iz satrapij je šel za vzdrževanje kraljevega dvora.

Medtem ko sta se kralj in aristokracija kopala v razkošju in bogastvu, so prebivalci držav, podvrženih Perziji, živeli žalostno, na pol gladno življenje. Visoke davščine so uničevale nekčaj cvetoča mesta.

Prebivalstvo Perzije same ni plačevalo davkov, toda kmetje so morali kralju dajati vojaštvo in mu poklanjati bogate darove. To jih je upropaščalo prav tako, kakor so davki uničevali zaslužnjene pokrajine. Samo z vojaško silo so držali v pokorščini podjarmljene narode. Zaradi tega ogromno perzijsko kraljestvo ni dolgo obstajalo. Leta 330 pr. n. e. so ga osvojili Grki in je razpadlo (za časa Aleksandra Makedonskega).

IV. INDIJA V STAREM VEKU

§ 21. Stara Indija — Dežela in njeno prebivalstvo

Narava Indije Indija leži v južnem delu Azije. Severni del Indije se je imenoval v starem veku **Ariavarta** ali dežela osvajalcev — **arijev**. Na njenem severu se razteza veriga visokih **Himalajskih gorâ**, na jugu pa meji na puščavo in pokrajino **Vindijskih gorâ**. Te gore ločijo Ariavarto od **Dekana** — južnega dela Indije.

Ariavarta se je razprostirala po rodovitnih dolinah dveh rek — **Inda in Gangesa**.

Ind izvira v vrhovih Himalajskih gorâ, kjer kopneči sneg tvori deroče potoke. Ti potočki napajajo Ind, ki ima pet pritokov in oddaja svoje vode v zahodni del Indijskega oceana. Rodovitna dolina teh rek se imenuje **Peteročje** (Pendžab).

S Himalaje priteka tudi Ganges, ki se izliva v severovzhodni del Indijskega oceana. Ganges tvori v Ariavarti drugo, bolj prostrano in rodovitno dolino.

Narava Indije preseneča s svojo krasoto in grandioznostjo. Že v starih časih so gledali na Indijo kot na čudežno deželo. V njenih neprehodnih pragozdovih z gosto rastjo bambusa živé različne zveri in strupene kače.

Tropske nevihte in viharji, poplave Inda in Gangesa so prinašale pogin in opustošenje indijskim prebivalcem. Vse to je porajalo v njih strah pred naravo.

Dravidi V davnih časih so bila v Indiji naseljena plemena **Dravido**v. Arheološka izkopavanja v južnem delu doline Inda so odkrila razvaline njihovih starodavnih zgradb iz kamenja in opeke (svetišča, hiše),

ostanke vodovodov, prekope za namakanje, cestne odvajalne kanale, različne vrste nakita, kipce in tudi izdelke iz zlata in srebra. Med arheološkimi spomeniki so našli tudi obrazce pisave — napise, vklesane v kamen, glino, slonovo kost. Teh napisov učenjaki še niso razbrali.

Odkritja, ki so jih dosegli pri razkopavanjih, kažejo, da so bili Dravidi prvi kulturni narod v dolini Inda. Imeli so precej visoko razvito tehniko in velika bogastva, ustvarjena z delom zaslužjenega prebivalstva.

**Arijci —
Zaslužjenje
Dravidov**

V drugem tisočletju pr. n. e. je zasedel dolino Inda narod, ki je imenoval sebe »Arijce«, t. j. »plemenite« ali »vladarje«. Tako ime so si dali za razloček od zaslužjenega ljudstva, katero so imenovali »dašije«, t. j. sužnje.

Arijci so podjarmili Dravide in jih imeli za sužnje. Novi gospodarji so prevzeli dravidsko kulturo. Nato so ustanovili v dolini Inda več majhnih držav. Na čelu vsake države je bil kraljič, radža imenovan. V času vojn so se te majhne države združile v eno veliko državo in tedaj je postal njen vladar maharadža (»veliki kralj«). Radže so vodili vojne in upravljali države.

O borbi med Arijci in dašijami, o vojnah, o najprvotnejši dobi Indije imamo vire iz najstarejših indijskih pripovedk. Zbirka teh pripovedk in mitov o bogovih je znana pod imenom »Veda«.

**Poklic
prebivalstva**

V Indiji je živel mnogo različnih plemen. Vsa so kasneje postala znana pod skupnim imenom Hinduji. Glavna poklica Hindujev sta bila živinoreja in poljedelstvo. Gojitev krav je bila na prvem mestu. Kravo so imeli za sveto žival in so jo zelo častili. Bogastvo posameznih gospodarjev se je merilo po številu krav. Indijske legende nam pripovedujejo celo o vojnah, ki so jih vojevali zaradi krav.

Da bi dvignili poljedelstvo v dolini Inda, so napravili prekope za namakanje. Na poljih so sejali ječmen, riž, kasneje so pa začeli gojiti bombaž.

Stari narodi so o bombažu prvič zvedeli od Hindujev.

Religija

Glavni bog starih Hindujev je bil Indra. Indijske pripovedke slavé Indro kot boga, ki je delal grom, pošiljal vlogo in polnil dotoke Inda. Hinduji

so mislili, da daje Indra življenje vsemu živemu na zemlji. V nasprotju z Indro je bil drugi bog — Sušna — utelešenje suše in pomanjkanje vode. Ta dva boga sta živela v neprestanem medsebojnem sovraštvu. Razen Indre in Sušne so častili boga ognja Agni, boga neba Varuna in mnogo drugih, manj pomembnih bogov.

Po indijskih pripovedkah so bogovi prebivali na vrhovih Himalajskih gorâ, v glavnem na najvišjem vrhu Gavrizan karju, kar pomeni »Žareča gora«.

§ 22. Država bramanov — Sistem kast v Indiji

Vojščaki in bramani V času, ko so Ariji osvajali doline Gangesa, se je dvignila iz drugih skupina močnih in bogatih vojščakov. Imeli so velika zemljišča, bogat vojni plen in številne sužnje podjarmljenih ljudstev.

Po zasedbi doline Gangesa so se ustanovile velike države in njihovi prebivalci so prešli k mirnemu življenju. Poleg vojščakov so se povzdignili tudi žreci-bramani. Spočetka so bili samo služabniki bogov. Kasneje so pa opravljali ne samo verske obrede, temveč so skrbeli tudi za izvajanje kraljevih zakonov.

Manujev zakonik Bramani so napisali »Manujev zakonik«. Ta sveta knjiga bramanov razlaga pravila družbene ureditve in obrede čaščenja bramanskih bogov. Po teh pravilih se ločijo ljudje med seboj v štiri razrede ali kaste.

V »Manujevih zakonih« se pripoveduje, da je glavni bog Brama iz svojih ust ustvaril kasto bramanov, iz svojih rok — kasto vojščakov, iz beder — kasto poljedelcev, iz nog pa — kasto sužnjev. Tako delitev ljudi na kaste so imeli za božjo ustanovo. Zato je bilo treba spoštovati bramane kot prvo in najvišjo kasto.

Vojščaki so bili druga kasta. Morali so ščititi državo, skrbeti za red in se hrabro boriti v vojni. Poljedelci so morali pridelovati vse pridelke, ki so bili potrebni za življenje bramanov in vojščakov. Sužnji pa so morali služiti vsem tem višjim kastam svobodnih. Sužnji so bili v najtežjem položaju. Izpostavljeni so bili najhujšim kaznim in zakon je dovoljeval tudi ubijati jih.

Pod gospostvom bramanov so častili posebno tri indijske bogove: Bramo — boga ustvaritve, Višno — boga ohra-

nitve in Š i v a — boga uničevanja. »Manujevi zakoni« so predpisovali daritve bogovom in opravljanje številnih malenkostnih obredov.

Bramanska ureditev, povišanje bramanov in čaščenje bogov se je ukoreninilo v pokrajinah ob srednjem in spodnjem Gangesu. Ob spodnjem toku te reke je bila velika država M a g á d a. Odkar se je povečala oblast bramanov, so začeli narode Magade vedno bolj tlačiti in izkoriščati. Zaradi tega so se začele v Magadi prej kakor v drugih krajih vstaje proti bramanom. Pogosto menjavanje vladarjev je bil običajni pojav v življenju te države.

§ 23. Budizem — Osvojitve Indije

Buddha Odprava bramanskega ustroja v Indiji je zvezana z velikim razširjenjem nauka, ki je znan pod imenom budizem. Po izročilu je oznanjal ta nauk B u d d h a.

O rojstvu Buddhe in o nastanku njegovega nauka nam pripoveduje legenda sledeče: Med predgorjem Himalaje in Gangesom je bila majhna država plemena S á k i j e v. Staro izročilo je pripovedovalo, da se je radži dežele Sakijev rodil sin. Bil je zelo resen otrok, ki je imel dar, da je globoko videl v vsako stvar, in se je začel zgodaj zanimati za razna življenjska vprašanja. Deležen je bil najvišje izobrazbe. Kot radžin sin je v 29. letu starosti zapustil družino ter odšel na daljna potovanja. Sakija-Muni — kakor se je začel imenovati med potovanjem — ni veroval niti v nauk bramanov o delitvi ljudi na kaste niti v bramanske bogove. Naselil se je v puščavi in se poglobil v razmišljanja o človeškem življenju. Končno, kakor pripoveduje legenda, je po mnogih letih premišljevanja Sakija-Muni našel odgovor na vsa vprašanja, ki so ga mučila. Od tedaj se je začel imenovati B u d d h a, t. j. »Prosvetljeni« (tisti, ki je našel resnico).

Buddhov nauk Po Buddhovcm nauku so vsi ljudje enaki, ne glede na to, ali pripadajo tej ali oni kasti. Za najvišjo krepost je smatral Buddha, če se človek odreče vsem željam, vsaki dejavnosti. Najvišja sreča je bila po njegovem nauku n i r v a n a, t. j. stanje popolne nedejavnosti in poglobljenosti v misel (duhovno premišljevanje).

Buddhova prepoved je bila naperjena proti bramanskemu nasilju in proti sistemu, ki je zatiral nižje kaste. Vendar ni

pozivala na odkrit boj za zboljšanje življenja, temveč je nasprotno silila zatirane, naj se odpovedo tej borbi in se pomirijo s svojim suženjskim položajem, kajti Buddha je pozival k brezdejavnosti. Toda ideja enakosti je privlačevala ljudstvo, ki je bilo nezadovoljno z nasiljem bramanov. Zaradi tega se je budizem močno razširil med ljudstvom.

Posebno mnogo pristašev je imel budizem v Magadi. Radže so ga začeli širiti. Gradili so samostane in svetišča z velikimi kipi Buddhe in odrejali, naj se Buddhov nauk zapiše na palmovih listih.

Grki v Indiji V tem obdobju proevita so Indijo začeli ogrožati tuji osvajalci, najprej perzijski kralj Darij, kasneje pa makedonski kralj Aleksander. Aleksander Makedonski je osvojil vso dolino Inda, toda do kraljestva Magada ni prišel. Njegova utrujena vojska je zahtevala, da se vrne domov.

Kmalu se je začelo v Indiji široko ljudsko gibanje proti Grkom. Gibanju je načeloval voditelj po imenu Čandragupta (leta 320—291 pr. n. e.).

Čandragupta Čandragupta je izgnal ostanke grške vojske in združil pod svojo oblastjo vse dežele Inda in Gangesa v eno veliko državo. O Čandraguptini moči je mogoče soditi po njegovi ogromni armadi, ki je štela po izročilu 600.000 pešev, 30.000 konjenikov in 9.000 slonov. Za prestolnico svojega kraljestva je zgradil mesto Pataliputru, kjer je postavil razkošne palače in budistične templje.

Grški popotniki so posebno občudovali krasoto kraljeve palače v Pataliputru. To je bila grandiozna zgradba; njene glavne vhode so obdajali številni stebri, ki so bili okrašeni s pozlačnimi listi vinske trte in s pticami, vlitimi iz srebra. Kadar je kralj za časa slovesne ceremonije odhajal iz palače, so ga spremljali ne samo žreci, spremstvo in muzikantje, temveč so zaradi večjega razkošja vodili tudi ukročene leve, tigre, panterje in slone.

Kmetje Vzdrževanje vojske in razkošen dvor je stalo mnogo denarja. V glavnem so te stroške krili indijski poljedelci. Kmetje so živeli v srenjah. Skupno so skrbeli za prekope in nasipe. Vsak kmet je obdeloval določeno zemljišče, ki ga pa ni smel prodati ali zapustiti v oporoki. Živino so pasli na skupnih pašnikih.

Vsa teža izdatkov za razkošno vzdrževanje kraljevega dvora je ležala na ramenih indijskih kmetov.

Asoka Zadnji kralj v obdobju procvita kraljestva Magade je bil radža A s o k a (273.—237. l. pr. n. e.), ki je izvršil mnogo uspešnih pohodov. O njem so se nam ohranile v skalo vklesane odredbe in zapiski dogodkov. Bil je goreč pristaš budizma in ga je proglasil za državno vero. Pod Asoko so dokončno sestavili in spisali na palmovih listih zbornik budističnega nauka. Po njegovi smrti so se začele državljanske vojne in država Magada je razpadla na tri dele. Polagoma so jo zasedli drugi narodi.

Kultura Indije Stara Indija je imela visoko razvito kulturo. Njeni prebivalci so poznali abecedno pisavo in slovnico. Glavna dela so napisali v literarnem jeziku, ki se imenuje s a n s k r t. V tem jeziku so spisani »Veda«, »Zbornik zakonov Manu« in dve stari pesnitvi »M a h a b h á r a t a« in »R a m a j á n a«. Te dve pesnitvi sta v glavnem pripovedovali o junaštvu herojev, o njihovih podvigih in osvojitvah.

Zelo razvita je bila v Indiji arhitektura. To je razvidno iz ohranjenih ostankov v skale vsekanih svetišč, kipov in različnih podob. Pomemben procvit je dosegla tudi znanost; med najvišje vede je spadala matematika. Arabske številke so prenesli Arabci v Evropo in Indijo.

V. KITAJSKA V STAREM VEKU

§ 24. Dežela in njeno prebivalstvo

Narava Kitajske Kitajci so v starem veku prebivali v prostranih pokrajinah ob dveh rekah: Huangho in Jangcekiang. Te dve reki sta imeli isti pomen za življenje starih Kitajcev kakor Nil za Egipt, Tigris in Evfrat za Mezopotamijo ali Ind in Ganges za Indijo.

V začetku poplav (poleti in v začetku jeseni) je Huangho menjavala svojo strugo in ogrožala gospodarstvo in življenje ljudi, ki so prebivali v njeni dolini. Kitajski kmet se je moral stalno brigati za utrjevanje rečnih bregov.

Huangho pomeni v prevodu »Rumena reka«. Tako so jo imenovali zato, ker je v svojem teku naplavljala po dolini velike množine rumenega, zelo plodnega blata. Plast rodovitne zemlje (prhlca) je pokrivala vso rečno dolino in dosegla ponekod

veliko debelino. Kitajci so delali v njej votline — prebivališča, kjer je bilo po zimi toplo, po leti pa prijetno hladno. Taka prebivališča v ilovnatih plasteh zemlje so gradili celó v več nadstropij.

Druga, po svoji dolžini še pomembnejša reka Jangcekiang, ki se imenuje tudi »Modra reka«, je prav tako naplavljala rodovitno blato. V dolini reke Jangcekiang so se ljudje naselili kakor v dolini Huanghoja.

Kanali Reki Huangho in Jangcekiang sta bili velikega pomcna ne samo za poljedelstvo, temveč tudi za plovbo. Kanale, ki so jih Kitajci napeljevali za namakanje polj, so že zdavnaj uporabljali za prometne poti.

Pozneje so posamezne kanale združili in tako je nastal znameniti »Veliki kanal«, ki preseneča s svojo veličino. Kitajci so ga začeli graditi v 6. stoletju pr. n. e. in ga gradili zelo dolgo. Kasneje je ta kanal spojil reki Huangho in Jangcekiang. Danes je tisoč kilometrov dolg. »Veliki kanal« spada med zgodovinske čudovitosti stare Kitajske.

Prebivalstvo Kitajska plemena, ki so živela ob srednjem toku Rumene reke, so zelo staro ljudstvo. Iz raznih izročil se vidi, da so se morali Kitajci često boriti z raznimi plemeni, ki so se preseljevala tja. Različna kitajska plemena so govorila mnogo narečij. Nekatera narečja so se celo ohranila tudi v sodobnem kitajskem jeziku.

Glavni poklic starih Kitajcev je bilo poljedelstvo. Kitajci so se trdovratno borili za vsak košček zemlje. Njihovo obdelovanje in namakanje s pomočjo kanalov sta stalno zaposlovali poljedelce. Kitajci so med prvimi začeli gojiti kulturo po gredah. To je zahtevalo mnogo dela, ker je bilo treba sežgati ves plevel in okopavati nasade. Kot dobiček pa je bil dober pridelek riža, sadja in sočivja.

V življenju kitajskih poljedelcev je imelo veliko vlogo svilarstvo. Že prav v starih časih so na Kitajskem sadili murve in gojili bube sviloprejk. Kitajci so se zgodaj naučili izdelovati svilo. Njihovo svileno blago je bilo slavno po svoji kakovosti in je bilo znano daleč izven mej Kitajske. Največ je Kitajska trgovala z Indijo. Ko še ni bilo novcev, so kot denar v deželi v glavnem rabili kovinaste nože.

O kitajski obrti lahko sodimo po umetniško izrezljanih predmetih iz lesa, po izdelkih iz kamna in kosti kakor tudi po čudovito okrašeni posodi iz brona in gline. Kasneje so bili Kitajci slavni zaradi proizvodnje porcelana in fajansne posode.

O gospodarstvu in življenju Kitajcev v starem veku vemo v glavnem po ostankih posode in pri razkopavanjih najdenih predmetov za vsakdanjo rabo in verske obrede. Ti spomeniki kažejo, da sta obrt in gospodarstvo na Kitajskem dosegali precej visoko stopnjo.

§ 25. Najstarejša zgodovina Kitajske — Obdobje Čou, Čin in Han

Obdobje Čou (od 1122. leta do 256. leta pr. n. e.) Kitajska država se je po izročilu ustanovila približno pred 5000 leti. Eden prvih kitajskih vladarjev je bil Huangti, kar pomeni »Rumeni vladar« (osvajalec pokrajin ob Rumeni reki). O najstarejšem obdobju Kitajske se nam je ohranilo mnogo različnih pripovedk v kitajskih letopisih in mnogo arheoloških spomenikov, ki so jih našli pri razkopavanjih. Samo proučevanju teh se imamo zahvaliti, da se začinjajo stopnjema razjasnjevati najstarejša obdobja kitajske zgodovine (na primer obdobje In-Šan). Verodostojnejša in bolj raziskana zgodovina Kitajske se začne z obdobjem Čou.

Obdobje Čou je zgodovina majhne države, ki je ležala ob srednjem in spodnjem toku Huanghoja.

Cesarji dinastije Čou so imeli velike posesti. Cesarska zemlja se je razprostirala na nekaj stotin kilometrov v obsegu in je bila bogata železa. Po izročilu je bila prav srce cesarstva in z vseh strani so jo obdajale posesti knezov in cesarjevih dostojanstvenikov. Zaradi take lege se je kitajska država začela kasneje imenovati »Cesarstvo sredine«. Njena prestolnica je postala mesto L a o j a n g.

Cesar je z onimi, ki so ga obdajali, živel razkošno življenje. Gradili so si sijajne palače in svetišča, imeli so na stotine dvorjanov, slug in sužnje. Čas so preživljali v vojnah, gostijah in lovu. Cesar je s svojo telesno stražo na velikih bojnih vozovih često napadal sosedna cesarstva, ropal je pa tudi svoje kmete.

Neprestane vojne, upori kmetov in zaslužjenih plemen so spodkopavali oblast cesarjev dinastije Čou. Leta 842 pr. n. e. je ljudski upor vrgel cesarja L i - V a n g a iz dinastije Čou.

Centralna oblast je stopnjema slabela. Aristokracija se je med seboj ves čas bojevala za zemljo. Ti dolgotrajni boji so privedli do razpada države Čou. Okrog leta 250 pr. n. e. so vrgli zadnjega cesarja te dinastije. Začela se je srdita borba med knezi za zemljo in oblast.

V tem času se je silno dvignila pokrajina Čin, ki se je razprostirala zahodno od cesarstva Čou.

Obdobje Čin — Novo obdobje, s katerim je zvezan dvig kneževine Čin, se imenuje v zgodovini Čin-ši-huang-ti Kitajske čin s k o obdobje (256.—206. leta pr. n. e.). Voditelji pokrajine Čin so izkoristili medsebojne

boje aristokracije in stopnjema začeli spravljati pod svojo oblast vse kneze svoje dežele. Podjarmili so sosedna plemena, pograbili tudi zemljo južno od Jangcekianga in polagoma združili v svojih rokah vrhovno oblast nad Kitajsko.

Čin-ši-huang-ti je bil prvi mogočni vladar činske države. Proglasili so ga za cesarja (leta 221—210 pr. n. e.). Njemu pripisujejo izvedbo velikih reform. Odpravil je samostojnost posameznih upraviteljev in dostojanstvenikov in jih podredil svoji oblasti. Vse pokrajine, združene pod cesarjevo oblastjo, je razdelil na 36 upravnih okrožij. V vsakem okrožju je Čin-ši-huang-ti postavil namestnike. Za namestniki so oprcovale posebne zaupne osebe, ki so o vsem obveščale cesarja.

Čin-ši-huang-ti je reformiral tudi vojsko. Kitajsko državo so stalno vznemirjali s svojimi roparskimi napadi Huni s severa, pa tudi ljudstva, ki so vdirala v Kitajsko iz Srednje Azije. Stara vojska na težkih bojnih vozovih ni mogla biti kos nomadom. Čin-ši-huang-ti je sestavil lahko in gibčno konjenico.

Posvetil je tudi veliko pozornost že prej načeti gradnji »Velikega kitajskega zidu«. Ta zid so gradili za obrambo pred nomadi s severa. Za njegovo gradnjo so po izročilu potrebovali nad 400 tisoč ljudi. Poljedelskemu prebivalstvu so naložili težke obveznosti; pri gradnjah so na veliko uporabljali tudi delo sužnjev.

Izročilo pravi, da je dal Čin-ši-huang-ti za okrepitcv svoje vrhovne oblasti sežgati vse knjige s starimi zakoni. Pustil je samo knjige o poljedelstvu, učne knjige o medicini in astronomiji.

V tem obdobju je postala velika zemljiška gospoda še močnejša, število sužnjev in kmetov, ki so izgubili zemljo, je vedno bolj rastlo. Dobra zemljišča so se koncentrirala v rokah velikih lastnikov sužnjev, ki so zemljo lahko prodajali, dajali v zakup ali darovali v last svojim bližnjim.

Že za življenja Čin-ši-huang-tia se je začelo široko gibanje kmetov in sužnjev proti novemu redu. V isti meri, kakor je rastla velika zemljiška posest, je požirala parcele kmetov, in ti so počasi propadali. V letih 209—206 pr. n. e. so bili kmečki upori. Nezadovoljni kmetje in sužnji so se združili pod vodstvom svojega voditelja Liu-Panga. Ta je vrgel cesarja činske dinastije in sam prevzel oblast v svoje roke. Tako je propadlo činsko cesarstvo.

Potem se začne novo, tako imenovano h a n s k o obdobje stare kitajske zgodovine (od leta 206 pr. n. e. do leta 220 n. e.).

§ 26. Upori »Rdečih obrvi« in »Rumenih turbanov«

»Rdeče obrvi« Zamena dinastij ni izboljšala položaja zatiranih. Oblast je slej ko prej ostala v rokah velike zemljiške gospode; kmetje in sužnji so pa vedno bedneje živeli.

Čas hanske dinastije je bil obdobje velikih osvojitelj, okrepitev oblasti cesarjev, procvita suženjskega gospodarstva in kulture, toda za sužnje in kmete je pa bila to — najtežja in najmračnejša doba. Uničeni, gladujoči kmetje so bili prisiljeni pustiti svojo zemljo in se predati potepuštvi in razbojništvu. V enem izmed okrožij je znašalo število potepuhov brez zemlje in strehe do 400 tisoč ljudi.

Tistim, ki so ostali na svojih parcelah, se ni godilo nič bolje: če niso v redu izpolnjevali obveznosti, so jim jemali zemljo in svobodo ter jih spreminjali v sužnje. V nobenem obdobju kitajske zgodovine ni bilo suženjstvo tako razširjeno na Kitajskem kakor v hanski dobi. V tem času so posebno pogosto vzplameli upori sužnjev in kmetov.

Eden največjih uporov je bil znameniti upor »Rdečih obrvi« za cesarja Van M ang a. Ta upor se je začel leta 18 n. e. v okrožju Lu (Šantung). Na čelu gibanja je stal voditelj kmetov Fan Č un. Vsem upornikom je ukazal, naj okrase obrvi z rdečo barvo, da bi mogli po tem znamenju vedno spoznati svoje pristaše.

Vang Mang je poslal proti »Rdečim obrvim« armado sto tisoč mož pod poveljstvom dveh svojih najboljših komandantov. Toda oba poveljnika je porazil odred Fan Č una, ki je imel vsega skupaj komaj deset tisoč mož. Zmaga »Rdečih obrvi« je bila signal za splošni upor. Po petletni borbi so »Rdeče obrvi« vrgle Vang Manga. Leta 23 n. e. so ga usmrtili.

Toda do bistvenega izboljšanja položaja kmetov ni prišlo. »Rdeče obrvi« niso mogle izkoristiti svoje zmage. Kmetje si tedaj niso mogli misliti drugega reda razen obstoječega, niso si predstavljali jasno, kak nov red je treba zgraditi. Zaradi tega so bili navsezadnje poraženi.

»Rumeni
turbanj«

Vendar se zatirani niso nehali boriti in v naslednjih uporih so si zadali nalogo — izboljšati svoj položaj.

Drugi velikanski upor je bil upor »Rumenih turbanov«. Tako se je imenoval zaradi tega, ker so uporniki nosili na

glavah rumene obveze. Ta upor je izbruhnil leta 184 n. e. Vodili so ga trije bratje Čan. Najstarejši od njih je bil modrijan in je oznanjal nauk o svobodi za zatirane. Sam je imenoval svoj nauk »pot k velikemu osvobojenju«. Okrog njega se je zbiralo mnogo pristašev.

Pred tem so raznesli govorico, da mora sledeče leto princu ljudstvu odrešitev in postati začetek novih srečnih časov. Na mestnih poslopih, na svetiščih, na privatnih hišah so se pojavile besede »Ca-Ci«, kar pomeni »nastaja nova doba«.

Vse to je skrajno vznemirjalo cesarja in na njegov ukaz so polovili nad tisoč Čanovih pristašev. Vse te so usmrtili. Toda bratje Čani, ki so se rešili, niso klonili. Organizirali so, po izročilu, 36 velikih in majhnih armad, skupno nad sto tisoč ljudi in zanetili upor v vsej deželi. Ta upor je trajal okrog 15 let. Končno so »Rumeni turbani« osvojili vsa glavna mesta. Izgnali so bogataše in vzeli njihovo zemljo.

Vsi ti upori kmctov in sužnjev so končno spodkopali oblast cesarjev hanske dinastije. Tuja plemena s severa in iz Srednje Azije so izkoristila slabost države v tej periodi in vdrla v Kitajsko. Stara država je razpadla, toda tudi v novih državah, ki so se potem ustanovile, je oblast ostala v rokah bogatih. Zatirani še niso bili dovolj močni, da bi spremenili družbeni red. Zaradi tega so menjali cesarje, toda življenjski red je ostal star.

§ 27. Kultura stare Kitajske

Vera Kitajci so častili naravne sile in jih poduhovljali. Glavno božanstvo je bilo nebo, ki so ga častili kot vrhovno silo in izvor vseh zemeljskih dobrin. Žreci in uradniki so imenovali kitajsko državo »Podnebesno kraljestvo«. Po njihovem mnenju je bilo pod neposredno upravo boga Ne ba. Temu bogu so postavljali templje s strehami v obliki kupol, ki so jih pokrivali s strešniki iz fajansa ali porcelana nebesno sinje barve.

Pri Kitajcih je bilo zelo razvito čaščenje prednikov. V davni dobi so pri pogrebnih obredih odličnikov opravljali včasih človeške daritve (pokopavanje živih). Pri pogrebu cesarja Čin-ši-huang-tia so pokopali vse njegove žene brez otrok, sužnje in služabnike. V grobnico so zagnali tudi vse mojstre, ki so delali za rajnega cesarja grandiozen in razkošen sarkofag.

Šele kasneje so opustili človeške daritve; ohranile so se samo daritve živali.

Pisava Začetek kitajske pisave sega v zelo stare čase. To je mogoče izslediti po razvoju risb kitajskih hieroglifov, v začetku zelo preprostih, potem pa vedno bolj in bolj kompliciranih. Stari Kitajci so stopnjema spreminjali risanje hieroglifov in izdelali to pisavo, ki jo rabijo Kitajci tudi dandanes. V stari kitajski pisavi je bilo okrog dva tisoč znakov, zdaj jih je pa že nad 50.000. Kitajci so uvedli poseben čopič za pisanje, v letu 105 n. e. so pa izumili papir.

Ker je pisava na kitajskem obstajala že zdavnaj, so se nam ohranili najstarejši napisi na bronasti posodi in celò cele knjige (letopisi).

Najbolj znan med modrijani stare Kitajske je bil Konfucij (6. stoletje pr. n. e.). Učil je častiti prednike, slušati starejše, spoštovati stare običaje in zakone. Prizadeval si je, da se v vsem ohrani stara kitajska kultura. Njegovy nauk se je kasneje razširil po vsej Kitajski.

Pozneje se je razširil na Kitajskem tudi budizem, ki so ga povzeli iz Indije.

»Veliki kitajski zid« Med spomeniki, po katerih je mogoče soditi o starodavni kulturi, je velikega pomena že zgoraj omenjeni »Veliki kitajski zid ali »Zid 10 tisoč lijev« (okrog 2500 km). To ogromno gradse v določenih razdaljah dvigajo četverooglati masivni stolpi najprej gradili iz zbite glinè in prsti. Kasneje so ga začeli oblagati z opeko in velikimi kamnitnimi ploščami. Zid se vleče po ravninah in gorah in gre čez tok reke Huangho. Višina zidu dosega 10 m, debelost v vzhodju pa 6 m. V vsej njegovi dolžini se v določenih razdaljah dvigajo četverooglati masivni stolpi z velikimi prehodi pod njimi. Zgradili so ga za obrambo pred napadi nomadskih narodov s severa (Hunov).

Znanost Na Kitajskem so se močno razvile take vede kakor matematika, astronomija in medicina. Izmed vseh teh ved so posebno gojili astronomijo. Kitajski cesarji so večkrat imenovali komisije, ki so jim naročili, naj izdelajo koledar in določijo dobe mrkov. Mrk so imeli za slabo znamenje in če komisija astronomov ni o pravem času določila njegovega nastopa, je dal cesar včasih usmrtiti vse njene člane.

Kitajci so že zdavnaj poznali lastnosti magneta in magnetne igle, toda v pomorski plozbi jim ni bilo treba okoriščati

se z njo, ker so pluli samo ob obrežjih in od otoka do otoka. Kitajci so izumili tudi smodnik, ki jim je služil za umetni ogenj.

Tako je imela Kitajska kakor države Egipta in Mezopotamije precej visoko kulturo. Mnoge pridobitve kitajske kulture v starem veku so se prenašale v druge dežele: v Indijo, Arabsko. Kasneje so prišle tudi v Evropo (na primer magnetna igla, papir idr.).

STARA GRČIJA

I. NAJSTAREJSE OBDOBJE GRČIJE

§ 28. Dežela in njeno prebivalstvo

Narava Grčije Stara Grčija je zavzemala južni del Balkanskega polotoka, otoke Egejskega morja in obrežje Male Azije. Celinsko Grčijo obkrožajo s treh strani morje. Njena obrežja niso povsod enaka.

Vzhodna obala Grčije je ena najbolj izjedjenih in z najštevilnejšimi zalivi na zemeljski obli. Tu je morje mirno in je polno udobnih in varnih pristanišč. S te obale so Grki lahko že v zgodnji dobi odhajali na daljša pomorska potovanja. Spčetka so dosegli otoke Egejskega morja in obrežje Male Azije. Kasneje so čez Helespont (Dardanelsko ožino) prodrli v Propontido (Marmorno morje) in čez Traški Bospor prišli celo do severnih obal Črnega morja.

Zahodna in južna obrežja Grčije so malo razjedena, skalnata in imajo mnogo sipin. Prikladnih zalivov za gradnjo pristanišč je tu malo.

Celinsko Grčijo deli narava sama v tri dele: Severno, Srednjo in Južno.

Severno Grčijo tako rekoč seka gorski hrbet Pind na dvoje velikih področij: Epir na zahodu in Tesalijo na vzhodu. Iz severne Grčije je vodila pot skozi Termopilsko ožino. To je bila ozka steza med visokimi gorami in strmo morskobalo.

Srednjo Grčijo delé gore na več samostojnih pokrajin. Izmed njih sta bili najbolj znani v starem veku Beotija in Atika. Gorata Korintska zemeljska ožina spaja Srednjo Grčijo z Južno.

Južna Grčija se je imenovala Peloponez. V tem delu so ležale rodovitne pokrajine: Mesenija, Lakonija in Argolida.

Glavni otoki leže vzhodno od Grčije, v Egejskem morju. Največji od njih so: Evbeja — pri obali Srednje Grčije, Lesbos, Hios, Samos, Rodos — pri zahodni obali Male Azije in Kreta — na jugu Egejskega morja. Od malih oto-

kov sta bila znana: otok *D e l o s*, katercga so častili Grki kot svet otok, in *P a r o s*, ki je bil slaven po bogatih ležiščih marmorja.

Podnebje Grčije je zmerno toplo, zelo zdravo; njena narava je lepa in raznolika. Gorske kraje so v staremu veku pokrivali borovi, hrastovi, bukovi in kostanjevi gozdovi. V dolinah so rastle vedno zelene ciprese, lovorji in oleandri. Po gorskih pobožjih so gojili vinsko trto in oljkove gaje. V rodovitnih delih dolin so od žitnih rastlin sejali v glavnem ječmen.

Grška zemlja se ni odlikovala po rodovitnosti in je zahtevala skrbno obdelovanje. Zaradi tega je bila velikega pomena v gospodarstvu živinorjca. Gojili so v glavnem živino, ki ni izbirčna v krmi: svinje, kozc in ovee. V *T e s a l i j i* in *A r g o l i d i* so se bavili s konjerejo.

Prebivalstvo Stari Grki so imenovali svojo zemljo *H e l a d o*, sebe pa *H e l e n e*. Heleni so se delili na različna plemena. Slavna so štiri glavna grška plemena: *e o l s k o*, *d o r s k o*, *a h a j s k o* in *j o n s k o*.

Grška izročila mnogo pripovedujejo o selitvah grških plemen in o zaslužnjevanju enih plemen po drugih. Tako so na primer *P e l a z g e*, ki so po izročilu prvotno živeli v Grčiji, premagali Heleni in se pomešali z njimi. Drugo izročilo pripoveduje, kako so se *D o r i j e i* iz pokrajine *D o r i d e* v Srednji Grčiji selili na *P e l o p o n e z* in ga postopoma osvojili.

§ 29. Kretska-mikenska kultura

Izkopavanja — Schliemann O najstarejšem obdobju grške zgodovine vemo zdaj po spomcnikih, odkritih pri izkopavanjih: po ostankih zgradb, orožja posode, nakita ipd. Prej so učenjaki vedeli o najstarcjšem obdobju samo po dveh znamenitih pesnitvah: »*Iliadi*« in »*Odisseji*«. Ta dva epa pripovedujeta o trojanski vojni. Ta vojna se je vojevala med Grki in Trojanci — v Mali Aziji (pri *T r o j i*). Tedaj ni bilo nikakih drugih spomenikov o tem davnem obdobju grške zgodovine. Zaradi tega so učenjaki domnevali, da so dogodki, ki jih opisujeta »*Iliada*« in »*Odiscja*«, izmišljeni. Pozneje se je pa s pomočjo izkopavanj dokazalo, da se je marsikaj, o čemer pripovedujeta »*Iliada*« in »*Odisseja*«, v resnici godilo.

Prvi, ki je poskušal najti stvarne spomenike dogodkov, ki jih opevata »*Iliada*« in »*Odisseja*«, je bil nemški učenjak *H e i n r i c h S c h l i e m a n n*. Pripoveduje, da je od mla-

dih nog občudoval ti pesnitvi in verjel, da opisujejta resnično življenje.

Leta 1870 se je Schliemann odpravil na obalo Male Azije in pri Helespontu na griču Hisarliku začel z izkopavanji. Upal je, da bo odkril staro Trojo, kjer je po izročilu vladal kralj Priam. Schliemann je menil, da leže ostanki mesta Troje v najspodnejših plasteh zemlje, in zato ni posvečal pozornost srednjim plastem, ki so jih razrušili pri izkopavanjih. To je bila Schliemannova zmota, ker je s temi srednjimi plastmi vred ravno uničil spomenike tiste Troje, ki jo je iskal. Pozneje je posvetil temu pozornost eden njegovih pomočnikov, ki je našel prav tisto Trojo, ki jo opeva »Iliada«.

Po večletnem neumornem delu z izkopavanji Troje je Schliemann odšel na jug Balkanskega polotoka. Tam se je lotil izkopavanj v Mikenuh, v mestu voditelja Grkov Agamemnona. Že prva njegova dela so bila ovenčana s presenetljivim uspehom. Našel je kar več grobov, v katerih je odkril razkošno opremo mrtvih: zlat in srebrn nakit, zlate maske, ki so jih dajali na obraze mrtvih, pa tudi krasno izdelano orožje. Potem je Schliemann odkril ostanke zidov akropole (mestne trdnjave), zgrajene iz masivnih kamnov. Take masivne zgradbe iz kamnja so Grki imenovali kiklopske. Posebno krasna so bila vrata z dvema kamnitima levoma. Odkrili so tudi veliko grobnico, ki jo je Schliemann imenoval zakladnica kralja Atreja (Agamemnonovega očeta). Pozneje je Schliemann izkopaval tudi v drugih grških krajih. Tudi tam je našel spomenike, podobne mikenskim. Vsi ti spomeniki nam pričajo o zgodnji, zelo stari kulturi, ki se imenuje mikenska kultura.

Evans — Za Schliemannom so prišli do zelo važnih odkritij na otoku Kreti in sicer v glavnem angleški učenjak Evans. V začetku 20. stoletja so z izkopavanji pod Evansovim vodstvom odkrili spomenike še starejše kulture od mikenske. Odkopali so dva gradova v Knosu in Faestu.

Posebno oboudovanje vzbujajo s svojo veličino ostanki Knoškega gradu, ki sestoji iz mnogih prostorov. Po grškem izročilu ga je Evans imenoval grad kralja Minosa. V grškem izročilu je pripovedka o tem, kako je mogočni kralj Krete Minos ukazal izkušenemu mojstru Dedalu, naj zgradi v Knosu velik grad. V njem je bilo mnogo velikih in malih

dvoran, hodnikov in v njih je človek prav lahko zablodil. Ta grad se je imenoval *labirint*.

Na Kreti so odkrili tudi še druge zgradbe: delavnice šrambe, razkošne grobnice, male dvorce ipd. Od rokodelskih in umetniških spomenikov so se nam v glavnem ohranile krasne lončene posode z umetniškimi okraski, kipci iz bron, orožje ipd. Notranje stene zgradb, posodo in druge predmete za domačo rabo so krasili z različnimi slikami iz ljudskega življenja. Upodabljali so plese žensk, rokoborbe moških, pohode vojščakov; včasih so risali živali, lov na bike, pa tudi cvete in različne vzorce.

Na Kreti so našli tudi pisavo; toda doslej je učenjaki še niso mogli razbrati. Zaradi tega o mnogih straneh življenja na Kreti še prav malo vemo.

Znano nam je, da je bilo kretsko kraljestvo močno in da je imelo zveze z nekaterimi velikimi državami (na primer z Egiptom).

Kretska kultura se v marsičem sklada s spomeniki mikenske kulture; prva kot druga sta obstajali v tretjem in drugem tisočletju pr. n. e. in sta znani pod imenom *kretsko-mikenska kultura*. Tako je kultura cvetela v istem času, ko so obstajali Egipt, Babilonija in druge države Vzhoda.

§ 30. Grška religija

Mit o nastanku sveta Grška kultura se je ustvarjala v času, ko so ljudje še prav malo vedeli o vzrokih naravnih pojavov, ki so jih opazovali. Takrat so bili Grki brez moči v boju z naravo. Zato so si razlagali te pojave kot delovanje nekih božanskih sil. To se je izražalo tudi v grški religiji.

Svoje nazore o nastanku in začetku sveta so Grki izrazili v številnih fantastičnih bajkah ali mitih. Po teh mitih v začetku niso ločeno obstajale zemlje, voda in nebo. Vse to je bilo v stanju kaosa. Potem sta se iz tega kaosa izločila boginja *Gea* (zemlja) in bog *Uran* (nebo). Gei in Uranu so se rodili mogočni titani. Uran je v strahu, da bi mu otroci ne prevzeli oblasti, zaprl titane v globok prepad pod zemljo. Toda enemu od njih, *Kronosu*, se je posrečilo osvoboditi titane. Kronos je z njihovo pomočjo iztrgal očetu oblast in sam zavladal nad svetom. Tega boga pa je spet odstavil po hudi borbi njegov mlajši sin *Zeus*.

Zevs in obdajajoči ga bogovi so živeli po izročilu na gori O l i m p u (Tesalija), zato so jih Grki imenovali o l i m p i j e .

Grški bogovi Po zmagi je Zevs razdelil med seboj in svojimi privrženci oblast nad vsem vesoljstvom. Njega samega so imeli za boga groma in bliska. Njegova žena H e r a je postala vladarica neba. Svojemu bratu P o z e j d o n u je prepustil vlado nad morjem, drugemu bratu H a d u pa podzemeljsko kraljestvo. A p o l o n je postal bog svetlobe in poezije; pod njegovo oblastjo je bilo devet muz, pokroviteljic umetnosti in znanosti. Bog ognja in kovaštva je bil hromi H e f a j s t, boginja lepote — A f r o d i t a, bog vojne — A r e s, boginja modrosti — A t e n a.

Sploh je imela vsaka vrsta gospodarske delavnosti svojega boga-zaščitnika: poljedelstvu je bila pokroviteljica D e m e t r a, vinogradništvu — bog vina D i o n i z, tkalski obrti — A t e n a, trgovini — H e r m e s, lovu — A r t e m i d a.

Razen teh skupin grških bogov so bila v vsaki grški pokrajini še krajevna božanstva, ki so bivala v gozdovih, izvirih, travnikih in gorah. Tako čaščenje mnogih bogov se imenuje p o l i t e i z e m (mnogoboštvo).

Svoje bogove so imeli Grki za nesmrtno in vsemogočno. Toda tudi bogovi niso bili prosti tisk, ker je nad njimi kakor tudi nad ljudmi vladala neizogibna usoda. Grki so jo imenovali M o i r o. V tej veri v usodo se je izražal strah Grkov pred naravnimi silami, ki jih niso mogli razumeti. Grki so mislili, da usodi (Moiri) nihče ne more uiti — ona odloča o življenju ljudi in bogov.

Grki so si predstavljali, da je pri bogovih na Olimpu isti red kakor med ljudmi. Bogove so upodabljali v bogatih oblačilih, v prekrasni opremi in z znamenji oblasti. V marsičem so spominjali na aristokrate (»najboljše ljudi«), ki so gospodarili ljudstvu. S tem, da so častili bogove, so se ljudje navadili spoštovati bogate aristokrate.

Predstavljanje bogov v podobi ljudi se imenuje a n t r o p o m o r f i z e m.

Izvor ljudi — O izvoru ljudi so imeli Grki različne bajke. **Prometej** Po eni bajki ali mitu je ustvaril ljudi iz ila in vode titan P r o m e t e j. Po drugem izročilu je Prometej spremenil ljudi iz brezumnih bitij v razumna, ki so sposobna za ustvarjajoče delo. To je napravil tako, da je Zevsu ukradel ogenj in naučil ljudi, kako ga je treba rabiti.

Zevs, ki se je razsrdil nad Prometejem, ga je kruto kaznoval. Daleč na Kavkazu je Zevs ukazal prikovati Prometeja z železnimi okovi na nedostopno pečino in vsak dan je pošiljal nadenj orla, ki je kljuval jetra titanu. Toda Prometej je možato prenašal vse trpljenje in se ni ponižal pred Zevsom.

V mitu o Prometeju je izraženo spoštovanje Grkov pred možatostjo in trdnostjo heroja, ki se ni zbal nastopiti proti bogovom in prevzeti nase strahovitih muk.

Za ogenj, ki ga je Prometej podaril ljudem, je Zevs kaznoval ne samo njega, temveč tudi ljudi. To je storil na tale način. Vse težave in nadloge je zaprl v škatlico, ki je padla v roke lepotic *Pandore*. To je bila ženska, znana ne samo po svoji lepoti, temveč tudi po škrajni radovednosti; ko je zagledala škatljico, je sklenila, da jo odpre. Komaj je Pandora dvignila pokrov, že so izletele iz škatljice vse nesreče in nadloge in se hitro razkropile med ljudmi.

Mit
o štirih vekih

Grki so imeli še drugi mit o izvoru človeških nadlog. V začetku, še pred Zevsom, ko je vladal *Kronos*, so bili vsi ljudje srečni. To je bil *zlati vek*. Toda postopoma se je rušil mir med ljudmi. Ljudje so začeli zavidati drug drugemu, pogosto so nastajali spori in prepiri. Nastopil je *srebrni vek*. Takoj za srebrnim je prišel *medeni vek*. Ljudje so se naučili kovati orožje iz medí in so z najhušimi vojnami iztrebljali drug drugega. Končno je prišel *najslabši* — *železni vek*, ko ni ostalo na zemlji nikakega reda in pravičnosti. Ljudje so varali, ropali in pobijali drug drugega.

Tako so Grki naivno skušali razložiti tegobe in nepravilnosti v človeškem življenju.

§ 31. Miti o herojih

Herakles

Iz obilice izročil starih Grkov se posebno odlikujejo miti o polbogovih, ki so jih Grki imenovali *heroje*. Herojem so Grki pripisovali nadčloveško moč ali posebno prekanjenost ali razum. Mnogi heroji so po grških izročilih oddajali svoje moči in sposobnosti ljudem v pomoč. Uničevali so pošasti, divje zveri, razbojnike, ki so motili normalno in mirno življenje ljudi. V teh mitih o herojih odsevajo prizadevanja in naporí mnogih pokolenj v borbi z divjo naravo in tegobami življenja v davnih časih. Premaganje teh težav je ljudska fantazija pripisovala navadno junaškim dejanjem posameznih herojev.

Največ so Grki pripovedovali o nenavadnih dejanjih Herakleja. V grški mitologiji je bil to pravi ljudski heroj, neutrujen delavec in trpin. Kljub vsem svojim najslavnejšim dejanjem je moral Herakles po ukazu bogov ostati v sužnosti pri ničvrednem in lakomnem kralju.

Herakles je izvršil mnogo čudovitih junaštev: ubil je leva, ki je zadajal strah ljudem in žrl živino prebivalcem mesta Nemeje (v Argolidi); v drugem kraju je ubil strašno deveteroglavo hidro, ki je žrla ljudi in živino. V Arkadiji je Herakles premagal strašne ptice, ki so imele kremplje in kljune iz medi. Izročilo pripoveduje tudi, da je hodil k pečini, kjer se je mučil Prometej, ki ga je Zevs prikoval. Herakles je ubil orla, ki je kljuval Prometejeva jetra, in osvobodil trpina, ki se je mučil zaradi ljudi.

V času svojih potovanj od Kavkaza do Španije je Herakles porušil pregrajo med Sredozemskim morjem in Atlantskim oceanom: ene kamne je metal na špansko stran, druge pa na afriško. Tako sta nastali dve veliki pečini, ki so ju Grki imenovali »Heraklejeva stebra« (pri današnji Gibraltarski ožini).

Antej in Herakles

Iz Španije se je Herakles napatil v Libijo (Afrika). Tu se je srečal z znamenitim in nepremagljivim herojem Antejem.

Po izročilu je bil Antej sin Pozejdona, boga morij, in Gee, boginje zemlje. Vsakikrat, kadar je Antej v boju z nasprotnikom trda predla, se je prijel zemlje. Od matere zemlje je dobil nov dotok moči, postal nepremagljiv in premagal vsakega tujca, ki je prišel v njegovo deželo. Toda Antej je imel eno občutljivo točko — nevarnost, da bi bil na kakršenkoli način odtrgan od matere zemlje. In prav na to je mislil Herakles, ko se je srečal z Antejem. V boju s tem znamenitim herojem ga je Herakles odtrgal od zemlje, dvignil v zrak in ga zadavil.

Po številnih junaških dejanjih je končno Zevs vzel Herakleja v nebesa, kjer je postal bog.

Tezej

Za glavnega heroja Atike je veljal Tezej, sin kralja Egeja. Njegova junaška dejanja v marsičem spominjajo na Heraklejeva junaštva. Tezej je ubil najkrutejšega razbojnika v Atiki Prokrusta. Prokrust je vabil k sebi mimo idoče popotnike, jih gostil in potem predlagal, naj si oddahnejo na njegovi postelji. Če je bila postelja gostu prekratka, mu je Prokrust odsekal noge, če pa mu je

bila predolga, mu jih je nategoval. To ležišče so imenovali »Prokrustovo posteljo«. Tezej je ubil Prokrusta s tem, da ga je položil na njegovo lastno posteljo, ki je bila zanj prckratka.

Najvažnejše Tezejcvo junaško dejanje pa je bilo to, da je osvobodil svojo deželo težkega in strašnega davka, ki ga je morala dajati kretskemu kralju Minosu. Vsakih devet let so poslali Minosu sedem deklic in sedem mladeničev, ki jih je on dajal Minotavru, da jih je požrl. To je bila pošast s človeškim telesom in bikovo glavo, živela je pa v labirintu.

Težava tega junaškega dejanja ni bila toliko v tem, da ubije pošast, kakor v tem, da najde pot iz labirinta. Toda hči kralja Minosa, Ariadna, se je zaljubila v Tezeja in mu dala klobčič niti. Tezej je privezal nit pri vhodu, šel v labirint, ubil Minotavra in potem po niti našel izhod.

Ko je odhajal na to junaštvo, je Tezej dejal očetu, da bo na ladji razpeli bela jadra, če se vse srečno konča. V primeru nesreče pa bodo na ladji ostala črna jadra. Uspeh pa ga je tako omamilo, da je čisto pozabil na to in je plul pod črnimi jadri. Egej, ki je ves čas pričakoval ladjo na obali, je zagledal črna jadra. Bil je prepričan, da je Tezej poginil. V obupu se je vrgel v morje. Od tistih časov se je po izročilu to morje začelo imenovati Egejsko.

Ojdip

V Beotiji in Atiki so pripovedovali mit o Ojdipu, sinu beotiskega kralja Laja. Ojdip se je vzgajal v tujini, ne da bi poznal svoje starše. Nekoč je na poti v Tebe, glavno mesto Beotije, srečal nekega starčka, ki se mu ni hotel umakniti s poti. Sprl se je z njim in v pretepu ubil njega in njegove slugе. Enemu samemu slugi se je posrečilo, da se je rešil. Tisti starček pa je bil Ojdipov oče, le da Ojdip tega ni vedel; šel je mirno dalje po svoji poti.

Kmalu je prišel v Tebe, kjer je tedaj na skali blizu mesta prebivala strašna pošast Sfinga. To je bil na pol lev, na pol ženska. Vsakemu mimo idočemu je Sfinga zadala uganko in kdor je ni rešil, ga je ubila. Ojdip se je odločil, da reši ljudstvo te pošasti. Znano je bilo, da bo Sfinga poginila, kakor hitro bo nekdo rešil njeno uganko. Ko se je Ojdip približal pošasti, ga je vprašala: »Kdo hodi zjutraj po štirih, podnevi po dveh, zvečer pa po treh nogah?« Ojdip je rešil to uganko, da je to človek: v zgodnji otroški dobi se plazil; ko odraste — hodi po nogah, v starosti pa rabi palico. Tedaj se je Sfinga vrgla s svoje pečine in poginila.

Hvaležni Tebanci so proglasili Ojdipa za kralja namesto Laja, ki so ga po njihovem mnenju ubili razbojnik. Za ženo so dali Ojdipu Lajovo vdovo Jokasto, t. j. Ojdipovo mater. Čez nekaj časa je zadela Tebe strašna bolezen, ki je spravila mnogo ljudi v grob. Po izročilu so bogovi oznanili, da to zlo ne bo prenehalo prej, dokler ne izženejo onega, čigar roke so omadeževane z Lajcvo krvjo. Sužnj, ki se je rešil pri napadu na Laja, je spoznal Ojdipa in mu razkril, da je on ubil Laja na poti v Tebe. V obupu se je Ojdip oslepil in odšel v izgnanstvo.

§ 32. Mit o Argonavtih

Pohod Argonavtov — Cilj pohoda V grških mitih so se odrazili tudi vojni pohodi in pomorske vožnje Grkov v daljne dežele. Tako opisuje neka pesnitev pomorsko vožnjo grških herojev na ladji »Argo«, po kateri se tudi imenujejo Argonavti (po grško — tisti, ki so jadrali z »Argo«). Voditelj pohoda je bil tesalski heroj Jazon, ki mu je kralj Pelaj naročil prinesiti zlato runo (kožo čarobnega ovna), ki se je hranilo v daljni Kolhidi (Kavkaz). Da je prišel do runa, je moral Jazon napraviti daljno in nevarnostno potovanje k vzhodnim obalam Črnega morja.

Kralj Finej Eno prvih junaških dejanj so Argonavti izvršili, ko so dospeli na polotok, kjer je živel kralj Finej. Finej je nekoč razjezil Zevsa, ki ga je zato oslepil in poslal nadenj še roparske ptice — harpije. Harpije so imele žlezno kožo in kremplje. Pobirale so hrano, pripravljeno za slepega Fineja, in odletavale. Finejevi sluge so sekali harpije z meči, pa niso ničesar opravili. Kralju Fineju je grozila smrt od glada. Tedaj so pa prispeli Argonavti. Pregnali so harpije, osvobodili slepega Fineja in ga rešili lakote.

Plavajoče pečine V nadaljnjem so morali Argonavti prestat še cel niz neugod. Tako so morali zvoziti med dvema ogromnima pečinama. Ti pečini sta plavali po morju v kratki razdalji druga od druge in se združili vsaki-krat, brž ko se je med njima pojavil kakršenkoli predmet.

Argonavti so uporabili zvižčo: ko so se bližali pečini, so spustili goloba, ki je hitro zletel med njima. Pečini sta se zbližali, toda zgrabili sta samo golobji rep. Komaj sta se razšli, so že Argonavti hitro zvozili med njima. Pečini sta zlomili ladji še košček krmila.

Zlato runo Tako so po mnogih pustolovščinah Argonavti končno le prišli v Kolhido. Zlato runo je bilo zelo težko dobiti. Bilo je v gaju, kjer je viselo na drevesu. To drevo je čuval strašen zmaj. Toda voditelj Argonavtov, Jazon, je dobil pomoč od čarovnice Medeje, hčerke kolhidskega kralja. Pripravila je mlince za uspavanje zmaja, prišla v gaj in jih dala zmagu. Ta je planil na mlince, jih požrl in zaspal. V tem času je Jazon snel zlato runo in se vrnil na svojo ladjo. Nato je odplul nazaj v svojo deželo. Z njim je odšla tudi Medeja, ki se je zaljubila vanj. Na vožnji domov so doživeli nove pustolovščine.

Orfej Tako se pripoveduje o pevcu Orfeju, ki je bil na ladji in ki je s svojim sviranjem rešil Argonavte pred morskimi pošastmi. Orfej je igral in pel tako lepo, da so kot začarani poslušali njegovo petje ne samo ljudje, temveč celo zveri, gozdovi in gore. In ko so se Argonavti vozili mimo morskih vil — milozvočnih siren, je Orfej zaigral in jih očaral s svojo igro. Sirene so pozabile na vse in pustile Argonavte naprej.

Za pravljničnimi motivi tega mita se skrivajo najbolj davni spomini Grkov na njihova prva daljna potovanja za kovinami, posebno za medjo in zlatom. Pod zlatim runom se razume zlato, ki so ga v starodavnih časih pridobivali v Kolhidi.

§ 33. Starogrški ep — »Iliada«

Homerjeve pesnitve Najznamenitejše grške bajke so spesnjene v epih »Iliada« in »Odiseja«. Po izročilu je bil avtor teh pesnitev slepi pevec iz Male Azije — Homer. Sedem grških mest se je prepiralo med seboj za čast, da so Homerjev rojstni kraj, toda niti eno od njih ni moglo dokazati, da bi se Homer rodil prav v njem. »Iliada« opisuje dogodke zadnjega, desetega leta trojanske vojne. O dogodkih pred letom in o koncu vojne pa pripovedujejo drugi grški miti.

Jabolko razdora Grki so domnevali, da se vsi veliki dogodki na svetu dogajajo po volji bogov. Tudi o trojanski vojni so pripovedovali, da so jo povzročili sami bogovi, ki so se je celo udeleževali, eni — na strani Grkov, drugi — Trojancev. O tem, kako je nastala vojna, so pripovedovali takole:

Na svatbi tesalskega kralja Peléja z morsko boginjo Tetido je bila gostija, na katero so povabili vse boginje

razen boginje razdora — Eride. Razjarjena Erida se je odločila, da napravi prepir med pirujočimi, in ko so bogovi in boginje posedli za mizo, je vrgla mednje jabolko z napisom: »Tisti, ki je najlepša«.

Takoj se je med boginjami vnel prepir, kateri naj pripada jabolko. Posebno so se kregale tri boginje: Hera, Zevsova žena Atena, boginja modrosti in Afrodita, boginja lepote. Obrnile so se na Zevsa, da razreši spor, toda on ni maral biti njihov razsodnik in jih je poslal k Parisu, sinu trojanskega kralja Priama. Ko so prišle k Parisu, si je vsaka od boginj prizadevala, da ga pridobi zase: Hera mu je obljubljala, da ga bo napravila za gospodarja nad vsem svetom, če izbere njo, Atena, da ga bo napravila za velikega heroja in modrijana, Afrodita mu je pa obljubila za ženo najlepšo žensko na svetu. Mladi Paris je najbolj cenil zadnje in je prisodil jabolko Afroditi. S tem trenutkom sta Atena in Hera zasovražili Parisa, z njim pa tudi vse trojansko ljudstvo. Afrodita pa je izpolnila svojo obljubo, ko je pomagala Parisu ugrabiti lepo Heleno, ženo špartanskega kralja Menelaja.

Začetek trojanske vojne

Menelaj je hotel Heleno nazaj in maščevati se za sramoto. Z njim so potegnili vsi grški kralji; odločili so se, da pojdejo z vojsko nad Trojance; vrhovni poveljnik vojske je postal mikenski kralj Agamemnon. Deset let je trajala ta vojna; udeležilo se je je mnogó herojev, tako grških kakor trojanskih. Najslavnejša heroja sta bila: na strani Grkov Pelejev sin Ahil, na strani Trojancev pa Priamov sin Hektor.

Ahilov spor z Agamemnomom

V začetku vojne, ko se je boril še Ahil, so Grki stiskali Trojance, da si ti niso upali izza zidov svojega mesta. Ko pa je Agamemnon razžalil Ahila — vzel mu je ujetnico — Ahil ni več hotel sodelovati v vojni. Trojanci so se opogumili in začeli biti Grke. Prišli so že prav do grških ladij; pretila je nevarnost, da jih zažgo, Ahil je pa še vedno, kljub vsem prošnjam, kuhal jezo nad Agamemnomom in mu ni hotel pomagati. Tedaj je Grkom priskočil na pomoč najbližji Ahilov prijatelj Patroklos. Pregovoril je Ahila, da mu je dal svojo opremo in mu dovolil, da pomore Grkom. Patroklos si je nadel Ahilovo opremo in povedel Grke v boj. Trojanci so se spustili v beg; zaradi opreme so imeli Patrokla za samega Ahila. Mnogo sovražnikov je ubil takrat Patroklos, toda ravno pri vratih Troje je nastopil proti njemu Hektor in ga ubil. Ni se

mu posrečilo odnesti Patroklovega trupla, snel je le Ahilovo opremo in jo nadel nase.

Ahilovo pomirjenje z Grki

Ko je Ahil zvedel za Patroklovo smrt, je bridko obžaloval svoj spor z Grki, sklenil je, da se z njimi pomiri in gre znova proti Trojancem. Ahil se je hotel maščevati nad njimi, posebno nad Hektorjem zaradi smrti svojega prijatelja. Toda Ahil se ni mogel takoj spustiti v boj, ker ni imel opreme. Tedaj mu je priskočila na pomoč njegova mati, boginja Tetida. Napotila se je k Hefajstu, bogu kovaške spretnosti in ognja, ki je na njeno prošnjo skoval za Ahila tako sijajno opremo, kakršne še ni imel noben heroj.

Ahilov boj s Hektorjem

Ahil si je oblekel novo opremo in takoj pohitel v boj. Besno se je boril. Mnogo Trojancev je ubil, ostali so se spustili v beg. Samo Hektor ni maral strahopetno zbežati in je čakal na približujočega se Ahila. Zaman sta prosila Hektorja z mestnega zidu njegov oče in mati, naj gre v mesto in naj se ne bori z Ahilom. Hektor je bil neuklonljiv. Ko se mu je strašni Ahil v bleščeči opremi tesno približal, je Hektor res zadržel, pa je v hipu premagal strah in se z obrazom v obraz srečal z Ahilom.

Hrabro se je boril Hektor z Ahilom, toda s svojim kopjem ni mogel prebiti opreme, ki jo je skoval Hefajst. Po dolgem boju je Ahil ubil Hektorja. Pred smrtjo je Hektor prosil Ahila, naj ne izpostavlja njegovega trupla zasramovanju. Toda Ahil je bil neusmiljen. Ko je ubil sovražnika, je privezal njegovo truplo za svoj bojni voz in ga vlekel za seboj v taborišče. Hektorjeva mati in oče in Trojanci so gledali vse to z mestnih zidov in bridko jokali, ker niso mogli pomagati Hektorju.

Ahilova smrt

Toda tudi Ahil ni dolgo živel. Ubil ga je Hektorjev brat Paris: z dobro namerjeno puščico ga je zadel v edino ranljivo točko — v peto. Ahila je bilo zelo težko ubiti, ker ga je mati še kot otroka okopala v vodah podzemeljskega kraljestva, katere so po grškem verovanju napravile človeško telo neranljivo. Toda, ko je mati kopala Ahila, ga je držala za peto in to mesto, ki ni bilo umito s čarobno vodo, je bilo ranljivo (odtod izraz »Ahilova peta«, kar pomeni »ranljiva točka«).

Padec Troje

Po Hektorjevi smrti si Trojanci niso upali boriti se z Grki na odprtem bojišču in so se zaprli v mesto. Grki brez Ahila pa tudi niso mogli zavzeti

Troje. Tedaj so se odločili, da bodo uporabili zvijačo. Po Odisejevem nasvetu so napravili ogromnega lesenega konja, v katerem so se skrili najhrabrejši grški heroji. Ostala vojska pa se je vkrcala na ladje in odplula na najbližji otok, da bi tako premotili Trojance. Ko so videli Trojanci, da so Grki odšli, so bili prepričani, da se je obleganje končalo; pripeljali so konja v mesto. Ponoči, ko je vsa Troja zaspala, so heroji prišli iz konja in odprli vrata ostalim Grkom, ki so se vrnili z otoka. Z vseh strani so zažgali mesto in pobili skoraj vse Trojance.

Tako je končno v desetem letu vojne padla velika Troja.

§ 34. »Odiseja«

Grški heroji so dolgo blodili, preden so prišli od Troje domov; izkusili so mnogo nesreč in nevarnosti. Najdalje — celih deset let — je blodil Odisej, kralj Itake (otok na Jonskem morju). Prípovedovanje o njegovih pustolovščinah tvori vsebino »Odiseje«.

Seznamimo se z nekaterimi od teh pustolovščin.

Odisej pri Polifemu Nekoč je viharo morje vrglo Odiseja in njegove sopotnike na otok Kiklopov — enookih velikanov. Odisej je z nekaterimi od sopotnikov zablodil v podzemsko votlino najstrašnejšega kiklopa Polifema.

Ko se je vrnil domov, jih je Polifem našel v svoji votlini. Takoj je zgradil vhod od znotraj z ogromno skalo in požrl dva od njih. Potem je zaspal. Odisej bi ga sicer lahko med spanjem ubil, toda kdo bi tedaj odprl vhod njemu in njegovim sopotnikom. Sami namreč niso mogli odmakniti ogromne skale in vsi bi morali pomreti od gladu v votlini.

Lokavi Odisej si je izmislil nekaj drugega. Drugi dan je napojil kiklopa z vinom. Ko je opijanjeni Polifem zaspal, mu je Odisej z gorečim kolom izžgal edino oko. Kiklop je pobesnel in se zaklel, da nihče ne pride živ iz njegove votline.

Zjutraj, ko je puščal iz votline svoje ovne, je Polifem stal prav pri vhodu in otipaval z rokami vsako odhajajočo žival. Toda Odisej ga je ukanil. Zvezal je vse ovne po tri skupaj, pod trebuh vsakega srednjega pa je privezal po enega svojih sopotnikov. Sam ši je pokrtil roke z volno in se oprijel enega od ovnov. Tako so se izmuznili strašnemu ljudožrcu.

Pri bogu vetrov Eolu Ko je Odisej zašel na otok boga vetrov, Eola, je bil prísrečno sprejet. Ob slovesu je dal Eol Odiseju meh, v katerem so bili

vsi viharji, neugodni vetrovi. Odisej je odplul od Eola po popolnoma mirnem morju. Toda zgodilo se je, da je zaspal, ko se je približal svojemu domačemu kraju Itaki, in njegovi sopotniki, prepričani, da so v tem mehu skriti zakladi, so ga odvezali. Sproščeni vetrovi so z žvižgom planili na prosto in Odisejevo ladjo je spet prignalo k Eolovemu otoku. To, pot pa je Eol odrekel Odiseju pomoč in moral je pluti dalje po vihnem morju.

Sirene

Naslednja Odisejeva pustolovščina je bila njegovo srečanje s sirenami. Sirene so bile pol ženske pol ptice. Njihovo petje je bilo tako očarljivo, da je vsakdo, ki je plul mimo otoka, kjer so živele, tu pristal in se ni več vrnil. Da bi ne podlegli čaru siren, je Odisej, kakor hitro so se približali otoku, z voskom zamašil ušesa vsem svojim sopotnikom. Sebe pa je ukazal privezati na jambor. Ko je Odisej začul glas siren, je res hotel planiti na obalo, ali sopotniki so ga še trdneje privezali. Tako je izmodroval Odisej, da je slišal i glas siren i da se je srečno rešil.

Med Scilo in Karibdo

Nekoč se je znašel Odisej med dvema strašnima pošastima: med Scilo in Karibdo. Scila je grabila najboljše pomorščake na mimo plovečih ladjah. Pred Karibdo se pa ni nihče rešil: navadno je pogoltnila vso ladjo z vsemi njenimi potniki. Ker se obema pošastima nikakor ni mogel izogniti, je Odisej od obeh izbral manjše zlo — Scilo. Sicer je požrla šest njegovih tovarišev, toda ostali so se rešili. Karibda bi pa pogubila vse.

Pri Feakih

Nekoč je vihar razbil ladjo in Odisej je izgubil svoje tovariše. Po dolgih pustolovščinah si je zbil splav in znova zaplul po morju. Toda Pozejdon, ki ga je preganjal zaradi oslepitve kiklopa Polifema (Polifem je bil Pozejdonov sin), je razbil Odisejev splav. Le s pomočjo ene od morskih boginj se je posrečilo Odiseju pripluti do neznanega otoka in se rešiti. Na tem otoku je živelo pravljичno ljudstvo Feakov, ki so bili izkušeni pomorščaki. Kralj tega ljudstva Alkinoj je ljubeznivo sprejel Odiseja, ga obdaril z bogatimi darovi in mu opremil ladjo za povratek v domovino.

Na Odisejevi domaćiji

Medtem ko se je Odisej bojeval pri Troji in blodil, je njegovo ženo Penelopo snubila množica snubcev. Mislili so, da se Odisej nikdar več ne vrne. Penelopa pa je verovala v povratek svojega moža in odklanjala snubce.

Odisejev sin **T e l e m á h**, ki je bil ob Odisejevem odhodu z Itake še otrok, je zrastel v močnega, cvetočega mladeniča. Z žalostjo in nejevoljo je gledal na nespodobno početje snubcev, ki so se gostili v očetovi hiši. Toda sam proti njim ni mogel ničesar napraviti. Nekoč se je odpravil na pot, da poišče očeta, ker pa ni ničesar zvedel, se je vrnil domov.

**Odisej
preoblečen
v berača**

Odisej je vedel, kaj se godi v njegovi hiši. Zato je sklenil, da se vrne domov preoblečen v popotnega berača. V njegovi hiši so se kakor nalašč prav tedaj gostili snubci. Na vse načine so se norčevali iz človeka, ki so ga imeli za berača. Drugi dan po Odisejevem prihodu je bil Apolonov praznik in Penelopa je predložila snubcem naslednjo preizkušnjo: prinesla je Odisejev lok in rekla, da tisti od snubcev, ki bo znal napeti tetivo loka in sprožiti puščico skozi 12 ušes zapovrstjo postavljenih sekir, postane njen mož. Snubci so drug za drugim skušali napeti lok, toda nihče od njih ni zmozel tega.

Poboj snubcev Tedaj je Odisej, še vedno oblečen kot berač, zaprosil, naj dajo tudi njemu preizkusiti svoje moči. Snubci so mu to odklonili. Toda Telemah, ki mu je Odisej odkril svojo skrivnost, mu je dal lok, in Odisej je z lahkoto izstrelil skozi vseh 12 ušes. Nato je Odisej s pomočjo Telemaha in dveh sužnjev pobil vse snubce. Potem se je razodel Penelopi. Težko je Penelopa verjela, da bi bil ta stari, slabo oblečeni berač — njen mož. Toda navsezadnje ga je le spoznala kot pravega: Atena, ki je štítala Odiseja, mu je vrnila njegov prejšnji mladi obraz.

Vest o Odisejevem prihodu in o poginu snubcev se je hitro raznesla po vsej Itaki. Sorodniki ubitih so se spustili z Odisejem in njegovimi pristaši v boj. S pomočjo Atene je ostal zmagovalec Odisej. Atena ga je kmalu pomirila z Itaçani, ki so ga znova priznali za svojega kralja.

**Primerjava
»Odiseje«
z »Iliado«**

»Odiseja« ima kakor »Iliada« 24 spevov. Med njima je mnogo podobnih potez, so pa tudi bistvene razlike. »Iliada« opisuje starejše stanje družbe kakor »Odiseja« »Iliada« je posvečena vojni in je pesnitev o herojih. Odiseja pa kaže položaj v mirnih časih in ima obilico pravljíčnih dogodkov. Je slikovitejša in raznoličnejša. »Iliada« in »Odiseja« sta najvišji deli umetniške literature in najdragocenejša zgodovinska spomenika.

§ 35. Razpad rodu in nastanek države

Rodovni red Grške bajke o rodovih in herojih so za nas zelo zanimive. Čeprav je v teh bajkah mnogo fantastičnega, je vendar mogoče po njih ugotoviti tudi to, kaj se je v resnici dogajalo. Po teh bajkah sklepamo o oblasti grških voditeljev, o položaju ljudstva, o gospodarstvu, tehniki, oborožitvi in življenju tistega časa. Posebno mnogo podatkov nam dajeta »Iliada« in »Odiseja«.

Starejši deli Homerjevih pesnitev nam opisujejo Grčijo še v stanju rodovne ureditve. Velika skupina ljudi, ki jo je vezalo med seboj krvno sorodstvo in ki je po grškem pojmovanju izhajala od enega prednika, je tvorila rod. Na čelu rodu je stal starešina, ki se je imenoval *geront*. Upravljal je skupno rodovno imovino, sodil sorodnikom, poveljeval v vojni in vodil čaščenje legendarnega prednika rodu. Člani vsakega rodu so morali drug drugemu pomagati in nuditi zaščito.

Več rodov se je združilo v *fratrijo* (bratstvo). Ta vez ni bila tako tesna kakor rodovna. Toda fratrije so imele skupne verske obrede in so tudi morale ščititi svoje člane.

Združitev več rodovnih fratrij je tvorilo *filo* ali *pleme*. Tako se je na primer prebivalstvo Atike delilo na štiri file, vsaka fila je imela tri fratrije, vsako fratrijo je pa tvorilo trideset rodov.

Razpad rodu in bogastvo bazilejev

Sčasoma se je začela rodovna ureditev krhati. Rodovi so se drobili na velike družine. Te družine so se zdaj združevale v vaške srenje, ki so se imenovale *deme*. Spočetka so imeli člani srenje skupno zemljo. Postopoma pa so se od srenjskih zemljišč oddelila zemljišča posameznih oseb. Prvi lastniki zemljišč so bili knezi ali kraljiči, ki so načelovali plemenom. Imenovali so se *bazileji*. Ti kraljiči so prejeli od srenje posebne parcele. Člani njihovega vojnega spremstva so tudi imeli posebne zemljiške parcele. Razen tega so dobivali bogat plen v vojnah. Samo navadni vojščaki niso ničesar dobili. Tako govori navadni vojščak *Terzit* v »Iliadi« o bazilejih: »Vedno mislite samo na svojo korist, vojščaki pa za vas sopihajo, sprejemajo udarce in rane.«

Bazilej postane največji lastnik zemlje in gospodar sužnjev. Razpolaga z vojnim spremstvom vojščakov in množico sužnjev. Ima veliko družino, mnogo zemlje in bogastev. Tako je imel trojanski kralj *Priam* 50 sinov in 12 hčerk. Kralj *Peakov* *Alkinoj*, o katerem se govori v »Odiseji«, je imel

sijajen dvorec, opremljen z medjo, srebrom in zlatom. Za dvorcem sta bila razkošen vrt in vinograd. Na Alkinojevem dvoru je bilo v izobilju i kruha i vina i sadja i sočivja. Tkalke-sužnje so delale oblačila, preproge in pregrinjala. Po bogastvu ni zaostajal za njim niti Odisej. V domačem gospodarstvu je imel 50 suženj, pri ročnem mlinu je delalo 12 suženj.

Pojav privatne lastnine in države Tako se iz srenj začeli ločiti bogati in ugledni aristokrati ali »plemeniti«. Hkrati s tem se je razvijala izmenjava blaga, pojavil se je denar. S trgovino so bogateli aristokrati. Ujetnike so zdaj spreminjali v sužnje. To je omogočalo razširjenje proizvodnje. Polagoma so si vsi aristokrati prisvajali vedno več zemlje. Ostalo ljudstvo — *demos* — je imelo majhna zemljišča. Ker *demos* ni imel dovolj sredstev za obdelovanje niti teh parcel, je postopoma izgubljal svojo zemljo. Zasužnjevali niso le ujetnikov; če je mali zemljiški lastnik vzel karkoli na dolg pri aristokratih in tega potcm ni mogel vrniti, je padel v suženjstvo, včasih celo z vso družino. Postopoma se je začela družba deliti na sužnje in gospodarje sužnjev.

Za utrditev oblasti gospodarjev nad sužnji je nastala država. Vojaško spremstvo in sodišče sta podpirali oblast aristokracije in bogatašev. Tako je nastala razredna država v Grčiji. Ta država je imela dve nalogi: 1. držati sužnje v pokornosti in 2. razširjati ozemlje ter ga braniti pred zunanji sovražniki. Glavna naloga je pa bila vladati sužnjem in jih držati v popolni podložnosti. Zato je bila ustanovljena država suženjska.

Postopoma je suženjstvo v Grčiji zavzemalo vedno večji obseg. Rodovna ureditev je dokončno propadla. Na mnogih krajih Grčije so nastajale in rastle suženjske države.

§ 36. Država — mesto (polis)

Grške države so bile majhne. Navadno so obsegale mesto s pripadajočimi zemljišči. Svoja mesta so gradili večinoma ne-daleč od morske obale, kjer so sezidali pristanišče, da so pristajale ladje. Navadno so okrog pristanišča živeli trgovci in mornarji. Tu se je tudi trgovalo s prekomorskim blagom. Mestno naselbino so obdajali z utrdbami. To je bila akropola ali trdnjava, določena za obrambo mesta.

V isti meri, kot je rastlo mesto okrog utrdb, so nastajale naselbine za akropolo; nova naselbina se je imenovala spodnje, prvotna pa gornje mesto.

Tako razširjeno mesto je skupaj s srenjskimi zemljišči, na katerih so bila vaška naselja, tvorilo državo — mesto ali po grško polis.

Tako so nastale v Grčiji prve mestne države: Korint, Argos, Sparta, Atene idr.

Na čelu polisa je bil bazilej, ki je bil tudi vrhovni vojaški poveljnik, najvišji sodnik in vrhovni svečenik. Znamenje njegovega dostojanstva je bilo žezlo. Zato so bazileje često imenovali žezlonosce. V vojni je bazilej dobil večji in boljši delež nagrabljenega plena. Od srenjske zemlje so mu tudi oddelili največji delež. Na gostijah so mu odkazovali častno mesto in najslastnejše grizljaje,

V vseh važnejših zadevah se je moral bazilej posvetovati s poglavarji uglednih družin. To so bili starešine, ki so tvorili svet ali bulé. Za razglasitev bazilejskih odredb ali sklepov bule kakor tudi za presojo važnejših državnih vprašanj so sklicevali narodno skupščino vseh odraslih moških. Ta skupščina se je imenovala agorá, ki je svoje mnenje o kakršnemkoli vprašanju izražala navadno z vzkliki »da« ali »ne«.

Sodna razprava v polisu je bila navadno na trgu. Sodniki so bili starešine. Ti so zasliševali obtoženca in potem so zapovrstjo izrekli svojo sodbo o tisti zadevi. Bazilej je vodil sodno razpravo.

Okrog bazileja se je grupirala aristokracija svetovalcev, sodnikov in bogatih zemljiških gospodov. V njihovih rokah so se postopoma zbirala velika bogastva in veliki zemljiški deleži. Navadno ljudstvo ali demos se je borilo s to aristokracijo za svoje pravice. Boj med aristokracijo in demosom se je odigraval v vseh grških mestnih državah in je pogosto zavzel zelo ostre oblike.

§ 37. Grška trgovina in kolonizacija

Vzroki kolonizacije

Homerske pesnitve opisujejo cel niz grških srenj, razkropljenih po vsem Egejskem morju. Zveza med njimi je bila spočetka zelo slaba. Vendar so se proti koncu homerskega obdobja (8. stoletja pr. n. e.) začeli vzpostavljati stalnejši odnosi. K temu so prispevale: ustanovitev mest-držav, nastanek trgovine med njimi, pa tudi vojne.

Toda pri suženjskem delu in nizki tehniki je moglo rasti gospodarstvo in se množiti bogastvo v glavnem le z razširjanjem ozemlja. In v tem je prav za prav začetek grške kolonizacije.

Poleg starih grških držav in velikih naselbin so se začele na otokih in na obrežjih Egejskega morja ustanovljati nove kolonije. Kasneje so nastale kolonije tudi na obrežjih Marmornega in Črnega morja. Grški kolonisti so odhajali daleč na zahod, na obale Italije in Sicilije. Z razvojem trgovine, narašča-

njem prebivalstva in zaostritvijo borbe med aristokracijo in demosom je postajala kolonizacija vedno močnejša. Člani srenj, ki so izgubili zemljo, so zapuščali svoje rodne kraje in odhajali v tuje dežele, da nebi padli v suženjstvo aristokratov.

Kolonije so vzdrževale zvezo z Grčijo v glavnem s trgovsko izmenjavo. Grčija je nakupovala v kolonijah pretežno kmetijske pridelke in surovine, kolonije pa so izvažale iz Grčije obrtniške izdelke.

Grške kolonije Od najstarejših grških naselbin na obrežjih Egejskega morja so igrali veliko vlogo: *Milet*, *Efez* in *Smirna*. Ti so ležali na obali Male Azije. Razen teh sta bila velikega trgovskega pomena otoka *Hios* in *Samos*. V vseh teh krajih so bili naseljeni Grki jonskega plemena in vse to področje se je imenovalo *Jonija*.

Tu je bila živahna trgovina ne samo z obrtniški izdelki (orožjem, lončenimi izdelki) in kmetijskimi pridelki (z vinom, oljem), temveč tudi s sužnji, ki so jih v množicah dovažali iz daljnih dežel. Zaradi razvite trgovine je igrala *Jonija* veliko vlogo pri nadaljnji kolonizaciji.

V 8.—7. stoletju pr. n. e. nastanejo grške kolonije na traški obali na obrežjih Marmornega morja, na Siciliji in v južni Italiji. Grke iz Male Azije je posebno mikalo Črno morje, ki se je tedaj imenovalo »Gostoljubno« morje (*Pontus Euxinus*). Na njegovih obrežjih je bilo mnogo žita in živine, v njegovih vodah pa polno rib. Odtod so izvažali v množinah tudi sužnje. Od črnomorskih kolonij so bile najbolj znane *Pantikapej* (zdaj *Kerč*), *Hersones* (pri *Sevastopolju*), *Fenais* (v ustju *Dona*) in *Olbija* (v ustju *Buga*). Preko teh kolonij sta grška trgovina in kultura prodrli daleč na sever tja do *Skitije* (stepni pas evropskega dela ZSSR se je v starem veku imenovala *Skitija* po plemenu *Skitov*, ki so bili tu naseljeni). Grki so imeli živahne trgovske in kulturne stike s *Skitijo*. Zapustili so nam opise dežele in življenja starih *Skitov*; v *skitskih kurganih* (gomilah) so se našli mnogi spomeniki grške kulture.

V zahodnem delu Sredozemskega morja sta Grke predvsem privlačevali rodovitna Sicilija in južna Italija. V 8.—7. stoletju pr. n. e. je v južnem delu Italije in na Siciliji zrastle mnogo grških kolonij (*Neapelj*, *Tarent*, *Sirakuze* idr.). Te kolonije so se imenovale *Velika Grčija*.

Pojav denarja Kolonisti so se najbolj bavili s trgovino, obrtjo, ribolovom in poljedelstvom. Obširna trgovina je prinesla denarna znamenja v obliki kovinastega

novca. Prčj so namesto denarja služili voli in ovni kot menjalno sredstvo. Zdaj je zaradi razvite trgovine postal tak način nepriladen. Za denar so začeli uporabljati koščke kovin. V 7. stoletju pr. n. e. se začne kovanje novcev določene teže.

Uvedba takčga novca je zelo olajšala trgovino. Novcev ni bilo treba vsakokrat tehtati, kakor so to morali delati s starim nepriladnim denarjem.

Tako se je pri Grkih zaradi pomorstva, široke trgovine in kolonizacije dvignilo gospodarstvo, pomnožilo bogastvo, razvila tehnika in razširilo znanje na najrazličnejših področjih. Novo nastala suženjska država pomeni korak naprej v primcrl s starim prakomunističnim rdcom.

§ 38. Vojaško življenje in družabne igre — Preročišča

Vojaško
življenje

V družbenem življenju Grkov starejše dobe je igrala veliko vlogo vojna. Mladim grškim državam je bila potrebna zanesljiva obramba pred napadi sosedov. Z vojno in ropanjem so pridobivali bogastva, osvajali dežele, večali posest. Zato je država dobivala značaj vojaške organizacijc. Vsi državljanl razen sužnjcv so bili oboroženi. Sužnji niso smeli imeti orožja, ker so se gospodarji bali, da ga dvignejo proti njim.

Med oborožitvijo aristokracije in navadncga ljudstva je bila velika razlika. Aristokrat je imel čelado, mcden oklep, ki mu je varoval prsi in hrbct, velik, navadno okrašen ščit, kopje in meč. Tako drago kovinasto opremo so si mogli nabaviti samo bogati. Navadni vojščaki pa so nosili lanenc obleke in so imeli samo kopja in meče; njihovi ščiti so bili narejeni iz kože. Slabo zaščiteni in slabo oboroženi vojaki niso bili nevarni odlično oboroženim aristokratom.

Vso slavo uspelega vojnega pohoda so pripisovali voditeljem, ki so prejemale tudi boljši in včjši delež vojnega plena. Navadni vojščaki so se vračali domov prav taki reveži, kakor so bili pred vojnim pohodom. To je mnogokrat vzbujalo ogorčenje vojščakov. Še »Iliada« pripoveduje o nastopu takega navadnega vojščaka Terzita proti voditelju trojanskega vojnega pohoda, Agamemnonu. Terzita je zato Odisej do smrti pretepel.

Igre

Pogoste vojne so zahtevale močne, gibčne ljudi. Zaradi tčga so družabne igre imele v življenju starih Grkov velik pomen. To so bila tekmovanja

različnih vrst, prirejala so se v času praznovanj v različnih grških krajih: v Olimpiji, Delfih, in na Korintski zemeljski ožini. Najznamenitejše od vseh iger so bile olimpijske.

Olimpijske igre so se prirejale v Olimpiji, na ravnini, blizu svetega gaja, kjer je stal tempelj v čast vrhovnemu bogu Zevsu. Tiste, ki so se hoteli udeležiti tekmovanj, so že leto dni prej zapisali v posebne spiske. V specialnih šolah so se pripravljali na tekme.

K slovesnemu odkritju olimpijskih iger se je zbrala množica ljudstva iz raznih krajev grškega sveta. Vse grške države so pošiljale na te igre svoje poslanike in delegacije.

Za časa iger so prenehali vsi razdori med posameznimi državami in celo vojne so se morale ustaviti pod grožnjo velike kazni. Za ves čas olimpijskih iger je bilo določeno tako imenovano »sveto premirje«. Vse to je pripomoglo h kulturnemu zedinjenju Grkov.

Igre so se sestavljale iz gimnastičnih vaj: v teku, rokoborbi, metanju diska in kopij; tekmovanja s konji so tvorile konjske dirke in tekme z bojnimi vozovi; pri muzikalnih tekmovanjih so nastopali pesniki, glasbeniki itd. Najrajši so imeli gimnastična tekmovanja, ker so bila za množice najdostopnejša. Vsak močan ali gibčen državljan se jih je lahko udeležil. Pri konjskih dirkah in muzikalnih igrah so mogli sodelovati v glavnem bogati predstavniki aristokracije, ki so imeli svoje konje in različne muzikalne instrumente.

Zmagovalce v tekmah so nagrajevali z venci iz oljkovih vejic, njihova imena so zapisovali v posebne spiske in proslavljali v vsej Grčiji. Zmagovalcem so dajali prva mesta v gledališčih, povsod so jih častili, v Olimpiji so jim postavljali za časa njihovega življenja spomenike v obliki kipov.

Štiriletna razdobja med olimpijskimi prazniki so se imenovale olimpiade. Kasneje so določili celo štetje časa po olimpiadah. Prvič so zapisali imena zmagovalcev pri svečanostnih igrah v Olimpiji leta 776 pr. n. e. Kasneje so začeli Grki od tega leta računati svoje štetje.

Preročišča Grki so molili svoje bogove pred hišnimi oltarji in v templjih. Večina svetišč je imela pomen samo za tisti kraj, v katerem so bila. Nekatera svetišča so pa bila deležna spoštovanja po vsej Grčiji in včasih celo izven nje. Posebno znamenita so bila tista svetišča, kjer so bili oraklji, ki so dajali različne nasvete in prerokovali

prihodnost. Táko je bilo na primer dodonsko preročišče v Epiru, eno najstarejših v Grčiji. Tam, v gorah v gostem gaju pri potoku, je bil oltar in mogočen hrast. Tega so častili kot svetega in po izročilu je bilo mogoče v šuštenju njegovih listov slišati voljo glavnega boga Zeusa. Tisti, ki so želeli dobiti kakršenkoli nasvet ali prerokovanje, so stopili k temu drevesu. Žreci so po njegovem šuštenju ugibali in sporočali ljudem naročila bogov.

Še bolj znano je bilo delfijsko preročišče. To je bilo na podnožju gore Parnas v Fokidi (v mestu Delfih v Srednji Grčiji). Tam je prerokovala posebna svečenica, ki se je imenovala Pitija. Sedela je na trinožniku nad zemeljsko razpoko, iz katere so se dvigali omamljivi plini. Omamljena s temi izpuhtevanji je Pitija izgubila zavest in izgovarjala besede brez zveze. Žreci so jih potem razlagali po svoji razsodnosti. Često so v svojo lažno korist pod pretvezo, da je taka volja bogov, usmerjali početja ljudi in celo držav.

Ker v resnici preročišča seveda niso poznala prihodnosti, so dajala dvoumne odgovore, ki jih je bilo mogoče razlagati tako ali tako. Nekoč je na primer pred odločilno bitko s Perziji lidijski kralj Krez vprašal delfijski orakelj, ali naj prekorači reko Halis, t. j. ali naj začne vojno proti Perziji. Orakelj mu je odgovoril, da bo Krez, ako prekorači reko, uničil veliko kraljestvo. Krez, prepričan po tem o svoji zmagi, je prekoračil reko, vendar je doživel poraz. Ko je Krez obdolžil orakelj lažnivega prerokovanja, so mu delfijski žreci odgovorili, da ni kriv orakelj, temveč on sam: Krez je vendar v resnici uničil kraljestvo, samo ne perzijskega, temveč svoje.

Za nasvete in prerokovanja, ki so jih dajala preročišča, so svetiščem prinašali darove. Delfijsko svetišče je sčasoma postalo lastnik ogromnih bogastev. Zato so si Delfi pridobili velik vpliv v vsej Grčiji: posojali so denar, se vmešavali v notranje zadeve države, pomagali tej ali drugi stranki v času vojne.

IL ŠPARTA

§ 39. Družbeni ustroj Šparte

Ustanovitev Šparte Država Šparta se je ustanovila v pokrajini Lakoniji. Lakonija se je razprostirala v jugovzhodnem delu Peloponeza. Zavzemala je dolino reke Evrote in več gorskih okrajev. Gore

Lakonije so bile bogate marmorja in železa; njihova pobočja so pokrivali gosti gozdovi, v katerih je živel mnogo divjih koz, svinj, medvedov in druge divjačine. Dolina reke Evrote je bila zelo prikladna za kmetijstvo. Njena zemlja je rodovitna in skoraj z vseh strani zavarovana z gorami.

Sredi pokrajine, ob bregovih Evrote je ležalo mesto Šparta. Po združitvi najbližjih srenj je postala glavno mesto Lakonije. Po imenu tega mesta se je tudi država začela imenovati špartanska ali kar Šparta.

Prebivalci te dežele so bili po izročilu potomci dorskih osvajalcev. Ti so prišli v dolino Evrote, premagali že davno tam živeče pleme Ahajcev in ga zaslužnili.

Podjarmljeno ljudstvo se je stalno upiralo svojim zatiralcem. V Šparti so bili neprestani notranji boji.

Po izročilu je napravil konec notrajni vojni Likúrg. Izdal je več zakonov, ki so utrdili državni ustroj Šparte. Likurga so imeli za prvega špartanskega zakonodajalca.

Politični ustroj Šparti sta načelovala dva kralja. Neomejeno oblast sta imela samo v času vojne, v mirnem času sta morala v vseh zadevah iskati privoljenje sveta starešin, ki se je imenoval geruzija. Geruzijo je tvorilo 30 članov; poleg dveh kraljev je bilo v njej 28 starčkov, ki so jih volili dosmrtno. Vsakdo od njih je moral biti star vsaj 60 let. Druga važna ustanova je bil kolegij, sestojč iz pet eforov — posebnih voljenih uradnih oseb. Volili so jih na eno leto. Oblast eforov se je sčasoma večala. Celo kralja so lahko klicali na odgovor.

Razen kraljev, eforov in geruzije je bila v Šparti še narodna skupščina, ki so jo tvorili vsi odrasli Špartanci. Shajala se je enkrat mesečno. Na tej skupščini sta kralja sporočala državljanom sklepe geruzije, pri čemer ljudstvo ni razpravljalo o teh sklepih, temveč jih je samo z vzkliki sprejemalo ali odklanjalo. Glavne vloge torej ni imela narodna skupščina, temveč kralji, efori in geruzija.

Razredi Prebivalstvo Šparte se je delilo na špartiaté, perieke in helote. Špartiaté so bili gospodujoči razred. Ker so morali ves čas zatirati vstaje svojih sužnjev, so imeli močno vojaško organizacijo. Živel so v taboriščih kot vojščaki, vedno pripravljene nastopiti z orožjem. Špartiaté se niso bavili s proizvodnim delom, ker so imeli kmetijstvo in obrt za poniževalna poklica. Večji del svo-

jega časa so špartiatii prebili z vojaškimi vajami in vojnimi pohodi. Med seboj so se čutili enake.

Pericki in heloti so bili podjarmljeni sloji prebivalstva, ki so bili zatirani. Perieke so imenovali tisti del prebivalstva, ki je bil sicer svoboden, moral pa je plačevati davek špartiatom. Perieki so se bavili z obrtjo, trgovino in kmetijstvom. Večinoma so živeli v pomorskih krajih Šparte.

Heloti so živeli v najtežjem položaju: s svojim delom so vzdrževali razred špartiatov. Heloti se skoraj v ničemer niso razlikovali od sužnjev v drugih grških državah. Niso pa pripadali posameznim gospodarjem, temveč vsej špartanski državi.

Heloti so zelo pogosto nastopali proti svojim zaslužnjevalcem. Zato so špartiatii nprestano pazili nanje. Od časa do časa je špartanska vlada pošiljala mlade špartiate po vaseh, da izsledе sumljive helote in jih pobijejo. Tako pobijanje helotov se je imenovalo kriptija. Nekoč so špartiatii pobili okrog dva tisoč helotov.

Kljub tem krutostim so se heloti vedno znova in znova dvigali proti špartiatom, da si spet pridobe izgubljeno svobodo.

Vidimo, da je bila tudi Šparta suženjska država. Vendar so bili v njej še močni ostanki srenjskega življenja in zelo vcliko vloga je imela vojaška organizacija.

§ 40. Življenje in vzgoja Špartancev — Peloponeška zveza

Srenjsko življenje Špartancev Pri Špartancih se je dolgo ohranila skupna lastnina. Zemlja je bila razdeljena na enake dele. Kupovati zemljo in kopiciti velika bogastva je bilo prepovedano. Da bi bila med Špartanci enakost in da se med njimi ne bi razvili razkošje in bogastvo, je Likurg, kakor pripoveduje izročilo, uvedel železen denar namesto zatega in srbrnca: kaj težko je bilo zbrati mnogo železnega denarja, ker so bili novci preveliki in prctežki.

Jedli so Špartanci tudi v mirnem času vsi skupno. Ti skupni obedi moških vojščakov so se imenovali sistije.

Špartanska vzgoja Velik pomen so pripisovali Špartanci vzgoji otrok. Kadar se je v špartanski družini rodil otrok, so ga pokazali mestnim starešinam in ti so odločili njegovo usodo: slabotnega so vrgli v prepad, močnega so pa vrnili materi. Špartanci so bili mnenja, da iz slabotnega otroka ne zraste dober vojščak, zato so puščali pri življenju samo krepke in zdrave otroke.

Od 7. do 18. leta so se dečki učili v posebnih šolah — gimnazijah. V glavnem so gojili gimnastiko, metanje kopij in diskov in druge vojaške vaje. Da bi utrdili otroke in jih navadili na težave vojaškega življenja, so jih lahko oblačili, slabo hranili in včasih tudi pretepali. Tako so na primer enkrat na leto prirejali pred oltarjem Artemide batinanje dečkov, ki pri tem niso smeli niti kričati niti prositi prizanašanja. S takim batinaškim sistemom učenja so hoteli vzgojiti v Špartancih potrpežljivo prenašanje vsega. Življenje otrok v Šparti je bilo brez radosti, poznali niso niti veselja niti nežnosti.

Špartanski pouk se je vršil v obliki vprašanj in odgovorov. Tako vprašanja kakor odgovori so morali biti kratki. Ta kratkost ali »lakoničnost« (od besede »Lakonija«) je postala prislovična že v starem veku. Neka Špartanka, ki je odpravljala sina na vojno, mu je namesto dolgih napotnic podala ščit in rekla: »Z njim ali na njem!« To je pomenilo: ali se vrni kot zmagovalec ali pogini kot junak.

Zaradi take stroge vzgoje so Špartanci zrasli v hrabre, trdne vojščake. Špartanska vojska je bila dobro disciplinirana, odlikovala se je s sijajnim zadržanjem in oborožitvijo. Pehoto so tvorili težko oboroženi vojščaki, ki so se v Grčiji imenovali hopliti. Od vse grške pehote je veljala špartanska za najboljšo.

Špartanske osvojitve — Peleponeška zveza

Pohlep po novih ozemljih in vojaška organizacija države sta Šparto ves čas gnala na pot osvajanj. Najprej je Šparta zavladala nad vso Lakonijo, v 8. stoletju pr. n. e. pa je začela vojno z Mesenijo. Kljub temu, da so Mesenci dolgo in trdovratno branili svojo samostojnost, so jih Špartanci premagali in vse podvrženo prebivalstvo spremenili v helote. Mnogi Mesenci so zapustili domovino, ker niso hoteli živeti v sužnosti.

Takoj za Mesenijo so osvojili tudi druge pokrajine.

Ko so začutile silo okrepljene Šparte, so vse ostale peloponeške države začele iskati z njo zveze. Tako se je v 6. stoletju pr. n. e. ustanovila Peleponeška zveza pod vodstvom Šparte. Skoraj vse peloponeške dežele so stopile v to zvezo.

Peleponeška zveza si je postavila za cilj zaščito aristokratskega ustroja v državah svoje zveze in borbo s sužnji. Šparta je vodila zunanje in notranje zadeve peloponeške

zveze. Tak način vodstva se je imenoval hegemonija. Zaradi svoje hegemonije je postala Sparta znana tudi izven Peleponeza.

Špartanska aristokracija je bila branik starega reda v vsej Grčiji. Za pomoč v borbi z demosom (ljudstvom) so se obračali nanjo aristokrati iz drugih grških držav.

V 5. stoletju pr. n. e. je vpliv Špante na grško politiko padal. V tem času se je dvignila nova, Atenska država. Ta je polagoma prevzela glavno vlogo med grškimi državami.

III. USTANOVITEV ATENSKE DRŽAVE

§ 41. Dežela in njeno prebivalstvo — Atika v najstarejši dobi

Narava Atike Atika je dežela v jugovzhodnem delu srednje Grčije in je segala daleč v morje. Od Beotije jo je ločil gorski hrbet, do Peloponeza Korintska ožina, z drugih strani jo je oblivalo morje. Obrežja Atike so močno izjedena in so imela globoka, mirna in za morsko plovbo prikladna pristanišča. Glavno pristanišče je bilo Pirej.

V atiški zemlji je bilo mnogo rud. V gorah je bilo v izobilju boljših vrst marmorja. V gorah Lavriona je bilo mnogo srebra in tam so zgodaj nastali rudniki za njegovo pridobivanje. Zemlja atenske ravnine je bila ugodna za vrtarstvo. V goratih krajih se je prebivalstvo bavilo z živinorejo, v obmorskih pa s trgovino in obrtjo.

Atene — Njehova državna ureditev V Atiki so živeli Jonci. Iz njihovih srenj se je po svojem pomenu kmalu dvignila atenska srenja. Ležala je nedaleč od morja, imela je dobro pristanišče in pred drugimi srenjami se je odlikovala s svojo nedostopno Akropolo (trdnjavo).

Kakor je naraščala moč atenske srenje, so se ji vse druge atiške srenje ali podredile, ali so se pa z njo prostovoljno združile na podlagi dogovora. Združitve Atike pod oblastjo Aten in ustanovitev države pripisuje legenda atenskemu kralju Tezeju.

Prvotno je atenski državi načeloval bazilc, ki je živel v Akropoli. Bil je vrhovni upravnik, svečenik, sodnik in poveljnik atenske vojske. Njemu je pomagal upravljati državo svet iz vrst plemstva. Posvetovanja sveta so bila na skalnatem

griču, posvečenem bogu vojne — Aresu. Odtod je prišlo tudi samo ime tega sveta — areopag. Poleg bazileja je bil areopag glavni organ oblasti v zgodnjem obdobju atenske države.

Svobodno prebivalstvo se je delilo na dve glavni skupini: na evpatride, t. j. plemiški stan, aristokrate in demos, t. j. navadno ljudstvo.

Kasneje so začeli evpatridi voliti vojskovodjo — polemarcha — iz svoje srede. Postopoma so tudi druge zadeve prehajale od bazileja na arhonte (vladarje). Bazileju so ostale samo svečeniške obveznosti. Kasneje je bila bazilejska oblast povsem odpravljena, tudi vrhovnega svečenika so začeli voliti. Vse te dolžnosti so opravljali evpatridi.

Ljudska množica (demos) je bila brezpravna in ni sodelovala pri upravljanju države. Samo včasih se je shajala narodna skupščina, ki so ji sporočali sklepe oblasti.

Suženjstvo zaradi dolgov V Atiki je živelo mnogo malih zemljiških posestnikov. Vodili so svoje samostojno gospodarstvo na majhnih zemljiščih. Z naraščanjem prebivalstva so se parcele vedno bolj in bolj drobile in manjšale; novih zemljišč si pa reveži niso mogli pridobiti.

V takih okoliščinah so se morali zadolževati pri evpatridih. Evpatridi so radi posojali kmetom semena ali denar. Pri tem so na dolžnikovi zemlji postavili kamen, na katerem je bila navedena dolžna vsota in rok njenega plačila. (Nekaj časa je bila skoraj vsa kmečka zemlja v Atiki polna teh zadolžnih kamnov.) Ko so dali posojilo, so evpatridi zahtevali, da se dolgovi zavarujejo z zemljiškimi parcelami dolžnikov. Če torej ni plačal dolga v določenem roku, je kmetova parcela prešla v evpatridovo oblast. Kmetje pa često niso mogli plačati dolga in tako je njihova zemlja prešla v roke velikih zemljiških gospodarstev.

Ako je bil dolg večji od vrednosti zemljiške parcele, je bil dolžnik primoran ostanek dolga odslužiti evpatridu z delom. Tako je prišel v njegovo sužnost. Včasih je kmet moral za kritje dolga prodajati samega sebe in svoje otroke v suženjstvo, celo v tuje dežele. Tako so kmetje izgubljali zemljo in padali v suženjstvo.

Atenski demos je bil nezadovoljen s takim redom. Nezadovoljnost je rastla in končno so se ljudske množice dvignile proti svojim zaslužnjevalcem. Atenski demos je predvsem zahteval, da se izdajo pisani zakoni.

§ 42. Revolucionarna borba — Solon

Drakonovi zakoni

Dotlej v Atenah ni bilo pisanih zakonov; sodili so po udomačenih običajih. Evpatridi ki so imeli v rokah sodišče, so se okoriščali s tem in so vedno sodili v korist bogatih.

Pod pritiskom ljudstva so morali evpatridi popustiti. Leta 621 pr. n. e. so naročili enemu od arhontov — Dra-konu, naj sestavi pisane zakone.

Zakoni, ki jih je sestavil Drakon, so bili izredno strogi. Posebno krute so bile kazni za prestopke proti lastnini. Še celo za majhno tatvino je bila določena smrtna kazen. Kasneje so Drakonove zakone navajali za primer krutosti, da so vsak nov strog zakon imenovali »drakonski zakon«. Zakoni, čeprav so bili zapisani, torej niso zboljšali položaja demosa. Zato ni prenehalo vreti.

Evpatridi so morali znova popustiti. Rezultat tega je bila Solonova zakonodaja.

Odprava suženjstva zaradi dolgov

Leta 594 pr. n. e. je bil Solon izvoljen v Atenah za prvega arhonta z naročilom, da napravi mir med ljudstvom in aristokracijo. Položaj malih zemljiških lastnikov je bil v tistem času skrajno težak. Število zadolžnih kamnov se je bolj in bolj množilo. Mnogo atenskih državljanov je prostovoljno zapuščalo svoj rodni kraj ali se pa prodajalo v sužnost. Da bi napravil konec takemu položaju, se je Solon odločil, da izvede nekatere ukrepe, ki so bili revolucionarnega značaja.

Prvi tak ukrep je bil »odprava dolgov«. Solon je ukazal, naj poberejo zadolžne kamne s polj, odpravil plačilo dolgov in prepovedal zaslužnjevanje. Zemljiške parcele, ki so bile odvzete za dolgove, so vrnili prejšnjim lastnikom. Del državljanov, prodanih v sužnost v tuje dežele, so odkupili na državne stroške. Vsi ti ukrepi so bili naperjeni proti velikim zemljiškim gospodom. Čeprav so aristokracijo v marsičem priščenili, je bila iz strahu pred uporom demosa prisiljena popustiti. Evpatridi so se nadejali, da pojde vse po starem.

Uvedba premoženjskega cenza

Solon je uvedel novo razdelitev državljanov na razrede po njihovih dohodkih. Ustanovil je štiri take razrede.

V prvi razred so spadali vsi tisti državljanji, ki so s svojih polj dobivali najmanj 500 medimnov (medimn je 52½ l) ječmena ali ustrežajočo količino olja ali vina. Ljudje

tega najvišjega in najbogatejšega razreda so se imenovali »penta k o z i o m e d i m n i« (petstomedimni).

V drugi razred prebivalstva so spadali vsi tisti, ki so dobivali s svojih polj dohodek najmanj 300 medimnov. Ti so se imenovali »k o n j e n i k i«, ker so imeli sredstva za vzdrževanje konja; ti so služili v konjenici.

V tretji razred je uvrstil Solon vse tiste, katerih dohodek je prinašal najmanj 200 medimnov. Te so imenovali »z e v g i t e«, ker so imeli sredstva za nabavo volovske vprege (zevgos — vprega).

In nazadnje, v četrti razred, so spadali vsi tisti, katerih dohodek je bil še manjši, in tisti, ki sploh niso imeli zemlje. To so bili teti.

Ostali del prebivalstva so tvorili tako imenovani m e t e k i, t. j. tujci, ki so se bavili v Atenah s trgovino in obrtjo, in sužnji. Sužnji niso imeli nikakih pravic.

Pravice in dolžnosti državljanov

V skladu z razdelitvijo državljanov po premoženju so se razpredelile tudi državljanske in vojaške dolžnosti. Tako so najvišje državljanske službe podeljevali samo prve-
mu, najbogatejšemu razredu. Iz njegovih vrst so volili arhonte in spolnjevali areopag. Drugi razred je služil v konjenici. Tretji razred je služil v pehoti in imel popolno, težko vojno opremo (oklep, ščit, želado, meč, kopje).

Iz prvih treh razredov so volili tudi člane po Solonu ustanovljenega S v e t a š t i r i h s t o. Po Solonovi zamisli bi morala areopag in Svet štirih sto varovati državo pred prevratom.

Četrtemu razredu — tetom — so dali samo pravico, da sodeluje v narodni skupščini in pri porotnem sodišču. Toda stvarno niso ničesar pridobili. Teti niso mogli biti voljeni niti v en državni urad. Za sodelovanje pri porotnem sodišču je bil potreben prost čas, s katerim revni niso razpolagali. — Take so bile v Atenah državne reforme, ki jih je izvedel Solon.

Pomen Solonovih reform je bil v tem, da so spodkopale oblast evpatridov. Toda pri tem ni Solon do kraja obračunal z njimi. Utrdil je samo položaj srednjih gospodarjev sužnjev, revežev pa ni zadovoljil.

Nezadovoljstvo s Solonovimi reformami

Sam Solon je govoril, da se ni hotel zameriti niti evpatridom niti demosu. In tako so bili s Solonom nezadovoljni eni kakor drugi. Evpatridi so bili nezadovoljni zato, ker je Solon dvignil pomen trgovcev, obrtnikov in malih zemljiških

lastnikov. Atenski demos je pa bil nezadovoljen s Solonom, ker ni izvedel izenačenja v zemljiški lastini in v pravicah. V resnici se je položaj revščine z odpravo starih dolgov malo zboljšal. Slej ko prej ji ni preostajalo nič drugega, kakor delati nove dolgove. Zaradi tega po Solonovih reformah ne samo da ni prenehalo vrenje med ljudstvom, temveč nasprotno, še povečalo se je.

§ 43. Tiranija v Atenah — Klisenova reforma

Pizistrát V tem obdobju ljudskih nemirov se je odlikoval Solonov rojak Pizistrát. Najprej si je hotel zagotoviti podporo demosa. Pizistrat je s plamtečimi govori nastopal proti evpatridom, si tako pridobil zaupanje demosa in leta 560 pr. n. e. prevzel oblast v svoje roke ter začel vladati v Atenah sam. Grki so tako samovlado imenovali tiranijo, samega vladarja pa tirana.

V interesu kmetov je Pizistrat skušal dvigniti poljedelstvo. Uvedel je državni kredit za pomoč poljedelcem, ki so bili najbolj v stiski, razširil pravice vaških srenj (demov) in določil zanje posebne vaške sodnike.

V interesu trgovcev in obrtnikov je Pizistrat povečal gradnjo ladij. Za časa njegove vlade je bil položen temelj pomorski sili Aten. Pizistrat je navezal trgovske stike z mnogimi državami Egejskega morja. Često je sklepal z njimi vojaške zveze. V njegovem času se je hitro začela razvijati obrt. Odprli so mnogo delavnic, v katerih so delali sužnji.

Pizistrat je prvi začel na veliko graditi v Atenah; gradil je templje, delal ceste in napeljeval vodovode. Podpiral je pesnike in umetnike. Na njegovo odredbo so v Atenah zapisali in obdelali »Iliado« in »Odisejo«.

Vsi Pizistratovi ukrepi so močno spodkopali oblast starega krvnega plemstva. Na njegovo mesto so se dvigali trgovci, obrtniki in bogati kmetje.

Hipija in Hiparh Pizistrat je umrl leta 527 pr. n. e. in izročil oblast svojima sinovoma Hipiji in Hiparhu. Ta dva tirana sta se prevzetno vedla, nista čutila z ljudstvom in sta stiskala državljane. Tiranija se je sprevrgla v okrutno oblast. Povsod se je začela samovoljnost in nasilje. Navsezadnje se je ljudstvo uprlo. Hiparha so ubili, Hipijo so pa kasneje izgnali iz Aten. Tiranija je padla.

Da ne bi nikdar več prišlo do tiranije, so Atenci uvedli zakon, ki je določal: »Kdor se dvigne, da bi postal tiran, bo z vsem svojim rodom izgubil državljske pravice.« Razen tega so Atenci sklenili izdelati nove zakone, ki bi razširili pravice ljudstva in za vselej odpravili tiranijo.

Klistenove reforme
(509. l. pr. n. e.)

Klisten u, voditelju demokratične stranke, so naročili, naj izdelata te nove zakone. Klisten je začel s tem, da je namesto štirih fil uvedel v Atiki 10 fil, toda ne po rodovni, temveč po teritorialni pripadnosti. Pred njim so se file delile po rodovnem merilu. Zato je bila rodovna aristokracija zelo močna. V vse službe so volili samo rodovno aristokracijo. Klisten je razdril stara gnezda aristokracije. Zdaj niso tvorili file rodovi, temveč posamezna okrožja. V vsako filo so prišli aristokratski in nearistokratski gospodarji sužnjev in mali kmetje iz raznih rodov.

S to reformo je Klisten tako rekoč »zmešal« vse državljane in vsem dal enake pravice. Tako je bila odpravljena delitev na aristokrate in nearistokrate.

V zvezi s povečanjem števila fil po tej reformi se je povečalo število članov Svéta na 500 (po 50 od vsake file); zdaj se je začel imenovati Svet petstotih.

Ostrakizem

Drug važen Klistenov ukrep je bila uvedba ostrakizma ali »črepinskega sodišča«. Tako sodišče se je ustanovilo zato, da se prepreči tiranija. Po razsodbi tega sodišča so vsakega državljana, osumljenega naklepov proti svobodi države, izgnali iz Aten za deset let.

Sodba se je izvršila na sledeč način. Vsako leto je narodna skupščina reševala vprašanja, ali je treba za kakega državljana uporabiti ostrakizem. Če je skupščina rekla »da«, se je za sodbo sklicala ponovna skupščina. Vsak državljan je zapisal na glinasto črepinjo (ostrakon) ime tistega, ki je bil po njegovem mnenju nevaren državi. Napisali so seveda imena raznih oseb. Izgnali so tistega, ki je imel proti sebi večino glasov. Čez 10 let se je mogel spet vrniti v domovino in dobiti vse pravice, ki jih je imel pred izgonom.

Demokracija gospodarjev sužnjev

Tako so s Solonovimi, Pizistratovimi in Klistenovimi reformami, ki so se izvajale skozi vse 6. stoletje pr. n. e., dokončno odpravili ostanke rodovne ureditve v Atenah. Atenska država je iz aristokratske postala demokratska.

Vsak državljani je imel zdaj pravico sodelovati pri upravljanju države.

Toda ta demokracija je bila demokracija gospodarjev sužnjev. V njej so uživali politične pravice samo svobodni državljani Aten. To so bili v svoji večini gospodarji sužnjev, veliki in mali.

Sužnji pa, t. j. polovica atiškega prebivalstva, niso imeli nikakih pravic. Še celo tisti državljani, ki mu je bil samo eden od staršev nesvoboden, ni dobil državljanskih pravic. Grki, ki niso bili atenski rojaki, tudi niso imeli pravic. Tudi žensk niso dopuščali k upravljanju dežele.

Na ta način je v atenski demokraciji gospodarjev sužnjev uživala pravice samo manjšina prebivalstva.

IV. GRŠKO-PERZIJSKE VOJNE IN PROCVIT ATEN

§ 44. Začetek vojne

Maloazijski Grki Proti koncu 6. stoletja pr. n. e. se je zelo razširilo perzijsko kraljestvo. V maloazijskih mestih, katera je podjarmil že Kir, so bili postavljeni tirani ali satrapi, ki so vladali v imenu perzijskega kralja in pobirali zanj od ljudstva velik tribut.

Grška mesta so občutila kot težko breme odvisnost od Perzijcev in so čakala samo na ugodno priliko, da se otresejo perzijskega jarma.

Taka priložnost se je ponudila v zvezi z velikim in neuspelim vojnim pohodom perzijskega kralja Darija v Skitijo leta 513 pr. n. e.

Upor Mileta Prvi se je dvignil Milet leta 500 pr. n. e. Ker se ni mogel zanesti samo na svoje sile, se je obrnil za pomoč na Grčijo. Toda njegovemu klicu so se odzvale samo Atene in Eritreja (na otoku Evbeji), ki so poslale Miletu na pomoč 25 ladij. Maloazijski Grki so trdovratno branili svojo svobodo, doživeli pa so poraz. Perzijci so v naskoku zavzeli uporni Milet, ga požgali do tal, prebivalstvo pa deloma pobili, deloma prodali v sužnost.

Perzijci so si že zdavnaj hoteli podrediti bogata trgovska mesta celinske Grčije. Ker so Grki priskočili na pomoč upornemu Miletu, je Darij izkoristil to kot pretvezo za vojno z Grčijo. Poslal je poslanike v vse grške dežele, da zahtevajo »zemlje in vode«. To je pomenilo, da zahteva od njih pokor-

nost. Mnogo držav se je ustrašilo Perzijcev in je dalo »zemljo in vodo«. Samo Atenci in Špartanci so se postavili po robu. Atenci so ubili poslanike, Špartanci so pa vrgli Darijeve poslanike v vodnjak, rekši jim: »Vzemite si zemlje in vode, kolikor se vam zljubi!«

**Mardonijev
pohod — Mara-
tonska bitka
(490. l. pr. n. e.)**

Tedaj je Darij poslal v Grčijo veliko vojsko pod vodstvom svojega sorodnika **Mardonija**. Toda kopno perzijsko vojsko so potolkla traška plemena, brodovje pa je razbil vihar pri Atoškem rtiču (polotok Halkidika). Darij je nemudoma odpravil nad Atene novo vojsko. Izkrcala se je v Atiki pri naselbini Maraton, na **Maratonskem polju**.

Položaj Atencev je bil zelo težaven. Niso še utegnili zbrati vseh svojih sil in so zmogli le majhno armado. Šparta ni mogla pred bitko poslati ojačenj. Atenci so morali računati samo na svoje sile in na podporo majhnega oddelka iz mesta **Platej** (v Beotiji).

Poveljstvo nad vojsko so izročili nadarjenemu atenskemu vojskovodji **Miltiádu**. Ta je postavil svojo majhno, toda dobro oboroženo vojsko v strnjenih vrstah. Grška pehota je bila bolj disciplinirana kakor perzijska in vrh tega jo je navdajala trdna volja, da brani svobodo svoje domovine. Grki so se zaigrizeno borili. Perzijska armada ni vzdržala njihovega navalaa; umaknila se je na svoje ladje in zapustila Grčijo.

**Temistokles —
Aristides**

Atenci so dobro vedeli, da vojna še daleč ni končana, in so se začeli pripravljati na novo borbo. Atenam sta takrat načelovala dva znamenita politična delavca — **Temistokles** in **Aristides**. Temistokles je vodil »pomorsko« stranko. Govoril je, da je bodočnost Aten — na morju in da je brez brodovja nemožne premagati Perzijce. Zato je Temistokles vztrajal pri tem, da je treba graditi ladje. Predlagal je, da se za to porabijo dohodki atiških srebrnih rudnikov.

Aristides je pa nasprotno zagovarjal interese poljedelškega prebivalstva, za katero trgovina in brodovje nista bili velikega pomena. Nastopil je proti Temistokleju in zahteval, da se poveča vojska hoplitov (težko oborožena pehota).

Temistoklejeva stranka je zmagala in Aristida so z ostrakizmom izgnali iz Aten. Potem so povečali atensko brodovje za 100 vojnih ladij.

»Pomorska« stranka je zmagala zato, ker so jo podpirali trgovci in rokodelci, ki so bili zvezani s prekomorsko trgovino. Gospodovanje Aten na morju in zmaga nad Perziji bi jim zelo koristili.

§ 45. Kserksov vojni pohod

Priprave na novo vojno Pomladi leta 480 pr. n. e. se je perzijski kralj **Kserkses**, ki je sledil umrlemu Dariju, odpravil na vojni pohod v Grčijo z veliko vojsko in brodovjem. Za prevoz perzijske vojske iz Male Azije na Balkanski polotok je Kserkses ukazal napraviti čez Hclespont most iz ladij. Most je razdril vihar. Pravijo, da je razsrjeni Kserkses ukazal graditelje mostu usmrtiti, morje pa prebičati.

Potem so postavili nov most. Ta je bil trdnejši od prvega in perzijska vojska je srečno prišla v Evropo.

Da bi odbili naval perzijskih vojsk, bi se morali Grki združiti. To so ovirali običajni razdori med grškimi državami. Vendar je znal Temistokles leta 481 na vsegrškemu kongresu pri Korintu (na zemeljski ožini) združiti proti Perzijcem okrog 30 grških držav. Sklenili so, da prenehajo z medsebojnimi razprtijami in da skleneje zvezo proti Perzijcem. Vrhovno poveljstvo nad vsemi grškimi silami so izročili Šparti.

Termopile Toda ta zveza se ni izkazala dovolj trdna. Kakor hitro so Perzijski osvojili Tesalijo in začeli ogrožati Srednjo Grčijo, so mnogi obupali. Temistokles je pregovoril Špartance, da so poslali Grkom na pomoč vojsko v Termopilsko ožino, da ne bi spustili Perzijcev v Srednjo Grčijo. Špartanci so poslali 300 hoplitov pod poveljstvom špartanskega kralja **Leonida**.

Špartanci so krenili proti Termopilam. Pred prihodom Perzijcev so zasedli prelaz med gorami in morjem. Ko so se približevale glavne sile Perzijcev, se je vnel neenak boj. Grki so dva dni odbijali napade sovražnikov, tretji dan so pa zvedeli, da jim je neki izdajalec pripeljal po gorski stezi Perzijee za hrbet. Leonidas se je junaško boril do kraja, dokler ni poginil ves njegov oddelek in on sam. Na kraju, kjer sta bila pobiti Leonidas in njegov oddelek, so kasneje postavili spomenik z napisom: »Popotnik, sporoči Špartancem, da ležimo tu mrtvi, ker tako vélel je ukaz domovinel«

**Bitka
pri Salaminí
(480. l. pr. n. e.)**

Perzijci so skozi prosto ožino navalili na Atiko, zasedli Atene in jih zažgali. Ženske, otroke in vse premoženje se je Atencem posrečilo prepeljati na otoka Eginó in Salaminó. V ozkem prelivu pri Salaminí je čakalo grško brodovje, pripravljeno na spopad s Perzijci.

Med grškimi vojskovodji tudi v tem trenutku ni bilo soglasja. Šparta in druge peloponeške države so zahtevale, naj bi se brodovje umaknilo h Korintski ožini, kjer so stale suhozemske sile Grkov. Atenci s Temistoklejem na čelu so pa dokazovali, da je ugodneje spoprijeti se v ozkem Salaminskem prelivu. Temistoklej jih je pregovoril, da so sprejeli njegov predlog.

Bitka se je začela zgodaj zjutraj. Lažje grške ladje so napadle perzijsko brodovje, ki je sestajalo iz velikih ladij, katerim je bilo tesno v prelivu. Nasedle so na meline, se razbijale ob morskih čeréh, se zadevale druga ob drugo in se potapljale. Proti večeru se je bitka končala s popolno zmago Grkov.

Konec vojne Kserkses se je z delom vojske vrnil v Azijo in pustil svojega vojskovodjo Mardonija, da se še nadalje bori z Grki. Naslednjega leta 479. so se Grki spopadli z Mardonijevo vojsko v odločilni bitki pri Platejah v Beotiji in popolnoma potolkli Perzijce. V istem času se je atensko brodovje, ki je priplulo do obrežij Male Azije, spoprijelo s perzijskim pri rtiču Mikále. Tudi tu so Grki zmagali. Perzijsko brodovje so zažgali. Po izročilu sta bili bitki pri Platejah in Mikalah na en in isti dan.

Toda dokončno so zmagali Grki nad Perzijci šele čez 30 let pri otoku Cipru (leta 449 pr. n. e.). Rezultat vseh teh zmag je bil, da so se maloazijski Grki osvobodili perzijske oblasti. Dobili so znova samostojnost in sklenili zvezo z Atenami.

Grki so se vojskovali z navdušenjem, ker so branili svojo domovino in svobodo in zato so tudi zmagali. Perzijci so pa vojevali osvajalno vojno samo v interesu bogatašev in aristokratov in njihova vojska se je borila prisiljeno.

§ 46. Atenska pomorska velesila

Dvig Aten Grško-perzijske vojne so bile velikega pomena za atensko državo. Ker so bile glavne zmage nad Perzijci izvojevane na morju in ker so imele od vseh grških zaveznikov najmočnejše brodovje Atene, je začel

njihov pomen med grškimi državami vedno bolj in bolj rasti. Zaradi tega so začeli mnogi zavezniki iskati prijateljstva z Atenami in prosili Atence, naj vzamejo vojno vodstvo v svoje roke. Tako je hegemonija na morju prešla na Atene.

Posledica grško-perzijskih vojn je bila, da se je dvignila moč Aten in da se je leta 478 organizirala **A t e n s k a p o m o r s k a z v e z a**.

Aristides in atenska pomorska zveza

Idejo te zveze je sprožil Aristides. V tem času so ga Atenci poklicali nazaj iz izgnanstva. Aristides je v polni meri opravičil zaupanje državljanov. Zaradi njegove ljubezni do domovine, zaradi vdane službe in nesebičnosti so ga Grki imenovali »Pravičnega«.

Aristidov naslednik **K i m o n** je dokončal izgradnjo atenske pomorske zveze na sledečih načelih. Države, ki so vstopile v zvezo, so morale graditi ladje za skupno brodovje. Obvezane so bile najemati in vzdrževati mornarje za te ladje in vsako leto plačevati določeno vsoto v skupno blagajno v razmerju s svojimi dohodki. Ta blagajna je morala biti na otoku **D e l o s u**. Predstavniki zveznih držav so se tam shajali na kongrese in reševali skupne zadeve, toda vodstvo zveze je dejansko pripadalo Atenam.

Čez nekaj časa so se prispevki zaveznikov povečali in se začeli zbirati v glavnem v denarni obliki. Za ta denar je bilo naročeno Atenam, da grade brodovje in vzdržujejo mornarje in vojsko. Tudi poveljstvo nad zveznimi vojskami je prešlo na Atene.

Leta 454 so blagajno z otoka Delosa prenesli v Atene, ki so razpolagale z denarnimi sredstvi zveze po svoji uvidevnosti. Ko so nekateri zavezniki, nezadovoljni s tako oblastjo Aten, skušali izstopiti iz zveze, so Atenci poslali proti njim svoje brodovje in jih pomirili.

Tako je nastala **atenska pomorska velesila**. Samo aristokratske države kakor Sparta s svojimi peloponeškimi zaveznicami se ji niso pridružile.

Ustanovitev take velesile je bila za Atene ne samo vojaškega, temveč tudi ogromnega gospodarskega pomena. S tem, da so postali gospodarji na morju, so Atenci osredotočili v svojih rokah vso trgovino v Egejskem morju. Trgovinske poti so šle zdaj čez atensko pristanišče **P i r e j**. Del tovara je ostajal v samem Pireju, drugi del se je carinil in šel naprej. Vse

to je večalo bogastva atenske države. Postala je najmočnejša in najbogatejša v vsej Grčiji.

Demokracija gospodarjev sužnjev je procvitala ne samo v Atenah, temveč tudi v zavezniških mestih. Atenci so jo podpirali in se pri tem opirali na svojo pomorsko moč.

§ 47. Suženjstvo

Trgovina in suženjstvo Atenci so trgovali ne samo z grškimi državami in kolonijami: imeli so zveze tudi z deželami na Vzhodu in daljnimi »barbarskimi (negrškimi) deželami. Mnogo izdelkov atenske obrti so na primer našli v skritih kurganih (na jugu ZSSR).

Vojne z barbari (tako so Grki in potem tudi Rimljani imenovali tujce, t. j. vse Negrke in Nerimljane) so tudi pospeševale razvoj trgovine. Mnoga ropanja, gusarski napadi in vojne so bile izključno samo v interesu trgovcev. V takih vojnah so grabili ne samo bogastva premaganih, temveč so tudi premagance same spreminjali v sužnje. Moške, ženske in otroke so vodili na trg in prodajali kakor vsako drugo blago. Kupci so jih ogledovali z vseh strani, izbirali najbolj zdrave, lepe in močne, barantali, kot da ne bi šlo za ljudi, temveč za stvari.

Po grških zakonih sužnja niso šteli za človeka. Nanj so gledali kot na »živo orodje«, ki pripada gospodarju. Sužnji niso imeli nikakih pravic in zakon jih ni ščitil. Gospodar je lahko ravnal s sužnji, kakor se mu je zljubilo. Lahko jih je kaznoval, pretepal in celo ubijal.

Grki — gospodarji sužnjev so z zaničevanjem gledali na sužnje in jih imeli za lena in nerazumna bitja. Še pri Homerju je rečeno v njegovi »Odiseji«:

Suženj je len; če bi gospodar ne ukazal
mu strogo, bi sam se dela ne lotil.
Ko Zevs je sužnja usodo prisodil človeku,
polovico vrlin je s tem mu v duši zatrl.

Že pred grško-perzijskimi vojnami je bilo v Atenah mnogo sužnjev. Po njih je število sužnjev še narastlo,

Delo sužnjev v obrti Delo sužnjev se je uporabljalo tako v kmetijstvu kakor v obrti. Po grško-perzijskih vojnah je nastalo mnogo delavnic, kjer so delali sužnji. V teh delavnicah so izdelovali ščite, meče in puščice, predelovali kože itd. Nekatera mesta so bila po vsej Grčiji znana po svojih obrtniških delavnicah. V Tebah so delali

paradne vozove, v Argosu ščite, v Miletu pisane tkanine, v Atenah keramično posodo (t. j. lončeno posodo), v Korintu bronaste izdelke. Velike delavnice so imele od 50 do 100 sužnjev. Govornik Lizija je imel delavnico, v kateri je bilo z izdelovanjem ščitov zaposlenih 120 sužnjev. V vsaki Demostenovi delavnici je bilo z izdelovanjem nožev in postelj zaposlenih po 20 do 30 sužnjev. Toda takih delavnic ni bilo mnogo. Prevladovale so majhne delavnice, kjer je bilo po 5 do 10 sužnjev.

Veliko število sužnjev so izkoriščali v rudarstvu, v rudnikih in kamnolomih. V nekaterih rudnikih, kakor na primer pri pridobivanju srebra v Lavrionu (Atika), je število sužnjev dosegalo več tisoč.

Tehnika proizvodnje tedaj ni bila visoka. Gospodarju sužnjev ni bilo na tem, da bi jo spopolnjeval. Mislili so, da mora suženj itak znati vse delati. Vrh tega se ni smelo dajati sužnju v roke kako komplicirano orodje. Ker ni bil zainteresiran na svojem delu, je suženj malomarno ravnal z delovnim orodjem, ga lomil in kvaril. Zaradi tega so v tkalstvu, predenju, obdelovanju lesa, rudarskih delih rabili preprosto ročno orodje. Grki so poznali grobo tkalsko statvo, lončarski kolovrat, v rudarstvu cepin, lopato in kladivo. Malo višja je bila tehnika kovinske obrti in stavbarstva.

**Sužnji
v kmetijstvu
in državi**

V kmetijstvu se je suženjsko delo manj uprabljalo kakor v obrti: sužnje so uporabljali v glavnem v gospodarstvih, kjer so gojili vinsko trto, olive in sadje. Na majhnih kmetijah se je pa delo sužnjev malo uporabljalo, ker ni bilo sredstev za njihov nakup.

Razen privatnih sužnjev so bili še javni sužnji v službi države. Zaposleni so bili pri mestnih delih; opravljali so tudi posle nižjih uradnikov.

Suženjstvo se je v času procvita Aten tako razmnožilo, da je prišel na vsakega svobodnega državljana najmanj po en suženj, na vsakega odraslega svobodnega moškega pa po več sužnjev.

Suženjstvo je imelo važno vlogo v razvoju grškega gospodarstva in je dovedlo do končne razdelitve prebivalstva v dva nasprotna si tabora: v s v o b o d n e in s u ž n j e.

§ 48. Perikles — Procvit demokracije gospodarjev sužnjev

Po grško-perzijskih vojnah se je borba med aristokratsko in demokratično stranko še bolj zaostрила. Aristokrati s Kimo-

nom na čelu so si prizadevali, da bi okrnili pravice ljudstva. Kimon je pomagal celo špartanski aristokraciji. Ko je v Šparti leta 464 pr. n. e. v zvezi s strašnim potresom izbruhnil upor helotov, se je Kimon odpravil z oddelkom vojske na pomoč špartanski aristokraciji.

Efialt Ta dogodek je izkoristila demokratična stranka z Efialtom na čelu. Bila je proti Kimonu in se zavzemala za razširjenje ljudskih pravic. Kimona so izgnali in boj proti aristokraciji se je ojačil.

V Atenah je ostala še ena aristokratična ustanova. To je bil areopag, katerega člani so imeli to čast do smrti. Efialt je dosegel, da so areopagu pustili samo sojenje nekaterih kriminalnih dejanj. Vse ostale zadeve so bile izročene narodni skupščini, svetu petstotih in porotnemu sodišču. Tako so ljudske ustanove začele igrati prvo vlogo v državi.

Aristokratična stranka je sovražila Efialta zaradi njegovih reform. Najela je morilce, ki so Efialta umorili.

Perikles in njegove reforme Efialtov naslednik je bil Perikles. Pod njim je atenska demokracija dosegla svoj največji procvit. Perikles je užival veliko zaupanje ljudstva. Perikles, ki je bil sijajen govornik, imel bister razum in široko izobrazbo, se je odlikoval kot odličen državnik stare Grčije.

Predvsem je Perikles razbil aristokratično stranko. Potem je dobila svojo dokončno obliko ustava (državni ustroj) atenske demokracije. Po tej ustavi se je narodna skupščina v Atenah sestajala trikrat mesečno (včasih pa tudi večkrat). V njej so sodelovali vsi odrasli atenski državljani in vprašanja so se reševala z večino glasov. Svet petstotih je opravljal tekoče posle in pripravljaj vse zadeve, da so se predložile ljudstvu.

Večino sodnih zedev je razsojala heliéja (porotno sodišče).

V resnici se pa niso mogli vsi državljani okoriščati s pravico sodelovanja v ljudskih ustanovah. Reveži, zaposleni pri delu, niso utegnili hoditi na skupščine in seje. Da bi pridobil atensko revščino na svojo stran, je Perikles uvedel majhno plačo za porotnike pri sodišču in tudi nekatere druge službe so začeli plačevati. Razen tega je Perikles uvedel tudi denarno izplačilo za reveže, ki so obiskovali teater.

Tako dajanje pravic ljudstvu in njegovo sodelovanje pri upravi dežele se imenuje demokracija. Toda ta demokracija je ostala na suženjskem sistemu. Vse držav-

ljanske pravice so slej ko prej uživali samo atenski državljani. Sužnji, meteki in celo ženske svobodnega rodu niso imeli političnih pravic.

Atenska državna ureditev ni niti pri takem procvitu demokracije, kot je bil dosežen za časa Perikleja, odpravila suženjstva in privatne lastnine. Nasprotno, obdržala ju je dalje in še povečala. Pod Periklejem se je suženjsvo razvilo še bolj na široko.

Procvit atenske kulture

Perikles je bil široko razgledan človek ter je imel velik smisel za umetnost. Mnogo je pripomogel k razvoju kulture, umetnosti in znanosti v Atenah. Za časa Perikleja so se shajali v Atenah umetniki, pisatelji in filozofi iz vse Grčije ki so jih vsestransko podpirali. Periklejeva prijatelja sta bila filozof Anaksagoras in kipar Fidija. Periklejeve pozornosti so bili deležni tudi sofist, t. j. potujoči učenjaki, ki so predavali filozofijo in govorniško spretnost.

Perikles je hotel napraviti iz Aten, kakor se je sam izrazil, »slo vse Helade«.

Pod Periklejem so gradili v Atenah mnogo lepih zgradb. Perikles je imel pri tem dva cilja pred očmi: prvič, da olepša Atene in jih napravi slavne; drugič pa je s tem dajal zaslužka najrevnejšemu prebivalstvu in ga pridobil na svojo stran.

Med znamenite zgradbe, katere je dal zgraditi Perikles, spada predvsem prekrasno svetišče Partenon, posvečeno boginji Ateni (na Akropoli). Partenon so zgradili iz draglega snežnobelega marmorja in obdajala ga je vrsta krasnih stebrov. V notranjščini svetišča je stal velik kip boginje Atene iz zlata, slonove kosti in dragocenih kamnov. Po Periklejevem naročilu ga je izdelal kipar Fidija.

Na atensko Akropolo je vodil veličasten vhod — Propileje, ki so jih okrasili najboljši grški umetniki.

Med znamenite spomenike stavbarske umetnosti je spadal tudi Odeon, poslopje s prostrano dvorano za glasbena tekmovanja.

Luko Pirej so za časa Perikleja preuredili v prvovrstno pristanišče za vojno in trgovsko brodovje. Z Atenami ga je vezala krasna cesta, ob kateri so iz obrambnih razlogov postavili masivne »Dolge zidove«.

Vse te zgradbe so se odlikovale po nenavadni preprostosti, lepoti in hkrati veličastnosti.

Pisatelj, ki si je ogledoval Atene v Periklejevi dobi, pravi: »Teleban si, če nisi videl Aten; osel, če si jih videl in te niso očarale; če si jih pa svojevoljno zapustil, si pa kamela«.

Sredstva za mestna gradbena dela in denarne izdatke re-vežem je Perikles črpal iz prispevkov zaveznikov, iz trgovine in izkoriščanja suženjskega dela. Ti viri so bili osnova za vzdrževanje vojaške moči Aten in hkrati so prispevali k njihovemu kulturnemu dvigu.

V. PELOPONEŠKA VOJNA

§ 49. Vzroki in začetek vojne

Vzroki peloponeške vojne

V obdobju procvita atenske demokracije sta bili v Grčiji dve glavni sili: atenska pomorska sila in peloponeška zveza s Šparto na čelu. Njihovi interesi so se v marsičem križali in zaradi tega je postala odkrita borba neizogibna.

Atene so ves čas ogrožale Šparto. Prizadevale so si, da dobe v svoje roke vse trgovinske zveze z vzhoda proti zahodu. Na zahodu je bila bogata Sicilija, ki so jo hotele Atene osvojiti. Peloponeška zveza pa ni hotela popuščati Atenam. Trgovina z zahodom je bila že od nekdaj v rokah Korinta, ki je bil član peloponeške zveze.

Naraščanje trgovine in pomorske moči Aten je večalo njihov vpliv na vse grške države. Šparta se ni mogla s tem sprijazniti. Sama je hotela dobiti hegemonijo nad Grčijo. Nobena zveza ni hotela prepustiti prvenstva drugi in zato sta se obe pripravljali na borbo.

Med atensko in peloponeško zvezo so bila tudi politična nasprotstva. Atenski demokrati so mrzili aristokratski ustroj Šparte in njenih zaveznikov; peloponeška aristokracija je za sovražila demokratični ustroj atenske zveze. Šparta je pomagala aristokratski stranki v Atenah v borbi proti demokraciji; Atenci so pa pomagali peloponeškemu demokratu v njihovi borbi proti aristokratskemu redu. Med Atenami in Šparto so bili zelo napeti odnosi. Špartanska aristokracija je prežala samo na ugodno priložnost, da bi začela odkrito vojno proti Atenam.

Povod za vojno Ta priložnost se je ponudila. Na zahodni obali Grčije v majhni koloniji Epidamnus in na otoku Korziki se je razvila borba med aristokrati in demokrati. V to borbo so se zapletle Šparta in Atene. Borba

se je vedno bolj zaostrovala in navsezadnje prešla v odkrito vojno. Ker je prva nastopila peloponeška zveza, je vojna dobila ime peloponeška. Ta vojna je trajala 27 let (od leta 431 do leta 404 pr. n. e.).

Začetek vojne Špartanci so sporočili Atenam zahtevo, naj se odpovedo gospostvu nad državami, ki so bile v atenski pomorski zvezi, in naj jim dajo popolno samostojnost. Pod vplivom Periklejevega govora je narodna skupščina, ki je obravnavala zahtevo, to odklonila. Tedaj je špartanska vojska vdrla v Atiko, opustošila polja in kmetije poljedeleev in se približala zidovom Aten.

Množica beguncev iz opustošenih krajev Atike se je zgrnila v Atenah. Nagnetenost prebivalstva je pripomogla k nastanku epidemij. V Atenah se je pojavila strašna bolezen — kuga, ki je kosila i prebivalstvo i vojsko. Med ljudstvom se je začelo godrnjanje in ogorčenje nad Periklejem. Začeli so ga dolžiti neuspehov in nesreč, ki so se zgrnile nad Atenami. Perikleja so celo odstranili z vodstva države.

Toda položaj Atencev se ni izboljšal. Znova so izročili oblast Perikleju, toda ne za dolgo. Kuga, ki je besnela, je pokosila tudi njega. Leta 429 pr. n. e. je umrl.

Stranki vojne in miru Po Periklejevi smrti se je v Atenah začel boj med dvcma strankama; ena stranka je hotela nadaljevati vojno, druga je pa zahtevala mir s sovražnikom. Prvi je načeloval strojar Kleon. Njega je podpiralo preprosto ljudstvo, mali obrtniki in trgovci. Ti so mrzili špartanski aristokratski ustroj in hoteli enkrat za vselj obračunati s Šparto, odkoder je vedno grozila aristokracija.

Na čelu druge stranke je pa bil bogat gospodar sužnjev Nikias, ki ga je podpirala zemljiška gospoda, ki je bila za aristokratski red in zato za mir s Šparto. Zaradi energične podpore ljudstva je zmagala Klconova stranka.

Zaostritev razrednega boja

Peloponeška vojna je še bolj zaostрила razredni boj v Grčiji. V vseh državah sta se zoblikovala dva izrazito sovražna si tabora aristokratov in demokratov. Na otokih Lesbosu in Korikiri so aristokrati poskusili prevrat in iztrgati oblast demokraciji. Atenci so poslali tja brodovje z vojsko, zadušili upor in vzpostavili demokratičen red. Atensko brodovje se je odpravilo tudi v špartansko pristanišče Pílos (na zahodni

peloponeški obali). Uničili so špartanske ladje, zasedli Pilos in dvignili proti Šparti helote.

Nikijev mir Toda Atenci niso imeli več sreče. Izkušeni špartanski vojskovodja *Brazidas* je prešel v napad v Trakiji. Atenci so pohiteli tja z brodovjem in vojsko, a so bili potolčeni. V bitki sta padla i Kleon i *Brazidas*. S Kleonovo smrtjo je prišel v Atenah na oblast *Nikias*, voditelj stranke velikih gospodarjev sužnjev in zemljiške gospode. Zahteval je pomirjenje s Šparto. Leta 421 pr. n. e. je sklenil za 50 let mir, ki se imenuje *Nikijev mir*. S tem mirom se je vzpostavil stari položaj. Razen tega so Atenci obljubili Šparti podporo, če pride tam do upora sužnjev.

Ker je bil na krmilu *Nikias*, voditelj bogatih, je prišlo do pomirjenja Aten s Šparto, z njenim aristokratskim ustrojem.

§ 50. Sicilska ekspedicija in poraz Aten

Nikijev mir ni bil trden. Saj ni rešil niti enega od vprašanj, zaradi katerih se je začela vojna. Zato so se tako Atenci kakor Špartanci pripravljali na novo vojno. Šest let po *Nikijevem miru* se je ta res vnela.

Alkibiades — Sicilska ekspedicija Na čelu stranke, ki je zahtevala nadaljevanje boja s Šparto, je stal *Alkibiades*. To je bil zelo sposoben in odločen mož.

Kot lep in radodaren človek ter dober govornik je postal zelo priljubljen pri ljudstvu. V političnem boju ni imel trdne linije, zato je bil zelo nestalen. Vrh tega je bil *Alkibiades* skrajno vladoželjen in častihlepen. Muhasto je menjal cilje in nobeno sredstvo mu ni bilo preostudno v boju.

Alkibiades je začel nagovarjati Atence, naj napravijo ekspedicijo na Sicilijo proti mestu *Sirakuzam*, ki so podpirale Šparto. Predložil je vabljev načrt, da se zasede Sicilija, osvoji Severna Afrika in uniči Šparta. Atenska demokracija je podpirala ta načrt. Zgradili so veliko brodovje, ki ga je vodil *Alkibiades*. Leta 415 pr. n. e. je brodovje krenilo na pohod, da zasede Sicilijo.

Pristaši miru s Šparto so bili proti sicilski ekspediciji. Da bi preprečili ta vojni pohod, so izrabili sledeč dogodek. Na predvečer odhoda brodovja so bile razbite *herme*. To so bili ob cestah stoječi kamnitni stebri z glavo boga *Hermesa* (ki so ga imeli tudi za zaščitnika cest). Nasprotniki vojne so trdili, da je *herme* razbil *Alkibiades*, in so ga

obdolžili brezboštva. Čez nekaj časa so poslali ukaz, da se mora Alkibiades nemudoma vrniti v Atene pred sodišče. Ukaz je dosegel brodovje že v Siciliji. Alkibiades se je na videz podredil, toda med potjo je zbežal v Šparto in tako izdal domovino.

Medtem se je na Siciliji razvnel srdit boj za glavno sicilsko mesto Sirakuze. Sirakužanom so pomagali Špartanci in sicilski mesta. Boj se je končal s popolnim porazom Atencev. Od armade štirideset tisoč mož, poslanih v Sicilijo, se je vrnilo domov komaj nekaj desetih ljudi. Ostali so poginili v bojih ali so padli v sužnost.

Poslabšanje položaja Aten Tako se je končala sicilski ekspedicija Atencev. Skoraj istočasno s to ekspedicijo je zadela Atence nova nesreča. Na nasvet izdajalca Alkibiada so Špartanci znova napadli Atiko. Zavzeli so trdnjavo Dekelejo, ležečo skoraj v središču Atike. Špartanci so se tam utaborili in začeli delati roparske pohode po vsej deželi. Pustošili so polja Atencem, rušili njihove naselbine. Razen tega je pobegnilo iz Atike dvajset tisoč sužnjev. Zaradi tega so morali zapreti delavnice in ustaviti dela v rudnikih Lavriona. Atensko gospodarstvo je docela propadlo.

Nič boljši ni bil položaj v ostalih mestih atenske pomorske države. S pomočjo Šparte so aristokrati povsod uprizarjali prevrate, se odcepjali od Aten in prehajali na stran Špartancev.

S pomočjo izdajalca Alkibiada je Šparta sklenila zvezo s Perzijo, ki je obljubila Špartancem pomoč v denarju. Atenci so zašli v obupen položaj. Stvar se je približala odločilnemu razpletu.

Vse sile reakcije so se dvignile proti atenski republiki, ki je bila v tistem času napredna država.

§ 51. Konec vojne in »tiranija tridesetorice«

Prevrat (l. 411 pr. n. e.) Tudi v samih Atenah so aristokrati dvignili glave. Po pobegu dvajset tisoč sužnjev so se zaprle delavnice, ustavilo se je delo na poljih gospodarjev sužnjev. Aristokrati so vso krivdo za razkroj gospodarstva valili na ljudstvo. Trdili so, da je vzrok atenske nesreče v vojni demokratični red ter so ga zato hoteli strmoglaviti. Leta 411 pr. n. e. se je v Atenah izvršil prevrat, ki je iztrgal oblast ljudstvu in jo izročil v roke maloštevilnih bogatašev (oligarhov). Pravice narodne skupščine in demokratičnih ustanov so omejili. Oligarhi so preganjali ljudske predstavnike, ubijali svoje nasprotnike — demokrate. Pripravljali so se, da sklenejo mir s Šparto. Špartanski aristokraciji je bil tak prevrat dobro-

došel. Z združenimi močmi so se atenski oligarhi in špartanski aristokrati pripravljali, da vržejo demokratični red.

Vzpostavitev demokracije Medtem je atensko brodovje, ki je bilo zasedrano pri otoku Samosu, sporočilo, da ne prizna oligarhične oblasti v Atenah in da zahteva obnovitev demokracije. Brodovje je izvedlo nove volitve strategov (voljenih poveljnikov) in poklicalo Alkibiada nazaj. Ta se je medtem spri s Šparto in se je hotel spet vrniti v Atene.

Alkibiades je povedel brodovje proti Špartancem in izvojeval več zmag. To je znova dvignilo njegov ugled v očeh Atencev. Medtem je ljudstvo v Atenah zbralo svoje moči, vrglo oblast oligarhov in vzpostavilo demokratičen red. Alkibiadu so dovolili, da se vrne. Ljudstvo mu je odpustilo prejšnje izdajstvo. Ko pa je doživel poraz v neki bitki, je Alkibiades znova zapustil Atene.

Toda položaj Aten je ostal zelo resen. Gospodarstvo je propadalo. Denarja ni bilo. Zavezniki Aten so odpadli, izstopali iz zveze.

V takih okoliščinah so Atenci zbrali zadnje zaklade iz svetišča *Partenona* in zgradili novo brodovje. To brodovje je leta 406 pri *Arginuških* otokih (med otokom *Lezbosom* in obalo Male Azije) razbilo pomorske sile Špartancev. Toda Atenci si niso opomogli s to zmago. Zaradi tega so Špartanci v nadaljnjem spet pridobivali premoč nad Atenci.

Poraz Aten V tem času se je pri Špartancih odlikoval energični vojskovodja *Lizander*. Sklenil je zvezo s *Perzijo*, dobil pomoč od perzijskega namestnika v *Mali Aziji*, *Kira Mlajšega*, in zgradil novo brodovje. Leta 405 pr. n. e. sta obe brodovji — atensko in špartansko — stali nedaleč drug od drugega v *Hellespontu*. *Lizander* je izbral ugoden trenutek, nepričakovano napadel Atence in jih premagal pri *Ajgospotamih* (»Kozje reke«). Atene niso imele več moči, da bi si opomogle od zadanega jim poraza. Leta 404 pr. n. e. so bile celo same Atene, oblcgane z morja in s kopnega, prisiljene, da so se vdale špartanskemu vojskovodji *Lizandru*. Tako je Šparta na koncu dolgotrajne peloponeške vojne zadala dokončni udarec atenski moči.

Mirovni pogoji in »tiranija tridesetorice« Atenci so morali sprejeti poniževalne mirovne pogoje, katere jim je diktirala Šparta. Atenska pomorska zveza je bila razpuščena. Ostanke atenskega brodovja so izročili Špartancem. »Dolge zidove« so podrli ob zvokih špartanske godbe. Najtežje za atensko ljudstvo pa je bilo uničenje demokratičnega reda v Atenah.

Zmaga Špate je bila zmaga aristokracije. Oblast je bila izročena majhni peščici bogatašev (oligarhom). Vse zadeve v atenski državi je začelo upravljati 30 oligarhov, s Kritijo na čelu. Svojo oblast so izkoriščali za kruto obračunavanje z nasprotniki. Demokrate so morili brez sodišča, izganjali iz države in jim jemali politične pravice. Oligarhe je podpirala špartanska garnizija, ki je ostala v Atenah. Zaradi svoje krutosti je vlada teh 30 oligarhov dobila ime »tiranija tridesetorice«.

**Strmoglavljenje
»tiranije
tridesetorice«**

Preganjanj so se mnogi rešili z begom v Tebe (Beotija). Demokrate, ki so se zbrali tu, so čakali na priložnost, da vržejo oligarhijo. Leta 403 pr. n. e. so se v Tebah zbrani atenski begunci odpravili proti Atenam pod Trazibulovim vodstvom in vrgli »tiranijo tridesetorice«. Kmalu potem je bila znova vzpostavljena vlada demokracije. Toda demokracijo je stalno ogrožala Šparta.

Peloponeška vojna je bila torej borba med aristokracijo Šparto in demokratičnimi Atenami. To zunanjo vojno je spremljal notranji boj med reveži in bogataši, med gospodarji sužnjem in sužnji.

§ 52. Upori sužnjem in revščine

Boj med bogataši in reveži se vleče skozi vso zgodovino Grčije. Grški filozof Platon pravi: »V vsakem mestu, naj bo še tako majhno, sta vedno dve mesti: eno — mesto revnih, drugo — mesto bogatih. Tam, kjer sta siromaštvo in bogastvo, se vedno borita dva tabora: tabor revežev in tabor bogatašev.«

Med tema dvema taboroma je vladalo smrtno sovraštvo. Aristokrati so prisegali: »Zaklinjam se, da bom smrten sovražnik demosa in da mu bom napravil toliko zla, kolikor bo le v moji moči.« In v resnici niso aristokrati niti malo izbirali sredstev v tem boju. Tako so nekoč v Miletu, da se maščujejo nad ljudsko vstajo, pobili ne samo vse demokrate, temveč tudi njihove otroke.

Razen boja med bogataši in reveži imamo tudi napeto borbo med gospodarji sužnjem in sužnji. Ker pa so bili bogataši hkrati tudi gospodarji sužnjem, so se sužnji v boju z njimi včasih združili z reveži. Ko se je na primer leta 427 pr. n. e. na otoku Korkidi začela državljanska vojna, sta oba tabora vabila na svojo stran sužnje s tem, da sta jim obljubljala

svobodo. Toda sužnji so večinoma stopili na stran ljudstva, ne aristokracije. Tako so se združili z ljudstvom sužnji tudi v mestu Platejah.

Sužnji so nastopili tudi samostojno. Posebno pogosti so postajali ti nastopi za časa vojn. Spočetka je bila oblika njihovega boja — beg. Znano je, da je 20.000 sužnjev zbežalo iz Atike v času vojne s Šparto. Toda sužnje so iskali, vodili nazaj in jih kruto kaznovali. Tedaj so se začeli združevati in nastopati skupno. Ker je bilo v Grčiji več sužnjev, je tu prišlo večkrat do vstaj kakor v deželah starega Vzhoda.

Sužnji so se upirali tudi v peloponeških mestih in pokrajinah. Do prve velike vstaje grških sužnjev je prišlo v mestu Argosu leta 494 pr. n. e. V tem času sta se borila med seboj Argos in Šparta. Špartanci so premagali Argožane. Sužnji so to izkoristili, zasedli mesto in vrgli vlado svojih gospodarjev. Kmalu so zasedli tudi bližnje mesto Tirint. Šele po daljšem boju se je posrečilo Argožanom zadušiti vstajo sužnjev.

Leta 464 pr. n. e. so se dvignili heloti v pokrajini Meseniji. Šli so v hribe in se tam držali več kakor deset let. Z veliko težavo so Špartanci pokorili upornike.

Drug upor helotov je izbruhnil med peloponeško vojno. Ko je atensko brodovje leta 425 pr. n. e. priplulo pred mesto Pilos, so se heloti takoj dvignili. Vedeli so, da so njihovi gospodarji v kočljivem položaju, in so zato izbrali ta trenutek za upor. Njihovo gibanje so podprli Atenci, ker je bilo v njihovem interesu, da oslabe Šparto od znotraj.

Do vstaj sužnjev je prišlo tudi v drugih grških mestih, na Siciliji, na otokih Egejskega morja in v drugih krajih.

V boju proti zatiranju so si sužnji in reveži prizadevali, da se združijo in bore skupno.

Boj s sužnji je jemal njihovim gospodarjem mnogo moči in jih stalno vznemirjal. Ne govori zaman isti Platon: »Sužnji so lastnina, katera prinaša mnogo neprijetnosti. Kajti sužnji nikdar ne postanejo prijatelji gospodarjev.«

Boj bogatih in revnih z ene strani in boj gospodarjev s sužnji z druge strani je tvoril osnovno nasprotje v grški družbi.

VI. GRŠKA KULTURA

§ 53. Teater

Grki so zapustili človeštvu izredno bogato dediščino v umetnosti in literaturi. Ne samo grški epos (»Iliada« in »Odi-

seja«), temveč tudi dramska poezija (tragedija in komedija) se odlikujejo z veliko popolnostjo.

Nastanek teatra Že v 6. stoletju pr. n. e. so se v Atenah pojavile gledališke predstave. Razvile so se iz zborovskega petja, plesov in deklamacij na svečanostih. Prvotno so se predvajale gledališke predstave v času praznikov Dioniza, boga vina in veselja. Predvajali so jih na cesti ali na trgu, na vzvišenem kraju.

Kasneje so za predstave začeli postavljati oder, okrog katerega so se zbirali gledalei. Tako se je začel ustvarjati »teater«, ki pomeni v prevodu iz grškega jezika »kraj za igrec«. V prvih časih so se teatri in teatske predstave skoraj doela zlivale z ljudskimi praznovanji in verskimi ceremonijami.

Svečanosti v čast Dionizu so bile zgodaj pomladi, ko je dozorevalo mlado vino, ko je vinska trta delala prve poganjke in ko so se na poljih pojavljale evetlice. Prihod boga Dioniza je ljudstvo proslavljalo s svečanimi obhodi in zborovskim petjem. V čast Dionizu so peli *ditirambe* (t. j. zahvalnice), ker je pripeljal s seboj pomlad in prebudil naravo.

Zbor se je navadno oblekel v kozlovske kože. Peveci so si natikali na glave kozlovske roge, si delali brade iz hrastovih listov, glave pa pokrivali z venei iz bršljana. Tako so predstavljali *satire* s kozlovskimi rogovi — Dionizove spremljevalce. Zbor je hodil za svojim zborovodjo in pel različne pesmi, ki so se imenovale tragedije, t. j. »pesmi kozlov«. Ko se je obhod kozlov ustavil na kakem trgu ali vzvišenem kraju, je iz vrst peveev stopil predpevec ali *korifej*. Vodil je zbor ter bil hkrati glavni igralec. Korifej je stopil na vzvišeno mesto in pripovedoval o Dionizovih potovanjih in pustolovščinah. Zbor mu je odgovarjal s petjem *ditirambov*. Spočetka je bržkone nastopal samo en igralec. Kasneje so od zbora določili še enega, s katerim se je korifej pogovarjal.

Iz takih predstav je nastala grška dramska predstava — *tragedija*.

Jeseni, ko je grozdje dozorelo, so znova prirejali praznovanja v čast bogu Dionizu. To so bila vesela praznovanja trgatve, na katerih so uprizarjali rajanje v zboru in plese. Ljudje so se smejali, zbijali šale in oponašali drug drugega. Iz takih veselih uprizoritev je kasneje nastala *komedija*. To ime izvira iz grške besede *komos*, kar pomeni »vesel sprevod«.

Ustroj teatra Tragedija in komedija sta se postopoma spopolnjevali. Spočetka so prikazovali samo Dionizovo življenje in pustolovščine. Nato pa so začeli prikazovati dogodke iz življenja herojev — polbogov, kasneje pa tudi ljudi. Število igralcev se je povečalo. Glavno vlogo v tragediji imajo zdaj dejanja teh igralcev. Potek dogodkov je spremljal zbor s pesmimi. Predstave so postajale bolj razumljive ljudstvu, bolj živahne in zanimive.

V Atenah in drugih grških mestih so začeli graditi velika gledališča, ki so sprejela po več deset tisoč gledalcev. Tako so v Atenah v čast Dionizu postavili gledališče, kjer se je lahko zbralo do trideset tisoč gledalcev. To je bila zgradba, narejena v polkrogu na pobočju Akropole. Gledališče je bilo pod milim nebom in ni imelo strehe. Gornje vrste sedčev za gledalce so bile vsekane v živo skalo, niže so jih pa delali iz marmorja in lesa. Te vrste, ki so se spuščale kot stopnice navzdol in se razprostirale v polkrogu, so dobile ime *amfiteater*. Pred amfiteatrom je bil vzvišen raven prostor, kjer so spočetka nastopali igralci in je stal zbor. To je bila *orhestra* (od tod naša beseda »orkester«). Za orhestro je bila na vzvišenem kraju druga ravnica, kjer so obešali dekoracije. To je bila *scena* (grško »skene«). Tu so potem nastopali igralci, medtem ko je bil zbor v orhestri.

Pri grških predstavah so lahko sodelovali samo moški. Zato so tudi ženske vloge igrali moški. Igralci v tragedijah so nastopali v dolgih, bogatih oblačilih kriččih barv. V komedijah, ki so prikazovalc življenje navadnih ljudi, so igralci igrali v navadnih oblačilih. Pri nastopih so si nadevali velike kričče pobarvane maske z ostrimi potezami obraza in široko odprtimi usti. To so delali zaradi tega, da so podčrtali izraz igralčevega obraza. Razen tega so igralci nastopali na tako imenovanih *koturnih* — čevljih z visokimi petami ali celo s hoduljami, da bi jih mogli videti vsi gledalci.

Teater je imel v Grčiji veliko vlogo. Pritegoval je ljudstvo v sveti kulture in imel velik vzgojni pomcn.

§ 54. Grška literatura (tragedija in komedija)

Ajskil, Sofoklej Procvit grške gledališke umctnosti v Atenah spada v Periklejevo dobo. Med najznamenitejše grške tragike spadajo **Ajskil, Sofokles** in **Euripides**.

Od Ajshilovih tragedij so najpomembnejše: »Prikovani Prometej« in tri tragedije, ki nadaljujejo druga drugo — trilogija »Oresteja«. Posebno je pretresel gledalce veličastni Prometejev lik. Ljudstvo je ljubilo tega heroja, plemenitega prijatelja ljudi. Saj je Prometej dal ljudem ogenj, jih naučil dela, jim podelil razum in jih tako dvignil nad živali. Ajshil je prikazoval, kako se razjarjeni Zevs maščuje zaradi tega nad Prometejem in ga kaznuje. Kruta volja bogov preganja Ajshilove heroje. V Ajshilovih tragedijah igra veliko vlogo krvno maščevanje, prekletstvo zaradi grehov prednikov, kaznovanje po starem zakonu »oko za oko, zob za zob«. Osebe, ki nastopajo v njegovih tragedijah, so veličastne, toda niso življenjske. Njegovi junaki so prej podobni bogovom kakor Ajshilovim sodobnikom.

Ajshil je prvi uvedel na sceno drugega igralca.

Sredi 5. stoletja pr. n. e. je spopolnil tragedijo Sofoklej, ki je uvedel tretjega igralca. Najznamenitejša Sofoklejeva dela so tragedije »Kralj Ojdip«, »Ojdip na Kolonu« in »Antigona«. Te tragedije prikazujejo nesrečno usodo kralja Ojdipa, njegovih sinov in hčerke Antigone. Vsi ti hrepené po boljšem, niso v ničemer krivi, vendar poginejo zaradi naključja usodnih okoliščin. Tako se kralj Ojdip odpove oblasti in si iztakne oči, ko zve, da je bil neznan popotnik, ki ga je ubil, njegov rodni oče. Ojdipa preganjajo nesreče še dalje. Dva njegova sinova pogineta v medsebojnem boju za oblast. Njegovo hčer Antigono, ki jo goreče ljubi, obsodijo na smrtno kazen samo zato, ker se je odločila pokopati truplo svojega brata, ki so ga izpostavili zasramovanju.

V svojih tragedijah Sofoklej umetniško prikaže, kako pogincjo včasih ljudje iz vzrokov, katerc je vnaprej določila usoda. Sofoklej kaže tudi človekovo svobodno voljo, ki se bori proti slepi usodi. Toda pri tem (po Sofokleju) vedno zmagava volja bogov, usoda, v katero so verovali stari Grki. Osebe, ki nastopajo v Sofoklejevih tragedijah, so pa pri vsem tem mnogo bližje realnim ljudem nego Ajshilovi junaki.

Tretji veliki grški tragik je Euripides. Njegove tragedije »Medeja«, »Hipolitis«, »Ifigenija v Avlidi«, »Ifigenija na Tavridi« — so zelo znane.

Euripides zelo rahločutno razčlenja človeška doživljanja, čustva in strasti. Izmed velikih grških tragikov je on najbližji življenju svoje dobe. Euripides izbira svoje junake iz grške mitologije, daje jim pa vse težnje in čustva resničnih ljudi.

Aristofanes Najodličnejši med grškimi pisatelji komedij je bil Atenec Aristofanes. Začetek njegove literarne dejavnosti sega v dobo peloponeške vojne. Ohranilo se nam je enajst Aristofanovih komedij: »Jezdec«, »Žabe«, »Oblaki«, »Ženske v narodni skupščini« in druge.

Aristofanes se norčuje iz atenske demokracije, ki jo prikazuje v osebi starca, ki postane že otročji (»Jezdec«). Norčuje se iz tedanjih učiteljev in filozofov (»Oblaki«). Aristofanes ni prizanesel niti veri. Glavnega boga Zevsa je prikazal kot tatu in goljufa, Herakleja kot požeruha, Pozejdona kot podkupljivca. Te komedije so zelo zabavale ljudstvo.

V grškem gledališču so uprizarjali aktualne igrokaze: o boju med demokracijo in aristokracijo, o pravicah in dolžnostih državljanov, o napakah v ureditvi države.

Grški pisatelji so izvirali večinoma iz razreda gospodarjev sužnjev. Vendar so znali opazovati napake tudi tega razreda in vsega družabnega življenja. Znali so tudi opazovati slabe in dobre strani posameznega državljana. S tem so budili človeško misel, silili ljudi, da so mislili, ko so iskali v svojih početjih pravilne poti.

Tako so bili grški pisatelji veliki ljudje svoje dobe. S svojimi deli so pripomogli k razvoju grške kulture.

§ 55. Umetnost

Grki so bili veliki mojstri ne samo v literaturi in gledališki umetnosti, temveč tudi na vseh drugih področjih.

Arhitektura O grški arhitekturi lahko sodimo v glavnem po svetiščih in javnih zgradbah. Te zgradbe so gradili iz kamna, često iz marmorja. Odlikovale so se z izredno eleganco in lepoto. Posamezne dele zgradb so krasili s kiparskimi liki in jih barvali. Najpopolnejše arhitektonsko delo je Partenon — svetišče boginje Atene, zgrajeno na vrhu atenske Akropole. Čudovite so tudi atenske Propileje — prekrasen dostop, ki vodi na Akropolo, in svetišča, posvečena legendarnemu atenskemu kralju Erehteju (Erehtejon) in Tezeju (Tezejon).

V arhitekturi so se razlikovali trije slogi: dorski — najstarejši in najpreprostejši po obliki, jonski, ki se je odlikoval z eleganco in prožnostjo linij, in končno korintski — kompliciran in z zavoji okrašen slog. Vsi ti slogi so se včasih združili pri eni in isti zgradbi. Tako je Partenon združitev elementov dorskega in jonskega sloga.

Kiparstvo Na zelo visoki stopnji je bilo pri Grkih tudi kiparstvo. Svoj najvišji razvoj je doseglo v 5. in 4. stoletju pr. n. e.

Najznamenitejši grški kipar je bil Fidijs. V njegovih stvaritvah je nazorno upodobljen največji procvit Aten. Fidijs je upodabljal izključno bogove. Najbolj znana sta bila dva njegova veličastna kipa. Eden je izklesan kip Atene v Partenonu. Ta kip so izdelali iz slonove kosti in zlata in je bil 12 m visok. Drugi je izklesan kip Zeusa, ki sedi na prestolu. Ta je bil v Zevsovem svetišču v Olimpiji. Bil je tako slaven, da je smatral vsak Grk za svojo dolžnost, da si ga vsaj enkrat v življenju ogleda.

Grški kiparji Poliklejtos, Praksiteles in Lizipos so si prizadevali podati v svojih delih lepoto zdravega človeškega telesa. Vzore so videli na gimnastičnih vajah in tekmovanjih, ki so bila tako pogosta v stari Grčiji.

Razen likov bogov in ljudi so bili tudi kipi iz resničnega ljudskega življenja: igralcev, stark, sužnjevi. Teh likovnih del se nam je ohranilo zelo malo.

Slikarstvo Slikarska umetnost pri Grkih je bila v tesni zvezi s kiparstvom. Najbolj znana slikarja sta bila Polignot v prvi polovici 5. stoletja pr. n. e. in Apolodor v drugi polovici istega stoletja. Zadnjemu pripisujejo, da je znal umetniško izkoriščati svetlobne efekte. Prekrasno je znal rabiti čopič. Apolodorove podobe so se zdele pridvižne in žive.

Grki so imeli posebno slikarstvo: krašenje posod. Imenuje se vazno slikarstvo. Na vazah so slikali v glavnem motive iz grške mitologije. V vaznem slikarstvu so bili Grki pravi mojstri.

Glasba Glasba je bila v Grčiji spočetka tesno zvezana s poezijo. Tako spremlja pri Homerju pesnik Demodokos svoje verze z brenkanjem na godalnem instrumentu — na kitari. Grški pesniki so bili hkrati tudi muzikantje. V mnogih mitih se pripoveduje o tekmovanjih med muzikanti na godalih in pihalih. Godalni glasbi (liri, kitari) so Grki pripisovali sposobnost, da spravi vsa človeška čustva v harmonijo in ubranost, medtem ko so imeli godbo na pihala (flavta, piščalka) za »barbarsko« muziko, ki spravlja človeka v ekstazo.

Postopoma je postala glasba samostojna umetnost.

Grki so se pečali z izdelavo skale muzikalnih tonov. Filozof in matematik P i t a g o r a s (6. stoletje pr. n. e.) in veliki matematik E v k l i d e s (8. stoletje pr. n. e.) sta pisala posebne razprave o glasbi.

Grška umetnost je bila temelj za nadaljnji razvoj rimske kulture, kasneje pa tudi vse Evrope.

§ 56. Nastanek znanosti

Zgodovina Grki so nam zapustili bogato dediščino tudi v znanosti (zgodovini, matematiki, naravoslovju in filozofiji). Zgodovinar H e r o d o t, ki so ga imenovali »očeta zgodovine«, je zapustil opis grško-perzijskih vojn do leta 479 pr. n. e. Njegovo delo vsebuje bogato in živo razloženo gradivo. Mnogo je potoval in mnogo videl. Herodot je obiskal Egípt, bival v Babiloniji in celo v Skitiji. Vse, kar je videl in slišal, je zapisal v svojo zgodovino. Seveda Herodot še ni mogel znanstveno razložiti zgodovinskih dogodkov. Razlaga jih z voljo bogov.

Zgodovino peloponeške vojne do leta 411 pr. n. e. je razložil zgodovinar T u k i d i d e s, sodobnik in udeleženec v tej vojni. Tukidides je globlji od Herodota. Opisuje politični strankarski boj in odkriva vzroke poraza Aten. Medtem ko Herodot marsikaj razlaga z vmešavanjem bogov, išče Tukidides vzroke zgodovinskih dogodkov v početjih ljudi. Pri Tukididu se opaža prizadevanje, da poda znanstveno razlago dogodkov v jasnem in lepem slogu.

Od zgodovinarjev, ki so živeli kasneje, je treba omeniti K s e n o f o n t a. V svojem delu »Grška zgodovina« nadaljuje Ksenofon opis dogodkov, pri katerih se je ustavil Tukidides.

Tako so tudi v tej znanstveni stroki stari Grki postavili prve temelje.

Grki so skušali najti vzroke nastanka različnih naravnih pojavov. Ustvarili so temelj naravoslovju in filozofiji.

Filozofija Posebno se je razvila v Grčiji filozofija. Ta veda si je prizadevala, da bi razložila, kaj je svet kot celota in odkod je nastal. Prvi so poskušali razjasniti nastanek sveta modrijani maloazijskih mest. To so bili prvi učenjaki, ki so se pečali z matematiko, astronomijo in geografijo. Niso se zadovoljili s pojasnjevanjem, da so vse ustvarili bogovi, temveč so iskali znanstvene razlage. Tako je bil prvi filozof T a l e s iz Mileta (6. stoletje pr. n. e.) mnenja,

da je vse nastalo iz vode. Voda je bila po njegovem mnenju začetek vseh stvari.

Od najstarejših grških filozofov so bili posebno pomembni Heraklit iz Efeza, (6. stoletje pr. n. e.) in Demokrit iz Abdere (6. stoletje pr. n. e.). Heraklit je imel za prazvor vsega ogenj. Učil je, da je vse, kar obstoji, v večnem gibanju in spreminjanju. »Vse teče. Ne moreš dvakrat stopiti v en in isti potok.« Demokrit je menil, da ni osnova sveta bog niti kakršenkoli duh, temveč materija. Materija sestoji po Demokritovem nauku iz najmanjših delcev (atomov). Ti delci so v stalnem gibanju: zdaj se spajajo, pa spet razhajajo. Z različnim spajanjem atomov je Demokrit razlagal vse različne pojave v naravi. S takim naziranjem je Demokrit zadal smrtni udarec religiji, ki je vse razlagala z dejavnostjo bogov. Zato je on prvi pomembni materialist in brezbožnik.

§ 57. Sokrat in Platon — Aristotel

Sofisti

V 27 letih peloponeške vojne se je izvršilo v Atenah mnogo vsakovrstnih sprememb v družbenem življenju. Prej so se grški učenjaki ukvarjali v glavnem z vprašanji o nastanku sveta, o začetku vseh stvari. Zdaj pa so v zvezi z zaostritvijo razrednega in strankarskega boja stopila v ospredje ravno družbena vprašanja: o državi, družbi, o dolžnostih in obveznostih državljana.

S temi vprašanji so se pečali tudi sofisti. To so bili potujoči modrijani, ki so za denar poučevali retoriko, to je spretnost, kako se prepričevalno in lepo govori in vešče prepira. S svojim delovanjem so sofisti pripomogli v prosvetitvi ljudstva.

Sofisti so trdili, da na svetu ni splošnih življenjskih pravil za vse ljudi. Vsak človek, vsak narod ima svoje poglede na krepostnost, ima svoje zakone in svoja življenjska pravila. »Zato«, so govorili sofisti, »je v Atenah en družaben ustroj, v Sparti drugi, v Perziji pa tretji.« Med sofisti je bil najbolj znan Protogoras.

Sokrat

Proti sofistom je nastopil filozof Sokrat. Glavna naloga mu je bila doseči ono znanje, ki bo pravilno in potem obvezno za vse ljudi. O sebi je Sokrat govoril, da »ve samo to, da nič ne ve«. Pravilo njegovega življenja je bil napis na delfijskem svetišču: »Spoznaj samega sebel«

Sokrat ni nikdar dajal določenih odgovorov. S svojimi vprašanji in izražaji se je trudil, da bi privedel človeka, s katerim se je razgovarjal, do pravih rešitev. Sokrat si je prizadeval, da bi se tisti človek sam prepričal o nepravilnosti svojih trditev.

Sokratov namen ni bil torej samo znanje, temveč vzbujanje ljubezni do znanja pri ljudeh. V tem je bilo bistvo sokratovske metode presojanja.

Sokrata so obdolžili protidržavnega delovanja in ga postavili pred sodišče. Sodišče ga je obsodilo na smrt. Sokratovi učenci in sorodniki so prihajali v ječo, da se poslove od njega. Predlagali so mu, da mu pripravijo pobeg iz ječe ali pa naj se odpove svojim nazorom. Toda Sokrat ni privolil. Sokrat je umrl v 70. letu starosti (leta 399 pr. n. e.).

Platon Sokratov nauk je nadaljeval njegov učenec
in njegovi učenci **Platon**, ki je bil iz aristokratske in bogate družine. Kot dvajsetletni mladenič je poslušal Sokrata in se učil pri njem deset let.

Po smrti svojega učitelja je začel Platon sam predavati filozofijo. Platonovi poslušalci so se zbirali na velikem vrtu s senčnimi drevoredi, kjer je bilo poslopje za gimnastične vaje (Akademija).

V nasprotju z Demokritom je bil Platon mnenja, da ni osnova svetu materija, temveč bog, misel ali ideja. Platon je bil prvi veliki idealist. V primeri z Demokritom je Platon napravil korak nazaj v poizkusih, da bi zakone narave in družbe znanstveno razložili.

Platonova mladost je sovpadala z obdobjem peloponeške vojne. Platon je opazoval vojno, povojne dogodke in posebno boj med aristokracijo in demokracijo ter si skušal razložiti te dogodke.

V enem svojih spisov, ki se imenuje »Država«, podaja Platon načrt »idealne«, t. j. najboljše državne ureditve, kakor si jo je sam zamišljal. Vsi ljudje se v idealni državi dele na tri stanove: filozofe, vojščake in delovne ljudi. Filozofi upravljajo državo, vojščaki jo branijo, delovni ljudje pa delajo.

Za filozofe in vojščake Platon odpravlja privatno lastnino. Ti uživajo vse skupno. Za delovne pa ostane vse po starem. Delati morajo in vzdrževati filozofe in vojščake. Delovni se ne smejo vmešavati v upravo države, nimajo državljanskih pravic in so v položaju sužnjev. Tako si je predstavljal aristokrat Platon idealno državo.

Vse ljudi je delil Platon v svobodne, ki imajo sposobnost razsojanja, in v sužnje, ki lahko samo izpolnjujejo ukaze gospodarjev. To je bila tipična filozofija gospodarjev, sužnjev.

Aristotel Grški filozof **Aristotel** (leta 384—322 pr. n. c.) je bil največji učenjak starega veka. Ohranila se nam je večina njegovih del. Aristotel je zbral in proučil razvoj znanosti za vso dobo pred njim in jo razdelil po različnih področjih. Aristotelova dela so posvečena najraznovrstnejšim vprašanjem znanosti (fiziki, zoologiji, filozofiji, zgodovini, umetnosti idr.).

Aristotel je znal vzgojiti celo vrsto učencev, ki so postali potem ugledni učenjaki. Aristotelova znanstvena dela so pripomogla k razvoju najrazličnejših ved: filozofije, matematike, mehanike idr. Zaradi njegovega obsežnega znanja in velikih znanstvenih del ga imenujejo orjaka antične znanosti. Toda kljub vsemu svojemu znanju je imel tudi on, kakor mnogi drugi filozofi, suženjstvo za normalen pojav. Aristotel je govoril, da je suženjstvo večni zakon narave.

Celo ta veliki mislec starega veka se ni mogel osvoboditi nazorov, ki jih je imel razred gospodarjev sužnjev.

VII. GRČIJA POD OBLASTJO MAKEDONIJE

§ 58. Položaj Grčije v 4. stoletju pr. n. e.

Hegemonija Sparte Ko so Špartanci uničili moč Aten, so dobili hegemonijo nad vso Grčijo. Špartanci so povsod odpravljali demokratski ustroj in spravljali na oblast oligarhe, ki so kruto obračunavali z ljudstvom.

Grške države so zelo težko prenašale hegemonijo Sparte in čakale na ugodno priložnost, da se otresejo njenege jarma.

Atenci so izkoristili težaven položaj Sparte, ki je bila v začetku 4. stolčtja pr. n. e. zaposlena z vojno s Perzijci, in se poskusili osvoboditi njene hegemonije. V ta namen so izvedli celo vrsto ukrepov. Ker je stara vojska iz deželnih brambovcv razpadla, so Atenci sestavili novo, veliko vojsko iz najemnikov. Razen tega so obnovili atenske utrdbe in zgradili novo brodovje.

Toda Atencem se ni posrečilo osvoboditi se izpod špartanske nadvlade (hegemonije). Šparta se je v tem času dogovorila s perzijskim kraljem **Artakserksom** in sklenila z njim mir (leta 387 pr. n. e.). Po tej mirovni pogodbi je bilo prepovedano sklepati kakršnekoli nove zveze v Grčiji. To je uničilo načrte Aten, ki so hotele ustvariti zvezo proti Šparti.

Dvig Teb Drug poskus, da se osvobode izpod gospodstva Špate, so napravili demokrati v Tebah, kjer so Špartanci tudi postavili oligarhično vlado. Izgnani tebanski demokrati so našli zatočišče v Atenah. Leta 378 pr. n. e. je majhen oddelek z voditeljem Pelopido na čelu, preoblečenim v kmečko obleko, vdrl v Tebe. Tu se je ta oddelek združil s svojimi pristaši in pobil oligarhe. Demokracija je podpirala Pelopida in špartanska garnizija je bila prisiljena zapustiti mesto. Tebe so začele igrati veliko vlogo v Grčiji. S podporo Teb so se mislila mnoga grška mesta osvoboditi svoje odvisnosti od Špate. To je zblížalo Tebe z Atenami, ki so čakale samo na ugodno priložnost, da nastopijo proti Šparti. Toda stvar se ni omejila samo na zvezo med temi državami proti Šparti.

Druga atenska zveza Atenci so poskusili vzpostaviti svojo prejšnjo moč. Leta 378 pr. n. e. so spravili na svojo stran mnoge od svojih prejšnjih zaveznikov in vzpostavili atensko zvezo. To je bila druga atenska zveza.

Po tej združitvi moči so zadajali neprestane udarce Šparti. Posebno se je v tem času odlikoval nadarjeni voditelj Epaminondas. Bil je na čelu tebanske vojske in je zadajal Špartancem poraz za porazom. Najprej je pregnal Špartance iz vse Beotije, nato se je odpravil na Peloponez. Prodril je prav do Špate. V zgodovini Špate je bil to prvi primer, da je sovražnik stal pred vrati mesta.

Vendar ni mogel zavzeti mesta, ker so bile moči tebanske vojske oslabiljene. Ko so videli Atenci, kako so se Tebe dvignile, so se prestrašili in jih izdali. Stopili so na stran Špate. V tem času je začela atenska zveza razpadati. Namesto da bi se skupno borili proti Šparti, so se zavezniki sprli med seboj.

Rezultat dolgega bojevanja je bil, da so bile i Tebe i Atene i Šparta toliko izčrpane, da niso bile več sposobne voditi grška mesta.

§ 59. Makedonija — Filip Makedonski

Narava in prebivalstvo Makedonije V tem obdobju začenja igrati glavno vlogo Makedonija, ki leži na severu Grčije. Po svoji naravi se je odlikovala z bolj divjim značajem. Tu je bilo mnogo visokih, strmih gora, poraslih z gostimi pragozdovi. Zaradi golih in

mračnih pečin se je zdela Makedonija nedostopna. V gorah so često brile mrzle sape, pozimi je pa pokrivala reke ledena skorja. Trda narava je izučila Makedonce vztrajnosti. Vsakršnim nezgodam so znali biti kos.

Makedoneci so bili istega plemena kakor Grki in so celo zatrjevali, da izhaja njihov rod od grških bogov in herojev.

V davni dobi so imeli Makedonci, kakor vsi narodi, rodovni red. V rodu je v tem času že nastala neenakost, delitev na revne in bogate. Ena srenja je premagovala drugo in tako so se zedinjevali pod oblastjo močnih in bogatih poglavarjev. Vzporedno s tem je kot rezultat plenjenja vojnih ujetnikov in nakupovanja sužnjev zrastle suženjstvo. Tako se je postopoma ustvarjala makedonska država.

Filip in njegove reforme Makedonska država se je okrepila pod kraljem Filipom (od leta 359 do 336 pr. n. e.). Filip je marsikaj prevzel od Grkov in izvedel v Makedoniji vrsto reform. Povečal in izboljšal je vojsko. Oborožitev in organizacija makedonske vojske je v marsičem spominjala na grško. Toda Filip je spopolnil vojskovanje: pehoto je razvrstil v bolj strnjenem in globljem redu (do 16 vrst v globino). Pešci so bili zavarovani z velikimi ščiti in oboroženi z dolgimi kopji. Ta ureditev je dobila naziv makedonska falanga. Potem je Filip zgradil brodovje in izboljšal denarništvo.

Filipovi načrti Okorisčujoč se z razprtijami med Grki, si je Filip postavil za cilj, da doseže nadvlado nad vso Grčijo. Zato si je prizadeval, da se vmeša v grško politiko in je čakal samo na ugodno priložnost.

Za prètvezo je izrabil tako imenovano »sveto vojno«. Nastala je tako: Prebivalci Fokide so zasedli Delfe, ki so jih imeli v Grčiji za sveto in nedotakljivo mesto, in izropali zakladnice delfijskega svetišča. Zato so Tebanci skupaj s Tesalci sklenili kaznovati Fokido.

Toda tesalska vojska je doživela poraz. Tedaj so se obrnili za pomoč na Makedonijo. Filip je komaj čakal na to. Nemudoma je krenil s svojo vojsko v Tesalijo in po dolgi borbi potolkel najemniško fočansko vojsko.

Nato je Filip pohitel proti Termopilski ožini, da bi jo zasedel in prodril v Srednjo Grčijo. Vendar je moral tokrat opustiti napad. Proti Termopilam so se zgrinjale čete Atencev in drugih Grkov, pripravljenih, da se Makedoncem upro.

Boj med dvema strankama v Atenah

V samih Atenah se je v tem času bil oster boj med makedonsko in protimakedonsko stranko. Na čelu demokratične protimakedonske stranke, ki je zahtevala borbo z Makedonijo, je stal veliki grški govornik Demosten; aristokratski makedonski stranki, ki je silila Grčijo, da se ukloni Makedoniji, je pa načeloval drugi govornik — Eshines.

Demosten je bil sin lastnika orožarnice. Hrepenel je po tem, da bi postal govornik; učil se je retorike (vede o govorništvu) in se vadil v izgovorjavi besed. Zaradi vztrajne vaje je res postal znamenit govornik. Nastopal je proti Makedoniji. Kralja Filipa je imel za najnevarnejšega sovražnika Grkov. Proti Filipu je nastopal s plamtečimi govori, ki so jih kasneje začeli imenovati »filipike«. Demosten je pozival Atence, naj se oborože in naj se upro Makedoncem. Sanjal je o demokratični atenski ustavi.

Za Filipa so bili bogati gospodarji sužnjev in stari aristokrati. Upali so, da bodo z njegovo pomočjo zadušili gibanje svobodnih revežev in sužnjev. Filip je podkupil grškega govornika Eshina, ki je v svojih govorih pozival Atence, naj priznajo oblast Makedonije.

Narodna skupščina je omahovala. Poslušala je zdaj Demostena zdaj Eshina. Medtem si je Filip podvrigel vso Severno Grčijo in navsezadnje vdrl v Fokido.

Bitka pri Hajroneji (leta 338 pr. n. e.)

Filipovi uspehi so prestrašili Atence. Sklenili so zvezo s Tebanci in se odpravili proti Filipu. Spočetka so imeli Atenci nekaj uspeha, toda v bitki pri Hajroneji, na meji med Fokido in Beotijo (leta 338 pr. n. e.) je Filip potolkel zavezniško vojsko. Namesto da bi vdrl v Atiko, je Filip raje sklenil mir z Atenami.

S tem trenutkom je hegemonija v Grčiji prešla v makedonske roke.

Korintski kongres

Kmalu po hajronejski bitki je Filip sklicel v Korintu vsegrški kongres. Na njem so razglasili mir med vsemi grškimi državami in napovedali vojno Perziji. Nato so grški gospodarji sužnjev razglasili na korintskem kongresu, da mora biti njihova lastnina nedotakljiva in da se prepoveduje osvobojenje sužnjev. Podobne sklepe in ukrepe so delali gospodarji sužnjev, da bi preprečili revolucijo.

V borbi proti demokraciji in uporom sužnjev se je postopoma ustvarjala vojaška oblast enega človeka. V Grčiji je nastopila v obliki makedonske monarhije.

§ 60. Aleksander Makedonski in njegovi vojni pohodi

Aleksander — Po Filipovi smrti je postal kralj Makedonije njegov sin Aleksander. Rojen je bil leta 356 pr. n. e. Filip je dal svojemu sinu odlično izobrazbo. Aleksandrov vzgojitelj je bil grški filozof Aristotel. Aleksander je spoznal in ljubil grško literaturo. Izmed pesniških del je posebno cenil »Iliado«. Njegov najdražji heroj je bil Ahil, ki ga je skušal v vsem posnemati.

Aleksandra je zelo privlačevala vojna veda in s 16. letom se je že udeleževal vojnih pohodov svojega očeta.

Ko je Aleksander postal kralj Makedonije (leta 336 pr. n. e.), mu je bilo komaj dvajset let. Za glavno svojo nalogo je smatral vojni pohod na Perzijo, da bi si pridobil bogastvo na Vzhodu.

Predvsem pa je moral zadušiti upore nekaterih grških držav. Grki so se hoteli osvoboditi izpod oblasti Makedonije in si spet pridobiti svobodo. Aleksander je dvakrat napadel Grke in jih prisilil, da so se podredili Makedoniji. Pomladi leta 334 pr. n. e. se je mogel odpraviti s svojo vojsko v Azijo.

Ko je potolkel Perzijce pri rečici Graniku, je Aleksander krenil dalje na jug po obrežju Male Azije. Uklonil je grška mesta drugo za drugim s tem, da jim je obljubljal popolno osvobojenje izpod perzijskega jarma.

Bitka pri Isu Ko je osvojil Malo Azijo, je Aleksander krenil v Sirijo. Tu so v bitki pri Isu perzijske vojske znova doživele poraz. Njihov kralj Darij se je rešil z begom, medtem ko je prepustil usodi svojo družino in ves svoj bogat pratež. Darijeva družina in bogastva so padla v roke Aleksandru.

Po zmagi pri Isu je Aleksander oblegal in zavzel glavno mesto Fenicije — Tir.

Medtem je Darij poskusil začeti z Aleksandrom mirovna pogajanja. Za odkupnino za svojo družino je ponudil Darij Aleksandru Malo Azijo, ogromno vsoto denarja in vrh tega, da mu dá za ženo eno svojih hčerk. Toda Aleksander je zavrnil te ponudbe in zahteval od perzijskega kralja brezpogojno kapitulacijo. Vojna se je nadaljevala.

Aleksander v Egiptu Iz Fenicije je Aleksander krenil v Palestino, potem pa v Egipt in ju brez težave osvojil. Ko je zasedel Egipt, ni kršil krajevnih ureditev in se ni dotaknil svetišč. Egipčanski žreči so zato oklicali Aleksandra za sina boga sonca — Amona.

Za časa svojega bivanja v Egiptu je Aleksander v zahodnem delu delte Nila ustanovil mesto Aleksandrijo, ki je kasneje postalo zelo slavno.

Tako je bil zdaj vzhodni del perzijskega kraljestva (Mala Azija, Fenicija, Palestina, Egipt) pod oblastjo Makedoncev. Da bi se dokončno zrušilo perzijsko kraljestvo, je bilo treba osvojiti njegov vzhodni del.

Bitka pri Gavgamelah Ko se je odpravil na vzhod, je Aleksander brez zaprek prišel čez reki Evfrat in Tigris. Blizu razvalin Niniv, pri asirski vasi Gavgamele, je dokončno potolkel perzijsko vojsko (leta 331 pr. n. e.). Darij je zbežal. Kmalu so ga ubili njegovi spremljevalci.

Po bitki pri Gavgamelah je makedonska vojska skoraj brez odpora zavzela najvažnejša mesta Perzije: Babilon, Suzo, Perzepolis in Ekbatani.

Aleksander v Srednji Aziji Potem je Aleksander krenil dalje proti vzhodu. Hotel je utrditi svojo oblast na najbolj oddaljenih mejah tedaj znanega sveta. Mnogo čudnih bajk je krožilo med Grki o Indiji. Aleksander se je pripravljal, da jo osvoji. Aleksandrova vojska je šla ob južnem obrežju Kaspijskega morja, prišla skozi Partijo in krenila proti jugu v sedanji Afganistan. Potem so Makedonci prodrli v dolini rek Amu-Darije in Sirdarije.

Pohod v Indijo Navsezadnje, leta 327 pr. n. e., je Aleksander vdrl v Indijo. Tu so se Makedonci prvič spopadli s sloni, ki so jih Indijci uporabljali v bojih. Toda konec koncev so tudi Peterorečje osvojili Makedonci.

Odtod se je Aleksander pripravljal, da krene v dolino reke Ganges. Pri prehodu čez reko Hifazis je Aleksandrova vojska odrekla pokorščino. Tropska narava Indije, deževje in viharji, bolezn, utrujenost od pohoda — vse to je pripravljalo nezadovoljnost in povzročilo godrnjanje v vojski. Vojaštvo je zahtevalo od Aleksandra, da se vrne domov. Kralj se je moral ukloniti in je dal ukaz za povratek. Na Hidapsu, pritoku Inda, so zgradili brodovje in vkrcali nanj del vojske, ki se je

po vodni poti vračala domov. Drugi del vojske je pa šel ob bregovih reke, se spustil k ustju Inda in odtod po suhem, ob morski obali krenil proti zahodu.

Aleksandrova smrt Za prestolnico svoje ogromne države je Aleksander izbral Babilon. Sanjal je o novih pohodih na zahod — o osvojitvi Severne Afrike in Italije. Medtem ko se je pripravljaj na te pohode, je pa Aleksander poleti leta 323 pr. n. e. zbolel za hudo malarijo. Njegov organizem, ki je preskusil preveč naporov, ni vzdržal bolezni. V nekaj dneh je umrl. S tem se je končal boj za bogastva Vzhoda, za vzhodna tržišča in dežele.

Po Aleksandrovi smrti je na ozemljih, ki jih je on osvojil, nastala cela vrsta novih držav. Te države spodrivajo zdaj Grčijo, hkrati z njo tudi Atene na zadnje mesto. Ko je Grčija izgubila svojo neodvisnost, je kmalu dokončno odšla z zgodovinskega pozorišča. Še nadalje sta živela samo grški jezik in grška omika, ki sta se zaradi pohodov Aleksandra Makedonskega razširila daleč po Vzhodu.

§ 61. Helenistične države in njihova kultura

Borba diadohov Ker Aleksander ni zapustil dediča, so postali nasledniki njegovi vojskovodje ali kakor so jih imenovali »diadohi« (nasledniki). Diadohi so se kmalu spustili v medsebojne dolgotrajne in zagrizene boje za oblast in dežele ogromne države. Navsezadnje, leta 301 pr. n. e. po bitki pri Ipsu (v Mali Aziji), so se vojskovodje prepričali, da ne more niti eden od njih obdržati v svojih rokah take ogromne države. Aleksandrova monarhija je razpadla na tri velika in več manjših kraljestev.

Prva velika država je bila grško-makedonska kraljevina. Obsegala je Makedonijo in Grčijo.

Večji del azijskih posesti je pripadel vojskovodji Selevku, ki je bil na čelu države Selevkovičev. To je bilo drugo veliko kraljestvo, ki se je izločilo iz Aleksandrove monarhije. Selevkoviči niso mogli obdržati v svojih rokah vseh azijskih posesti. Osnova kraljestva Selevkovičev sta ostali Sirija in Palestina.

Tretja velika država je bila egiptovsko kraljestvo, ki je pripadalo Ptolomeju.

Razen teh so bile še majhne države v Mali Aziji, kakor na primer Pergamos, Pontes, na otoku Rodosu idr.

Helenizem Zaradi osvojitve Aleksandra Makedonskega se je grška kultura razširila po deželah Vzhoda. Tam se je pomešala z domačo, vzhodno kulturo. To pomešano grško-vzhodno kulturo imenujejo helenistično, epoho nje-nega procvita pa helenizem. V državah, ki so nastale po

razpadu monarhije Aleksandra Makedonskega, so zelo čislali grški jezik, grško literaturo, znanost in filozofijo.

Zelo so oživele v tem razdobju tudi trgovske zveze med najbolj oddaljenimi središči različnih držav. Grški trgovci in pomorščaki so začeli prirejati potovanja v »čudežno« Indijo in »srečno« Arabijo; upostavljali so trgovske stike z drugimi daljnimi deželami.

Glavna središča helenistične kulture so bila: Aleksandrija (v Egiptu), Antiohija (v Siriji), Pergamos (v Mali Aziji) in nekatera druga mesta. Posebno se je odlikovala prestolnica Egipta — Aleksandrija. To mesto je imelo kot središče grško-vzhodne kulture v epohi helenizma isti pomen kakor Atene za grško kulturo v Periklejevih časih.

Aleksandrija je bila velikansko mesto z zelo številnim prebivalstvom. Tu so živeli Grki in Egipčani, Makedonci in Judi. Semkaj so prihajali trgovci iz vseh dežel tedanjega sveta. Pri vходу v mesto z morja je na otoku Faru stal ogromen svetilnik. Zaradi njegove veličine in lepote so ga šteli za eno od čudes sveta. V Aleksandriji je bilo mnogo prekrasnih zgradb: palač, svetišč, lepo urejenih trgov in vrtov. Od vseh zgradb v Aleksandriji je treba posebej omeniti znameniti muzej (*»Museum«*). To je bilo središče tedanje znanosti, nekaj podobnega kakor akademija znanosti. V tem muzeju je bila velikanska knjižnica, ki je štela po izročilu do 500.000 rokopisnih zvitkov različnih del. Tu so bile tudi posamezne dvorane in kabineti za delo in zbirke vseh mogočih kolekcij za znanstvena raziskovanja.

Pojav literarne kritike V Aleksandriji je živel mnogo učenjakov, pisateljev, pesnikov in prepisovalcev. Mnogi med njimi so se pečali s proučevanjem literarnih del. V tem razdobju se je prvič pojavila literarna kritika, to je analiza del in njih ocena. Ugleden literarni kritik je bil Aristarh (2. stoletja pr. n. e.).

Učenjaki so se tudi pečali z analizo teksta tega ali drugega dela. Hkrati s tem so proučevali pravila grškega jezika, da bi se naučili pravilno in lepo pisati in govoriti. Tako je nastala slovnica kot znanost.

Za delo v aleksandrijskem muzeju so se priglašali najboljši učenjaki Grčije.

Znanost in vojna tehnika V Aleksandriji je živel v prvi polovici 3. stoletja pr. n. c. znameniti matematik Evklides. Ta je prvi podal strogo znanstveno razlago dognanj v geometriji. Do danes so osnova geometrije aksiomi in teoremi, ki jih je razložil že Evklides. K razvoju geometrije je mnogo prispeval tudi Arhimed iz Sirakuz. Arhimed (3. stoletje pr. n. e.) je znan po tem, da je prvi uporabil matematična izračunavanja za izdelavo vojnih mehanizmov različnih vrst (za obleganje mest, za metanje kamnov in streljcev). Arhimed je položil temelj mehaniki.

Proti koncu svojega življenja je Arhimed izumil pomembne metalne naprave za boj z Rimljani, ki so oblegali njegovo rodno mesto Sirakuze. Ko so Rimljani zavzeli mesto in vdrli v Arhimedovo hišo, se je najbolj zbal za svoje geometrične risbe. Stari

so pripovedovali, da je Arhimed ustavil vojščaka, ki je vdrl v njegovo hišo, in mu rekel: »Samo ne dotikaj se mojih risb!« Toda rimski vojščak je planil nanj in ubil velikega učenjaka (leta 212 pr. n. e.). Arhimedu je bilo tedaj 75 let.

Uporabljajoč matematiko in mehaniko v vojni vedi, so Grki izdelali mnogo bojnih mehanizmov, ki so jih rabili v glavnem pri obleganju mest. To so bile k a t a p u l t e in b a l i s t e (samostrelci za metanje kamnov, navadnih in zažigalnih streljic in kopij). Razen tega so spopolnili različne vrste mehanizmov za rušenje mestnih zidov: ovne, visoke premakljive oblegovalne stolpe, ki so jih porivali proti zidovom obleganih mest idr.

Astronomija Na področju astronomije je bil znan aleksandrijski učenjak E r a t o s t e n. V 3. stoletju pr. n. e. si je prizadeval znanstveno dokazati, da ima Zemlja obliko krogle, in je precej natančno določil obseg zemeljske krogle. Zanimiva in točna opazovanja nebesnih pojav sta napravila: A r i s t a r h s S a m o s a (3. stoletje pr. n. e.) in H i p a r h (2. stoletje pr. n. e.). Aristarh je prvi izrazil misel, da je Sonce večje od Zemlje in da se Zemlja vrti okrog Sonca, pa tudi okrog svoje osi. Hiparh je določil razdaljo Zemlje od Sonca in Lune. Toda te domneve se v starem veku niso razširile.

V starem veku je vladal v 2. stoletju pr. n. e. izdelani P t o l o m e j e v astronomski sistem. Po tem sistemu stoji Zemlja (ki ima obliko krogle) nepremično, okrog nje se sučejo Sonce, Luna in drugi planeti in zvezde. Ptolomejev nauk se je zdel tedaj toliko pravilen, da so se ga držali še celih tisoč pet sto let, dokler ni K o p e r n i k dokazal, da se ne vrti Sonce okrog Zemlje, temveč obratno, da se Zemlja vrti okrog Sonca.

Znanstvene ugotovitve helenistične periode so imele veliko vlogo v zgodovini človeštva. Kasneje so bile izročene Rimu, potem pa vsem evropskim narodom. Brez njih bi se znanost ne mogla dalje razvijati.

Tako nam je kultura suženjskega gospodarstva zapustila prav dragoceno dediščino na različnih področjih človeškega znanja.

§ 62. Borba proti Makedoniji in oblasti gospodarjev sužnjev — Osvojitve Grčije po Rimu

Grčija pod oblastjo Makedonije Po Aleksandrovi smrti so se v Grčiji večkrat dvignili k uporabi proti makedonski nadvladi. Vidna vloga v tej borbi je spočetka pripadala govorniku Demostenu. Toda kljub delnim uspehom se je morala Grčija znova podrediti Makedoniji. Grkom se ni posrečilo osvoboditi se v glavnem zaradi tega, ker so v tem obdobju borbe proti Makedoniji notranji boji med rcvnimi in bogatimi izčrpavali moči dežele.

Nastajale so posamezne zveze v borbi za neodvisnost Grčije, toda niso bile dolgotrajne.

Etolska in Ahajska zveza V 3. stoletju pr. n. e. sta se odlikovali dve zvezi grških držav, ki sta nastopili proti Makedoniji. Ena zveza se je organizirala v pokrajini E t o l i j i. v srednji Grčiji. Kasneje so se etolski zvezi pridružile tudi druge grške države. Na čelu zveze je bil voljeni strateg.

Druga zveza, ki se je organizirala v tem času, je bila ahajska. Združila je mesta severnega Peloponeza. Tej zvezi so se pridružila tako velika mesta kakor Sikion in Korint.

Postopoma se je okrog ahajske zveze zedinilo mnogo peloponeških mest in srenj. Konec 2. stoletja pr. n. e. je ta zveza dosegla veliko moč. Na čelu ahajske zveze je tudi bil voljeni strateg. Borba za neodvisnost proti Makedoniji se je prepletala z borbo proti oblasti gospodarjev sužnjev.

Razredni boj v Šparti V Šparti se je v tem času bojeval srdit razredni boj. Denarna bogastva so znatno narastla. Pojavili so se veliki gospodarji sužnjev in bogati lastniki zemljiških užitkov. Glavna množica Špartancev in periekov je pa ostala brez zemlje. Ljudstvo, ki je bilo brez zemlje, je zahtevalo reforme in povratek k starim »Likurgovim zakonom«.

Agis IV. — Kleomen III. Tako se je začelo široko gibanje, ki mu je leta 245 pr. n. e. načeloval mladi kralj Agis IV. Prizadeval si je izkoristiti ljudsko gibanje in izvesti reforme. Predložil je Svetu, da se odpravijo dolgovne obveznosti in da se na novo razdeli zemlja med vse državljanse. Svet je zavrnil Agisov predlog. Samega Agisa pa so kmalu ubili.

Toda ljudska množica se je še dalje razvnela in zahtevala reforme. Naslednji kralj Kleomen III. se je odločil, da izvede reforme, ki si jih je zamislil Agis. V Šparti je izvedel prevrat: efore so pobili, perieki so dobili državljanske pravice. Nato je kralj predpisal, naj se izvede nova razdelitev zemlje tako, da jo dobe tisti, ki so brez nje, in da se vzpostavijo »Likurgovi zakoni«. To je bila revolucija, naperjena proti veliki zemljiški gospodi.

Tedaj se je voditelj ahajske zveze Arat v strahu pred revolucijo doma obrnil za pomoč na Makedonce, s katerimi se je dotlej ves čas vojskoval. Gospodarji sužnjev so se bolj bali gibanja revežev kakor tujih osvajalcev. Ahajci so se združili z Makedonci. V bitki pri Selasiji (leta 221 pr. n. e.) je bil Kleomen poražen in moral je bežati v Egipt. Kleomen je nameraval dobiti tam podporo. Toda Egipčani mu niso hoteli pomagati in Kleomen si je končal življenje s samomorom.

Nabis Rezultat zmage ahajske zveze in Makedoncev je bila obnovevte oligarhije v Šparti. Ljudska množica se ni hotela pomiriti z nasiljem Makedoncev in oblastjo gospodarjev sužnjev. Napravila je zadnji poskus upora pod tiranom Nabisom. Nabis je stopil na čelo gibanja kmečke množice. V tem gibanju so sodelovali tudi heloti, ki jim je Nabis obljubljal, da jih osvobodi suženjstva. Sosedne dežele, kjer so bili na oblasti veliki zemljiški lastniki, so se združile proti Nabisu. Kljub trdovratnemu boju je Nabis vendarle doživel poraz in bil leta 192 pr. n. e. ubit.

Upor sužnjev Vzoredno z demokratičnim gibanjem postajajo v tem obdobju vedno pogostejši upori sužnjev. Konec 3. stoletja pr. n. e. se dvignejo proti gospodarjem sužnjev sužnji na otoku Hiosu. Pod poveljstvom svojega voditelja Dri-maka zmagajo nad gospodarji. Upostavljajo se zakoni, ki se

jim morajo pokoravati i sužnji i gospodarji. Voditelj sužnjev je organiziral celó posebno sodišče za razsojanje tožb med sužnji in gospodarji. Toda po Drimakovi smrti so bile vse te ureditve odpravljene. To je povzročilo nov nastop sužnjev, ki je bil tudi zadušen.

Kasneje, v 2. stoletju pr. n. e., so izbruhnile vstaje sužnjev v Atiki, Mali Aziji in drugod.

Podjarmljenje Grčije po Rimu (l. 146 pr. n. e.) V tem času se na zahodu znatno okrepi r i m s k a d r ž a v a. Rim se je že zdavnaj začel vmešavati v politiko Grčijc. Posrečilo se mu je celo osvojiti nekatere grške pokrajine. Leta 146. pr. n. e. so grški gospodarji sužnjev iz strahu pred naraščajočo demokracijo in vstajo sužnjev sami začeli prositi Rimljane za pomoč.

Rimska vojska je vdrla v Grčijo in si podvrgla vso deželo.

Tako je bilo zaradi vmešavanja Rima zadušeno gibanje sužnjev in rcvežev. Za to so bili grški gospodarji sužnjev pripravljani žrtvovati neodvisnost Grčije. Z letom 146 pr. n. e. se zgodovina Grčije vključuje v zgodovino starega Rima.

RIM

I. STARO OBDOBJE RIMSKE ZGODOVINE

§ 63. Narava in prebivalstvo stare Italije

Narava in prebivalstvo Italije Zahodno od Grčije na ozkem in dolgem Apeninskem polotoku, ki sega daleč v morje, leži Italija. Južno in zahodno od Italije leže trije veliki otoki — Sicilija, Sardinija in Korzika. Majhnih otokov je okrog Italije malo. Vzhodna obala Apeninskega polotoka je za plovbo neprikladna: tu skoraj ni zalivov za pristanišča, obala je ali strma ali pa polna melin. Zahodna obala je prikladnejša. Obrežje je položnejše in ima nekaj dobrih zalivov.

Italijanska zemlja je rodovitnejša kot grška. Čeprav je Italija tudi precej gorata dežela (od severa proti jugu jo deli Apeninski hrbet), vendar njene gore niso strme in na mnogih krajih prehajajo v široke rodovitne ravnine (Kampanija, Laciurn). Zato so v Italiji pogoji za poljedelstvo ugodnejši kakor v Grčiji. Na visokih gorskih pobočjih in v dolinah so lepi pašniki. Podnebje je ugodno, bolj vlažno in hladno kakor v Grčiji, reki — Pad in Tibera — imata mnogo vode. Italija je rodovitna dežela, v rimski dobi je bila tudi bogata gozdov.

Na Apeninskem polotoku so živela mnoga plemena. Na severu, v dolini reke Pada, so živela različna plemena Galcev. Južno od njih, v zahodnem delu polotoka, je bila Etrurija. Etrurci so živeli v posameznih mestnih srenjah. Trgovali so z Grki južne Italije in Sicilije in z mestom Kartagino v Severni Afriki. Etrurci so se pečali tudi s pomorskim roparstvom.

Etrurci so dosegli precej visoko kulturno stopnjo. Ohranili so se njihovi bogato obdelani oboki grobnic, ostanki mestnih zidov, umetniški izdelki: srebrna in bronasta posoda, lepo okrašene vaze, nakiti, kipi.

Etrurci so imeli pisavo, izposodili so si grško abecedo. Jezik Etrurcev nam je pa nepoznan. Zaradi tega učenjaki lahko berejo etrurske napise, ne poznajo pa še njihovega smisla. Etrurci so bili najstarejši kulturni narod Italije.

Vzhodno in južno od Etrurcev so v vsej srednji in v delu južne Italije živela številna plemena Italikov. V Laciju, ob spodnjem teku Tibere, so živeli Latini. Še dalje proti jugu, v pokrajinah Samniji in obrežni Kampaniji, je prebivalo veliko italijansko pleme Samničanov.

Vzhodni Italiki so živeli v gorah in na obali Jadranskega morja. To so bila zaostala plemena, pri katerih se je dolgo ohranilo rodovno življenje. Mest skoraj niso imeli.

Zahodni Italiki — Latini in kampanijski Samničani — so bili bolj kulturna plemena. Živeli so blizu Tirenskega morja, ob čigar obali je zgodaj vzcvetela trgovina. Že v davnih časih so nastala tu majhna mesta. V Laciju na primer je bilo na desetine majhnih mestnih srenj, ki so se združile v zvezo. Na jugu Italije so živeli grški kolonisti.

Nastanek Rima Med mesti Lacija se je odlikoval Rim. Ozemlje današnjega Rima je bilo že zdavnaj naseljeno zaradi ugodne lege: ležalo je na sedmih gričih, na levem bregu plovne reke Tibere, okrog 25 km od morja. Okrog se je razprostirala rodovitna dolina Lacija. V ustju Tibere so od najstarejših časov pridobivali sol. Prebivalci teh naselbin so se pečali tudi s poljedelstvom in trgovino, razen tega pa še z gusarstvom na reki in morju. Kasneje so se te naselbine zlele v eno rimsko srenjo.

Legenda o nastanku Rima Ohranila se je legenda, ki pripoveduje o nastanku Rima. Eden izmed herojev trojanske vojne, Enej, se je rešil v času uničenja Troje in po dolgih blodnjah prispel v Lacij. Kasneje je njegov sin ustanovil tu mesto Albi Longo in Enejev rod je kraljeval v njem. V Albi Longi sta se rodila tudi dvojčka — bodoča ustanovitelja Rima. Imeli so ju za sinova boga Marta in kraljeve hčere Ree Silvije. V tem času je bil kruti kralj Amulij, ki je vrgel s prestola očeta Ree Silvije.

Ko je zvedel za rojstvo dvojčkov, se je Amulij zbal za svojo oblast in ukazal vreči dvojčka v Tiberio.

Tok je zanesel dvojčka na breg. Na njuno kričanje je prišla volkulja. Ne samo, da jima ni storila nič hudega, ampak ju je celo začela hraniti s svojim mlekom. Nato so dvojčka zapazili kraljevi pastirji. Eden izmed njih je vzel malčka v rejo in jima dal imeni Romul in Rem. Ko sta Romul in Rem odrasla, sta se maščevala nad krutim Amulijem za to, ker ju je hotel umoriti: počakala sta ga v zasedi in ga ubila. Toda v Albi Longi Romul in Rem nista hotela ostati, temveč

sta sklenila, da ustanovita novo mesto na tistem kraju, kjer so ju našli pastirji. Pri ustanovitvi mesta je prišlo med njima do spora in Romul je ubil Rema. Novo mesto je Romul nazval po svojem imenu (latinsko se Rim imenuje »Roma«). Po izročilu se je to zgodilo leta 753. pr. n. e. Od tega leta so Rimljani šteli leta.

Nastanek Rima sega v tako stare čase, da so se pri Rimljanih mogle ohraniti o tem samo legende. V teh legendah so kot delujoče osebe, kakor pri Grkih, često nastopali bogovi. Rimljani so imeli mnogo bogov. Za glavne med njimi so imeli: **J u p i t r a** (boga groma in bliska, prinašalca dobrin), njegovo ženo **J u n o n o** (zaščitnico družine), **M a r t a** (boga vojne) idr.

§ 64. Patriciji in plebejci — Servij Tulij

Patriciji V Rimu je bil spočetka rodovni red. Mestno srenjo so tvorili stari prebivalci Rima, ki so se imenovali **p a t r i c i j i**. To ime je prišlo od tega, ker je bil na čelu družine oče — »pater«, čigar oblast je bila zelo velika: oče je imel pravico prodajati člane svoje družine v sužnost in celo ubijati jih. Ostanki patriarhalnega reda so živeli v Rimu dolgo časa.

Pri patricijskih spočetka zemlja ni bila privatna last. Bila je last vse srenje in se je imenovala **s r e n j s k a z e m l j a**. Posameznim družinam so pripadale samo majhne parcele zemlje okrog hiše (vrt za zelenjavo, sadovnjaki).

Nekoliko patricijskih družin je sestavljalo rod. Deset rodov je tvorilo **k u r i j o**, deset kurij — **t r i b u s**. Vsega skupaj je bilo troje tribov. Starešine patricijskih rodov so tvorili **s e n a t** ali svet starešin, v katerem je bilo 300 ljudi. Vsi odrasli moški so se shajali na ta zborovanja po kurijah, na katerih so reševali najvažnejša vprašanja: volitev poglavarjev, napovedovanje vojne, sklepanje miru. Nastanek države iz rimske srenje sega v zelo stare čase. Na čelu nastale države je bil poglavar plemena ali kralj. Vodil je vojsko, bil je vrhovni sodnik in žrec.

Plebejci Rimski prebivalci, ki niso bili v patricijski rodovni srenji, so se imenovali **p l e b e j c i**. To so bila plemena, ki jih je podvrgla rimska srenja.

Plebejci so se šteli za svobodne, niso pa imeli državljan-
skih pravic; niso sodelovali v narodni skupščini, niso služili v vojski, niso jih pripuščali k verskim obredom patricijev;

celo morebitni zakoni s patriciji so bili nezakoniti. Plebejci tudi niso imeli pravice izkoriščati skupno zemljo.

Brezpravni položaj je težko tlačil plebejce. Posebno težak je bil položaj plebejske revščine, ki je trpela zaradi majhnih zemljišč in dolgov. Dolžnika, ki ni v določenem roku povrnil svojega dolga, je mogel upnik dati zapreti in ga imcti v svoji hiši v okovih 60 dni. Če dolg tudi potem še ni bil plačan, je lahko dolžnika prodal kot sužnja v tujino.

Poleg plebejcev so živeli tudi tako imcnovani klienti. To so bili svobodni ljudje, ki so zašli v odvisnost kateregakoli uglednega ali bogatega Rimljana; ta se je v tem primeru imenoval patron. Patron je dajal svojemu klientu parcelo zemlje, podpiral klienta s svojim položajem, klient je pa moral zato biti na uslugo svojemu patronu, včasih pa kratko in malo delati zanj.

Klienti so bili potemtakem odvisni od posameznih oseb, plebejci pa od države, ki jim dolgo ni priznavala pravic.

Reforma Servija Tulija

Legenda pripoveduje, da je v Rimu v starih časih vladalo zapovrstjo sedem kraljev. Prvi med njimi je bil Romul. Pod kralji se je začela borba plebejcev proti sužnosti zaradi dolgov, za državljsanske pravice, za zemljo. Po izročilu je kralj Servij Tulij v 6. stoletju pr. n. e. izvedel za plebejce zelo važno reformo: dovoljeno jim je bilo služiti v vojski in dobili so nekatere politične pravice. Servij Tulij je podobno kakor Solon v Atenah razdelil vse rimsko prebivalstvo (i patricije i plebejce) na pet premoženjskih razredov. Ti razredi so se imenovali klase. Državljan, ki niso spadali niti v enega teh pet razredov, so se imenovali proletarci (brez premoženja). Vsak razred je moral dati določeno število vojščakov, pri čemer so bogatejši dajali več vojščakov.

Zaradi tega so na skupščinah vojščakov po stotnijah (centurijah) imeli bogati več glasov in po medsebojncm dogovoru so vselej imeli premoč v skupščini.

Ustanovitev republike

Za časa sedmega kralja Tarkvinija Ošabnega je prišlo do propada kraljevc oblasti. Z nasilji in uboji je izzval patricije, ki so se leta 510 pr. n. e. uprli in ga izgnali.

Potem ko so izgnali Tarkvinija, so patriciji prevzeli upravo države v svoje roke. Vsako leto je na skupščini po centurijah volilo ljudstvo iz srede patricijev dva konzula. Konzula sta imela manjšo oblast kakor prejšnji kralji, ker sta

bila dva in je vsakdo od njih lahko ugovarjal drugemu. Vrh tega je njuno službo omejeval letni rok in ko je ta potekel, so mogli konzula klicati na odgovor, če je zakrivil kak prestopok ali zločin. Samo v času bojnega pohoda je bila oblast konzulov neomejena.

Tako je prehod k republiki še bolj okrepil oblast patricijev.

§ 65. Borba med patriciji in plebejci

Ljudski tribuni Po padcu kraljeve oblasti se je borba med patriciji in plebejci še bolj ojačila. Patriciji so v tem času predstavljali višjo skupino prebivalstva, aristokracijo, ki je kruto tlačila ljudstvo.

V odgovor na zatiranje s strani patricijev so plebejci po izročilu sklenili, da popolnoma zapuste Rim in se preselijo na Sveto goro (leta 494 pr. n. e.), ki je bila blizu Rima. Patriciji so se prestrašili, ker bi odhod plebejcev oslabil vojsko, in privolili so v velike koncesije; plebejci so dobili pravico, da si volijo posebne zaščitnike — ljudske tribune. Spočetka sta bila po dva tribuna, kasneje je njihovo število narastlo na deset.

Ljudski tribuni so dobili veliko oblast: mogli so ustaviti vsako odredbo konzulov in drugih uradnih oseb (razen vojaških ukazov). Za to je bilo dovolj, da so izgovorili besedo »veto« (veto = zabranjujem). Tribunova osebnost je bila nedotakljiva. Da bi bili vedno pripravljeni skazati pomoč plebejcu, niso smeli ljudski tribuni odhajati iz mesta, vrata njihovih hiš so pa bila dan in noč odprta za vsakega plebejca. Vendar je mogel tribun praktično pomagati plebejcu samo z nasveti.

Sodišče je v Rimu ostalo v rokah patricijev in ker zakoni niso bili nikjer zapisani ter so sodili po običaju, so patriciji to lahko zlorabljali v svojo korist. Zato je ljudstvo zahtevalo, da zakone zapišejo. Patriciji so se dolgo upirali, konec koncev so pa bili prisiljeni popustiti. Leta 451 pr. n. e. so izvolili posebno komisijo desetih ljudi (decemviri), ki so bili vsi patriciji. Tej komisiji so naročili, da v enem letu zapiše zakone. Toda v enem letu ni mogla dokončati svojega dela in leta 451 pr. n. e. so izvolili nove decemvirc, to pot polovico iz vrst plebejcev. Druga komisija je dokončala delo. Zakone so vrezali na 12 medenih plošč in jih razstavili na glavnem trgu (f o r u m u).

Postave XII tablic so plebejcem prinesle malo novega. Zakoni med patriciji in plebejci so bili še nadalje prepovedani, kruto pravo o dolgovih je ostalo nespremenjeno, čeprav je bila nekoliko znižana obrestna mera dolgov.

Zato so plebejci nadaljevali z borbo za svoje pravice.

Boj za ljudska tribuna Licinij in Sektij sta predložila narodni skupščini sledeča zakonska predloga: 1. Nihče ne sme imeti več kakor 50 oralov skupne zemlje. 2. Eden od konzulov mora biti plebejec.

Ta zakona sta bila zelo važna in patriciji so se obupno upirali njuni izvedbi. Nagovorili so druge tribune, da dajo »veto« na ta zakonska predloga. Deset let je trajala ta borba. Deset let zapovrstjo so plebejci volili Licinija in Sektija za ljudska tribuna in ta dva sta vsako leto vlagala svoja zakonska predloga. Navsezadnje, leta 366 pr. n. e., so patriciji morali popustiti. Zakonska predloga Licinija in Sektija sta bila sprejeta in Sektij je postal prvi plebejski konzul.

Približno v tem času je postala plebejcem dostopna tudi služba diktatorja. Diktatorja so imenovali samo v trenutku skrajne nevarnosti za državo. Po odločbi senata ga je imenoval iz vrst odličnih državljanov eden od obch konzulov. Diktatorju je pripadala neomejena vojaška in državljanska oblast, toda samo za šest mesecev. Po tem roku je diktator odložil svoje polnomočje.

Ko je rimska država razširila svoje meje, so se ustvarile nove službe. Prétorji so vodili sodišča, cenzorji so razpredcljevali državljane po premoženjskih razredih in sestavljali spiske senatorjev, edíli so skrbeli za varnost Rima in njegovo prehrano, kvéstorji so vodili državno blagajno.

Po trdovratnem boju so plebejci dobili dostop do vseh teh državnih služb. Od tega časa dalje so dobile velik pomen skupščine po okrožjih (tribusih). Tu so prevladovali plebejci in zato so mogli večino vprašanj reševati sami v prid.

Zmaga plebejcev Tako so plebejci dosegli pravico, da so opravljali vse tiste državne službe, ki so bile prej v rokah patricijev. Odpravljeno je bilo sužnjstvo zaradi dolgov; leta 326 pr. n. e. so izdelali zakon, ki je prepovedoval zaslužjevanje državljanov.

Položaj revnih plebejcev se je nekoliko zboljšal. Vsi plebejci so dobili politične pravice. Toda k upravi države še vedno niso dopuščali revnih plebejcev, ki so to dosegli šele,

ko državnih služb v Rimu niso več plačevali in so jih mogli zatorej opravljati samo bogati ljudje. Postopoma se je v Rimu izoblikovalo nekaj desetih družin, katerih člane so iz roda v rod volili v višje državne službe: za konzule, pretorje, cenzorje idr. To novo uradniško aristokracijo bogatih ljudi, ki so imeli vse glavne službe v Rimu, so imenovali *nobiles* (»nobilis« = odličnik).

Kljub temu, da so plebejci dosegli mnogo pravic, jih torej niso mogli docela uresničiti, ker je bilo za to treba imeti prostega časa in denarja.

§ 66. Osvojitve Italije

Kljub temu, da se je v sami rimski državi bojeval srdit boj med patriciji in plebejci, je Rim postopoma osvajal Italijo.

Osvajanja so bila potrebna predvsem patricijem in bogatim plebejcem, ker so jim omogočala, da so grabili zemljo podjarmljenih narodov. Pa tudi revni plebejci so dobivali del zemlje. In zato so rimski kmetje radi služili v vojski in z močjo teh kmetov so v dveh stoletjih osvojili skoraj vso Italijo.

V 5. stoletju pr. n. e. so Rimljani vojevali mnogo vojn s sosednimi narodi. S temi vojnami so Rimljani vzeli Etrurcem desni breg Tibere v njenem spodnjem teku.

Invazija Galcev V začetku 4. stoletja pr. n. e. so navalili na Etrurijo iz doline reke Pada Galci. Po pohodu skozi Etrurijo so napadli tudi Rim. Leta 390 pr. n. e. so Galci potolkli rimsko vojsko, zasedli Rim, ki so ga prebivalci zapustili, in ga skoraj docela porušili. Izročilo pravi, da se je samo majhen oddelek mladine zatekel v nedostopno rimsko trdnjavo — Kapitól. Poskusi Galcev, da zavzamejo Kapitól v jurišu, se niso posrečili. Tedaj so ga začeli Galci oblegati. Neko noč se je začel njihov oddelek oprezno plaziti po strmem pobočju Kapitola. Galci so se neslišno plazili. Nekemu Galcu se je celo posrečilo, da se je povzpел prav na vrh. V tem trenutku so pa začele strahovito gágati gosi, ki so bile posvečene boginji Junoni in so bile zato v kapitolskem svetišču. Rimljani so se zbudili in zmetali v prepad ves galski oddelek. (Odtod je prišla prislovica: »Gosi so rešile Rim.«)

Ko so dobili od Rimljanov ogromno odkupnino tisoč funtov* zlata, so Galci odšli. Toda kasneje so še nekolikokrat

* Rimski funt je imel povprečno 327 gramov.

napadli rimsko ozemlje, čeprav se jim ni več posrečilo zavzeti mesto. Po galskem uničenju so Rim na novo zgradili in močno utrdili.

Latinska vojna Sredi 4. stoletja pr. n. e. so Rimljani izgnali iz južnega Lacija bojevito pleme Voljščanov in stopili v zvezo z latinskimi mesti. Latinski zavezniki so pa bili nezadovoljni z rimskim zatiranjem in l. 340 pr. n. e. so se uprli, zahtevajoč, da bi se eden od konzulov in polovica senatorjev volila iz srede Latinov.

Rim je zadušil ta upor. Latinska zveza se je razpustila in bivši zavezniki so se morali pokoriti Rimu.

Samničanske vojne Najtežja in najpomembnejša vojna, ki jo je vojeval Rim v 4. stoletju in v začetku 3. stoletja pr. n. e., je bila vojna s Samničani. Začela se je zaradi bogate in rodovitne Kampanije in se je nadaljevala s presledki od leta 327 do 290 pr. n. e. Spočetka so doživeli Rimljani težak poraz. Samničani so obkolili rimsko vojsko v gozdnati Kavdinski globeli. Rimljani so morali iti »pod jarmom«: v zemljo so vtaknili dvoje kopij in zgōraj so privezali tretje; razoroženi rimski vojaki so morali drug za drugim iti pod temi kopiji med, točo sovražnikovih zasramovanj.

V tem obdobju so se Rimljani nenadoma znašli v toliko težjem položaju, ker so se dvignili proti njim tudi Etrurci in Galci. Toda ta plemena niso bila strnjena in Rim je navsezadnje zmagal.

Samničani so večidel postali rimski zavezniki. Kasneje si je Rim podvrigel tudi severno Etrurijo. Po teh vojnah je bila vsa srednja Italija in del severne v rokah Rimljanov.

Vojne s Pirom Med grškimi mesti, ki so ležala na jugu Italije, je bil najmočnejši bogati Tarent. Z njim so Rimljani tudi začeli vojno po osvojitvi srednje Italije. Tarentinci so poklicali na pomoč epirskega kralja Pira. To je bil častihlepen človek, ki je sanjal o junaških dejanjih Aleksandra Makedonskega. Rad je privolil v pomoč Tarentu in pomladi leta 280 pr. n. e. prišel v Italijo. S seboj je imel vojsko 20.000 pešcev, 3.000 konjenikov, pa tudi mnogo slonov.

Že v prvi bitki so bili Rimljani premagani. Tedaj se še niso znali boriti z bojnimi sloni, ki so se jih bali rimski vojaki.

Naslednje leto so se Rimljani znova srečali s Pirom. Bitka je bila izredno trdovratna in je trpela dva dni. Rimljani so

bili spet premagani, pa tudi Pir je imel take izgube, da je vzdihnil: »Še ena taka zmaga — in ostal bom brez vojakov!« (Odtod izvira izraz »Pirova zmaga«.)

Pir je razumel, da bo vojna z Rimom zelo dolgotrajna. Pirove moči so se izčrpale. Zato je sklenil, da za nekaj časa zapusti Italijo, in se je odpravil vojskovat se na Sicilijo. Ko se je spet vrnil v Italijo, so Rimljani napeli vse svoje moči in ga premagali.

Potem Rimljanom ni bilo več prav težko obvladati vso južno Italijo. Ves Apeninski polotok razen doline reke Pada je zdaj prišel v roke Rima.

§ 67. Rimska vojska — Italija pod oblastjo Rima

Rimska vojska Rim je često zmagal v vojnah, ker je imel dobro organizirano in za tiste čase odlično oboroženo vojsko. Glavni del rimske vojske je bila težko oborožena pehota, ki so jo tvorili pretežno kmetje. Pešci so bili oboroženi s kratkimi meči in dolgimi metalnimi kopji. Za zaščito so jim rabili oklep, čelada in velik ščit. Vojska je imela več legij (polkov). V vsaki legiji je bilo razen težko oborožene pehote tudi določeno število lahko oboroženih pešcev in konjenikov.

Med bojem se je legija razpostavila v tri bojne linije. V prvi so bili mladi vojščaki, v drugi — starejši, v tretji pa — najbolj izkušeni in prekaljeni vojščaki. Boj so pričenjali navadno lahko oboroženi pešci, ki so bili pred fronto legij. Ko je sovražnik pričel pritiskati nanje, so se ti umikali in v boj je posegla prva linija. Predvsem so vojščaki metali na sovražnika svoja dolga metalna kopja. Kopja so obtičala v ščitih in jih s svojo težo upogibala navzdol, da sovražnik ni mogel svobodno ravnati z njimi. Nato se je začel spopad z meči.

Ko je prva linija začela slabeti, je šla v boj druga in šele v najodločilnejšem trenutku je nastopila tretja linija. Vojščaki so bili podrejeni najstrožji vojaški disciplini.

V legijah so služili samo rimski državljani. Rimu podložne srenje (tako imenovani zavezniki) so dajale pomožno vojsko.

Utrjeno taborišče — Bojni mehanizmi Zelo važno vlogo v rimski vojski je igralo utrjeno taborišče. Med pohodom ga je rimska vojska postavila, kjerkoli se je ustavila. Postavljali so ga navadno na pobočju griča; imel je obliko pravokotnika, ki so ga obdajali globoki rovi in nasipi. Na vseh štirih straneh so bili izhodi.

V taborišču so bili razpostavljeni šotori. Vsak del vojske je imel svoje določeno mesto. Sredi taborišča je bil prostor, na katerem so postavili poveljnikov šotor. Tu je stal tudi žrtvenik in prostor za zborovanje.

Rimljani so dobili mnogo bitk in ušli mnogim porazom, ker so znali postaviti utrjeno taborišče.

V rimski vojski so uporabljali različne mehanične naprave, podobne tistim, ki so jih rabili Grki in Makedonci: katapulte — za metanje streljic; baliste — za metanje kamnov in velikih streljic; ogromne premakljive stolpe, ki so jih premikali k zidovom obleganega mesta; različne varovalne strehe, ki so ščitile oblegovalce med napadi; ovne za rušenje trdnjavskih in mestnih zidov itd.

Državno zemljišče — Podvrženje Italije Kakor hitro so osvojili katerokoli področje Italije, so odvzeli Rimljani tretjino zemlje v korist države. Odvzeto zemljo so proglasili za državno zemljišče (ager publicus).

Del tega so prepuščali v skupno izkoriščanje vsem rimskim državljanom, drugega so razdelili na majhne parcele ter jih dajali najrevnejšim državljanom, tretjega pa prodajali. Največkrat je prišla ta zemlja v roke aristokracije. Zaradi tega sta se za to državno zemljišče že od nekdaj borila ljudstvo in aristokracija.

S prebivalci osvojenih ozemelj je Rim ravnal neenako: nekatera podvržena mesta Italije so dobila popolne državljanske pravice, prebivalci drugih mest pa so izgubili te pravice in niso mogli glasovati v rimskih narodnih skupščinah. Tako delitev podvrženih je Rim izvajal zaradi tega, da bi lažje vladal, kajti podvrženim narodom je bilo težko dogovoriti se med seboj in se dvigniti k splošnemu uporu. »Deli in vladaj!« — to je bilo geslo rimske politike.

Večino podvrženih italijanskih plemen so imenovali zaveznike. Rimljani so jim pustili, da so ohranili svojo notrajno ureditev, vse zunanje zadeve zaveznikov so pa bile v rokah Rima. Zavezniki so dajali rimski vojski pomožne čete. Davkov, kakor tudi vsi drugi prebivalci Italije, niso plačevali.

Tako je Rim držal s pomočjo disciplinirane, krepke vojske in lokave politike (»deli in vladaj!«) zaveznike v pokornosti.

§ 68. Religija Rimljanov

Mnogoboštvo Prvotne predstave o naravi so privedle Rimljane do vere v bogove. Skoraj vsak predmet in pojav je imel svoje božanstvo. Bili so bogovi potokov, gozdov,

cest, ognjišč itd. Zrno, vsajeno v zemljo, je imelo svojega boga, nad poganjajočim klasom je vladalo drugo božanstvo, nad cvetočim — tretje, nad dozorelim — četrto. Za otrokovo življenje je skrbelo 43 bogov: bil je bog prvega novorojenčkovega krika, bog zibelke, bog devetega otrokovega dneva itd. Vsaka družina je častila duše svojih prednikov — zaščitnikov. Ti dobri družinski duhovi so se imenovali *lari*. Njihovi liki so stali pri domačem ognjišču v posebni omarici. Kadar je družina obedovala, so tudi pred like *larov* postavili hrano v majhnih skodelicah. Ob dnevnih družinskih praznikih so *lare* krasili s cveticami. Med domača božanstva so spadali tudi *penati* — bogovi shrambe in domačega ognjišča.

Precej zgodaj so se pri Rimljanih pojavila tudi splošna božanstva, na primer *Janus* — bog duri, vrat in začetka vsakega dela, *Vesta* — boginja ognjišča idr. Med višje bogove so v starem Rimu šteli *Jupitra*, *Junono*, *Marta* in *Kvirina*. *Jupiter* je bil glavno božanstvo, zemlji je dajal rodovitnost in pošiljal na zemljo svetlobo, dež, blisk in grom. *Mars* in *Kvirin* sta bila bogova vojne. *Junona*, *Jupitrova* žena, je bila zaščitnica zakona in družinskega življenja.

Verski obredi V življenju Rimljanov so imeli važno vlogo verski obredi. Natančno je bilo treba vedeti, na katero božanstvo se je treba obrniti v tem ali onem primeru, katere besede je treba pri tem izgovarjati, kakšne zaobljube je treba dati in kake žrtve je treba doprinesiti. Rimljani so bili mnjenja, da najmanjša napaka lahko pokvari vso zadevo. Vendar jih to ni motilo, da so, če le mogoče, varali bogove. Če so na primer obljubili, da bodo bogu žrtvovali 30 glav (mišljene so bile živinske), so te glave zamenjali z makovimi glavicami.

Žreci—Vpliv grške religije Pri takem značaju rimske religije so imeli veliko vlogo žreci. Družili so se v različne kolegije (zveze). Najvažnejši so bili *pontifiki* — tolmači sodnih postav in običajev. *Pontifiki* so tudi določali, kateri dnevi so primerni za opravljanje javnih zadev, in kateri so neugodni. Vodili so koledar, ki je bil v Rimu spočetka zelo zamotan in zapleten.

Drugi žreci so se ukvarjali s tem, da so ugibali voljo bogov. Eni so to presojali po letu ptic, drugi po drobovju živali.

Velik ugled so uživale *vestalke* — svečenice hoinje *Veste*. Morale so skrbeti za večni ogenj na oltarju *Veste* in se zaobljubiti, da bodo 30 let ostale neomožene. Če je katera od *vestalk* prelomila to obljubo, so jo živo zakopali v zemljo.

S 4. stoletjem pr. n. e. stopajo Rimljani v tesne odnose z Grki v Kampaniji in južni Italiji. Bolj razvita grška religija je vplivala na rimsko. Prvotno si Rimljani niso predstavljali bogov kot ljudem podobnih bitij. Tako so na primer *Marta* predstavljali v obliki kopja, *Jupitra* pa v obliki kamene strelice. Kasneje so se pod grškim vplivom pojavili prvi ljudem podobni bogovi. Tako so Rimljani svojo mitologijo, t. j. bajke o bogovih, zložili po grških obrzcih.

Postopoma se v Rimu pojavljajo grški miti in legende, na primer o Herkulu (Herakleju) in drugih bogovih in herojih. Bogove začenjajo po grškem običaju prikazovati v podobi ljudi in delati njihove like. V rimski legiji se pojavljajo nova, grška božanstva, na primer bog Apolon. Druge rimske bogove začenjajo izenačevati s podobnimi grškimi. Glavni rimski bog Jupiter se istoveti s Zevsom, Junona s Hero, Minerva z Ateno itd.

Kakor Grki si tudi Rimljani še niso znali znanstveno razložiti naravnih pojavov in življenja ljudi. Zdelo se jim je, da je vse odvisno od volje bogov.

II. RIMSKA OSVAJANJA IZVEN ITALIJE

§ 69. Prva punska vojna (leta 264—241 pr. n. e.)

Kartagina V Severni Afriki, v sedanjem Tunisu, je ležalo mesto Kartagina. V davnih časih so ga ustanovili izseljenci iz feničanskega mesta Tira. V 3. stoletju pr. n. e. je bila Kartagina najbogatejše in najmogočnejše mesto na Sredozemskem morju. Njeni trgovci so imeli trgovske naselbine po vsej severni obali Afrike, na Siciliji, Sardiniji, Korziki in v Španiji. Pogumni kartaginski pomorščaki so prihajali celo na Atlantski ocean.

Kartagina je imela močno vojno brodovje. Njeni pomorščaki so se odlikovali z izkušnostjo in smelostjo. Kartaginci so imeli tudi veliko vojsko.

Vzroki vojne Spočetka sta bila Rim in Kartagina v prijateljskih odnosih. Ali, kakor je rastla moč Rima, je rasel tudi njegov pohlep. Rodovitna Sicilija je mikala rimske zemljiške gospode in trgovce. Velik del tega otoka je v tem času pripadal Kartagini, na njegovi vzhodni obali so pa bila grška mesta, ki so živela v prijateljstvu s Kartagino i med seboj. Rimljani so se vmešali v to borbo in rimski oddelek je zasedel mesto Mesano (zdaj Messina). Tedaj je kartaginska vlada v letu 246 pr. n. e. napovedala Rimu vojno. Tako se je začela prva punska vojna med Kartagino in Rimom.

Osvojitev Sicilije in zgraditev brodovja Rimljanom se je v zvezi s Sirakužani posrečilo zavzeti skoraj vso Sicilijo, razen primorskih trdnjav. Ostale so v rokah Kartagincev, ker je kartaginsko brodovje gospodovalo na morju. Za dokončno zmago nad Kartagino je

* Vojne Rima s Kartagino se imenujejo punske po latinski besedi »Puni«, t. j. Feničani.

bilo Rimu potrebno močno brodovje. Rimljani so pa imeli samo majhne ladje, ki se niso mogle meriti z velikimi kartaginskimi ladjami s petero krovi. Rimljani so se lotili gradnje ladij in v enem letu zgradili 120 velikih ladij. Razen tega so izumili novo tehnično konstrukcijo: na ladjah so začeli delati mostiče za preskakovanje s kaveljni na koncu (imenovali so jih »vrane«). Kadar so se med bojem ladje približale druga drugi, so spustili »vrane«, ki so se oklenili krova sovražnih ladij, in rimski vojščaki so po teh mostičih planili na sovražni krov. Tako se je razvil boj, v katerem je izkušena rimska pehota zmagala nad Kartaginci.

Zaradi uporabe teh napadalnih mostičev je rimsko brodovje leta 260 pr. n. e. izvojevalo prvo veliko zmago nad Kartaginci pri severnem obrežju Sicilije.

Poraz Rimljanov v Afriki Po tej zmagi je sklenil rimski senat prenesti vojno v Afriko. V ta namen so zbrali veliko brodovje in pomladi leta 256 pr. n. e. odpluli z njim proti obalam Afrike. Rimska vojska se je izkrcala nedaleč od Kartagine. Rimljani so takoj začeli ropati kartaginsko ozemlje: nad 20.000 ujetnikov so odpremili v Italijo, kjer so morali biti za sužnje.

Toda kmetje, ki so v glavnem tvorili rimsko vojsko v Afriki, so kmalu začeli zahtevati, naj jih pošljejo domov, da ne propadejo njihove kmetije. Senat je moral ugoditi njihovim zahtevam. V Afriki so pustili samo vojsko pod poveljstvom konzula Régula.

Medtem ko je Regulus v brezdelju čakal nedaleč od Kartagine (njegova vojska je bila premajhna, da bi oblegala močno utrjeno mesto), so Kartaginci zbrali veliko število najemnikov — Numidijcev (prebivalcev Numidije v Afriki) in Grkov. S temi silami so zadali rimski vojski odločilen poraz. Večji del Rimljanov so pobili, nekaj so jih pa ujeli, med njimi samega Regula. Samo majhen oddelek se je mogel rešiti.

Konec vojne Toda vojna se s tem ni končala; vlekla se je še dolgo z menjajočimi se uspehi za obe strani. Kočno je leta 241 pr. n. e. rimsko brodovje docela porazilo kartaginsko pri zahodnem obrežju Sicilije. Ta bitka je odločila vojno.

Po mirovni pogodbi leta 241 je Kartagina oddala Rimljanom svoja posestva na Siciliji in morala plačati veliko kontribucijo. Sicilijo so proglasili za rimsko provinco (provinca so začeli imenovati izven Italije ležeče pokrajine, ki jih je

osvojil Rim). Razen tega je izgubila Kartagina tudi otoka Korziko in Sardinijo.

Vstaja najemnikov in sužnjev v Kartagini V Kartagini je po končani vojni izbruhnilo nezadovoljstvo. Uprli so se najemniki, ki jim kartaginska vlada ni izplačala plač. Njim so se pridružili sužnji in afriški podaniki Kartagine. Vstaja je trajala več kakor tri leta. Šele ko so postavili na čelo kartaginske vojske, ki je operirala proti upornikom, sposobnega vojskovodjo Hamilkarja, se je posrečilo vstajo zadušiti.

Kartagina osvoji Španijo Ker so izgubili Sicilijo, Sardinijo in Korziko, so kartaginski trgovci sklenli, da nadomeste svoje izgube z osvojitvami v Španiji, kjer jim je že oddavnaj pripadalo južno obrežje. Ta dežela je bila bogata srebra. Z bojevitimi plemeni, ki so jo naseljevala, bi se mogli Kartaginci vojaško opomoči. Te načrte je uresničil Hamilkar, ki so ga imenovali »Barko«, t. j. »blisk«. Hamilkar je prebil v Španiji osem let in zelo razširil posesti Kartagine. S seboj je vzel svojega devetletnega sina Hanibala. Pravijo, da je pred odhodom Hamilkar odvedel sina k žrtveniku in mu ukazal, naj priseže, da bo vedno sovražnik rimskega naroda.

V Španiji je Hamilkar poginil v vojni s hrabrimi španskimi plemeni.

Hanibal Ko je Hanibal dopolnil 26 let, ga je španska vojska izvolila za svojega vojskovodjo v borbi z Rimom. Hanibal je bil zelo priljubljen med svojimi vojaki. Imel je ne samo odlične sposobnosti vojskovodje, bil je tudi široko izobražen, nadarjen človek, velik državnik. Rimski zgodovinar Livij piše o Hanibalu: »Ni bilo napora, pri katerem bi se on utrudil telesno ali klonil duševno. Vročino in mraz je prenašal z enakim potrpljenjem; često so videli, kako je, odet v vojni plašč, spal med vojaki, ki so stali okrog njega na straži. Tako v konjenici kakor v pehoti je puščal daleč za seboj vse druge: prvi je hitel v boj, zadnji je po spopadu zapuščal bojišče.«

§ 70. Druga punska vojna (leta 218—201 pr. n. e.)

Napoved vojne Ko je obvladal Španijo, se je začel Hanibal pripravljati na vojno z Rimom. Kartaginci kot Rimljani so bili mnenja, da bo druga vojna odločilna.

Šlo je za to, kdo bo zagospodoval na Sredozemskem morju — Kartagina ali Rim. Pomladi leta 219 pr. n. e. je Hanibal oblegal rimsko zavezniško mesto *Sagunt*, ki je ležalo na vzhodni obali Španije. Po osemmesečnem obleganju je mesto padlo. Rimski poslanci so se javili v Kartagini in zahtevali, da jim izroče Hanibala. Kartaginska vlada je odklonila. Tedaj so rimski poslanci napovedali Kartagini vojno.

Hanibalov vojni pohod

Rimljani so nameravali napasti Kartagince v Afriki in Španiji hkrati. Toda Hanibal je prekrizal vse načrte Rimljanov.

Pomladi leta 218 pr. n. e. je Hanibal prekoračil *Pirenejske* gore in krenil v Italijo. S seboj je imel izbrano vojsko, ki je tvorila 50.000 pešcev, devet tisoč konjenikov in nekaj desetlin slonov. Hanibal se je nadejal, da bodo italijanska plemena, ki jih je podjarmil Rim (posebno *Galci*), prešla na stran Kartagine. Hanibalova vojska je šla ob južnem obrežju *Galije* k spodnjemu toku reke *Rodan*. Ko je prekoračil reko, je krenil ob *Rodanu*, se obrnil proti vzhodu in prišel do glavnega hrbta *Alp*.

Prehod čez gore je bil zelo težaven. Približeval se je september in v gorah je že zapadel sneg. Slonom, konjem in ljudem je drselo in so padali v prepade. Gorski prebivalci so sovražno sprejeli Kartagince in jih stalno vznemirjali z nenadnimi napadi. Končno, sredi oktobra, se je izmučena vojska spustila na ravnine severne Italije. Hanibalu je ostalo le dvajset tisoč pešcev, šest tisoč jezdecev skoraj brez konj in samo en slon. Ko se je njegova vojska odpočila in spopolnila z *Galci*, je Hanibal vdrl v dolino reke *Pada*. Tu je v letu 218 porazil rimsko vojsko.

Bitka pri Trazimenskem jezeru

Zgodaj pomladi se je Hanibal odpravil v *Etrurijo*, kjer ga je na utrjenih postojankah pričakovala rimska vojska s konzulom *Flaminijem* na čelu. Hanibal jo je obšel s tem, da je vodil svojo vojsko po neprehodnih močvirjih in se nenadoma pojavil pred rimsko vojsko. *Flaminij* je pohitel za Kartaginci in padel v zasedo, ki mu jo je pripravil Hanibal v ozki dolini ob bregu *Trazimenskega jezera*. Rimsko vojsko so deloma pobili, deloma ujeli; sam konzul *Flaminij* je padel v bitki.

Fabius Maksimus Vest o novem porazu je povzročila strah v Rimu. Zaradi nastale nevarnosti so sklenili imenovati diktatorja. Izvoljen je bil aristokrat **Fabius Maksimus**. Fabius je uporabil v boju s Hanibalom novo taktiko: Rimljani so sledili za petami kartaginski vojski, jo utrujali z majhnimi praskami, se izogibali odločilnemu spopadu. Vaškim prebivalcem so ukazali, da morajo uničiti svoja bivališča in živilske zaloge in se zateči v mesta. Ta taktika je odzema Hanibalovi vojski hrano, vzbujala je pa tudi nejevoljo kmetov, katerih premoženje in polja so se uničevala. Ljudstvo je dalo Fabiju Maksimu zasmehljiv naziv »Cunctator«, kar pomeni »Obotavljalec«.

Bitka pri Kanah Leta 216 pr. n. e. je demokratična stranka dosegla, da se vodstvo vojne ni izročilo diktatorju, temveč konzuloma. Za konzula sta bila izvoljena **Terencij Varon** in **Emilij Pavel**. Sklenili so generalni spopad s Kartaginci.

Hanibal je bil v tem času v **Apuliji**. Tu je pri mestu **Kanah** tudi prišlo do znamenite bitke.

Hanibal je napravil preprost in drzen načrt za spopad. Svojo vojsko je razpostavil v obliki polmeseca, ki je bil s svojo izbočeno stranjo obrnjen proti Rimljanom. V središču je razmestil svoje najslabše vojaštvo, na krilih pa — najboljše. Rimska pehota se je z vso silo zagnala proti središču kartaginske vojske, ki se je začela umikati.

V tem trenutku je Hanibal udaril Rimljanom v bok s svežimi silami, kartaginska konjenica, ki je ugnala slabšo rimsko, je pa obkolila pehoto od zadaj. Začel se je strašen pokolj rimske vojske. Izgubila je okrog 70.000 mož. V tej bitki je poginil konzul **Emilij Pavel** in skoraj ves višji poveljniški štab (junija leta 216 pr. n. e.).

Težek položaj Rima Hanibalova zmaga pri Kanah je silno poslabšala položaj Rima. Od Rima so odpadle **Sirakuze**; Rimu se je izneveril tudi del južne Italije, med njimi veliko mesto **Kapua**.

Toda Rimljani se niso vdali in so z največjo energijo nadaljevali borbo. Senat je razglasil nov nabor vojščakov od sedemnajstega leta starosti dalje, medtem ko je bilo Hanibalu zelo težavno spopolnjevati svojo vojsko. Kartaginska vlada ni skoraj nič pomagala svojemu vojskovodji: bala se je, da si ne bi Hanibal po zmagoviti vrnitvi v domovino prisvojil kraljeve oblasti. Zaradi tega je moč Rima rastla kljub porazu, medtem pa so Hanibalu moči kopnele.

Rimljani osvoje Sirakuzo in Kapuo

Kmalu se je Rimljanom posrečilo zavladatai nad Sirakuzami. Potem se jim je po dolgem obleganju vdala Kapua. Med tem časom je Hanibal poskusil napasti sam Rim. Bil je že osem kilometrov pred mestom. Prebivalstvo je bilo vse prestrašeno. Razlegali so se kriki: »Hanibal pred vratil« Vendar se Kartaginci niso odločili, da bi naskočili Rim.

Hanibal je upal, da bo dobil pomoč iz Španije, kjer je ostala vojska njegovega brata **H a z d r u b a l a**. Rimljani so prestregli pismo, v katerem je Hazdrubal obvestil brata o svoji določeni poti. Vrgli so močno rimsko vojsko Hazdrubalu nasproti in kartaginska vojska je bila popolnoma uničena. Hanibal pa je ves čas zaman čakal na bratovo sporočilo. Šele ko so Rimljani vrgli v njegovo taborišče Hazdrubalovo glavo, je Hanibal razumel, kaj se je zgodilo.

Konec vojne Ko so utrdili svoj položaj v Italiji in očistili Španijo kartaginske vojske, so Rimljani sklenili, da prenesejo vojno v Afriko. Rimski vojskovodja **S c i p i o** se je odpravil tja z armado 30.000 mož. Kartaginski senat je poklical Hanibala iz Italije. Leta 202 pr. n. e. sta se oba vojskovodja srečala blizu mesta **Z a m e**, južno od Kartagine. Zaradi pomoči numidijskega kralja je bila Scipionova konjenica močnejša od kartaginske in Hanibal je bil potolčen.

Kartaginska vlada je morala sprejeti mirovne pogoje, kot so jih narekovali Rimljani. Po tej mirovni pogodbi je Kartagina izgubila vse svoje posesti, ki so ležale izven Afrike, in ni imela pravice vojskovati se brez privoljenja Rima. Razen tega je morala Kartagina plačati ogromno vojno kontribucijo in izročiti vse svoje slone in vojno brodovje razen desetih ladij.

Tako se je leta 201 pr. n. e. končala najtežja in najnevarnejša vojna, kar jih je kdajkoli začel Rim. Zmagovalec nad Hanibalom **P u b l i j K o r n e l i j S c i p i o** je dobil naziv **A f r i š k i**.

Nekaj let po sklenitvi miru je rimski senat zahteval od Kartagine, da izroči Hanibala. Ker ni hotel pasti v roke sovražnikov, je veliki vojskovodja zbežal v Azijo in tam poginil.

Vzroki Hanibalovega poraza

Rim je premagal Hanibala zato, ker je rimska kmečka vojska prekašala najemniško kartaginsko vojsko. Rimski vojščaki, ki so se borili za svoja polja, so bili vztrajnejši od Hanibalovih najemnikov, ki so bili malo zainteresirani na zmagi Kartagine.

Razen tega ni Kartagina pošiljala svojemu nadarjenemu vojskovodji svežih ojačenj. Nekateri izdajalci-Kartaginci so nastopali celo proti Hanibalu. Vse te okoliščine so bile v prid Rimu, ki je tudi zmagal.

§ 71. Osvojitvev Makedonije in Grčije — Tretja punska vojna (leta 149—146 pr. n. e.)

Z zmago nad Kartagino je postal Rim najmočnejša država na Sredozemskem morju. Zdaj se začena vmešavati v zadeve vzhodnih držav Makedonije, Grčije, Sirije, Egipta. Do tega vmešavanja je bilo najbolj rimskim trgovcem.

Vzhodne države so se stalno vojskovale med seboj. Niti skupna borba z Rimom jih ni združila. Rimljani so to izkoristili in premagali enega nasprotnika za drugim. V prvi polovici 2. stoletja pr. n. e. je Rim osvojil Makedonijo, Grčijo in hudo porazil Sirijo.

Tretja punska vojna Medtem si je Kartagina opomogla od druge punske vojne. Njena trgovina in poljedelstvo sta se ponovno razcveteli in to je navdajalo s strahom rimske zemljiške gospode in trgovce. Bali so se konkurence kartaginske trgovine in že jim je bil pred očmi nov Hanibal, ki bo navalil na Italijo. Rimski gospodar sužnjev in senator *Katon* je vsak svoj govor v senatu ne glede na njegovo vsebino zaključil z eno in isto rečenico: »Sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati.«

Leta 149 pr. n. e. je rimski senat našel pretvezo za vojno. Kartagina je brez njegovega privoljenja začela vojno z numidijskim kraljem. Tedaj je dal Rim ultimatum in zahteval, naj prebivalci Kartagine zapuste mesto in si izberejo nov kraj za naselitev, proč od morja.

Ta zahteva je vzbudila v Kartagini vihar ogorčenja in besnosti. Sklenili so, da bodo branili mesto do zadnje kaplje krvi. Vsi prebivalci so delali dan in noč: kovali so orožje, izdelovali metalne priprave, utrjevali zidove. Ženske so si rezale lase, da bi spletle iz njih vrvi za metalna orodja. Ko se je rimska vojska približala mestu, ga je našla odlično pripravljene za obrambo. Mogočni zidovi Kartagine so vzdržali vse naskoke Rimljanov, velike zaloge živil so pa omogočile prebivalstvu, da je preneslo dolgo obleganje. Zaradi tega nista prvi dve leti vojne prinesli Rimljanom nikakih uspehov.

**Naskok
na Kartagino in
njeno razdejanje**

Pomladi leta 146 pr. n. e. se je začel splošen naskok na Kartagino. V mestu so pričele razsajati bolczni in lakota. Nekemu rimskemu oddelku se je posrečilo prodreti v mesto skozi zid, ki ga je od gladu izčrpana posadka slabo branila. Za tem oddelkom je vdrla tudi ostala vojska. Šest dni so trajali srditi boji po mestnih ulicah: Kartaginci so trdovratno branili vsako hišo. Navsezadnje so se ostanki posadke in preostali prebivalci zatekli v nedostopno trdnjavo. Rimljani so se začeli pripravljati na njeno obleganje. Tedaj se je trideset tisoč moških in pet in dvajset tisoč žensk vdalo na milost in nemilost zmagovalcem. Samo majhen oddelek se ni hotel vdati. Zažgal je svetišče, ki je bilo v trdnjavi, in skoraj ves poginil v plamenih.

Rimljani so kruto obračunali s premaganimi. Prebivalce Kartagine so prodali v sužnost. Mesto so prepustili vojakom, da ga izropajo, del mesta, ki je še ostal cel, so na ukaz rimskega senata porušili do temeljev. Sedemnajst dni so gorele razvaline Kartagine. Prej cvetoče mesto so s plugom preorali in ga prekleli. Kartaginska pokrajina je postala rimska provinca, ki so jo imenovali *A f r i k o*.

**Posledice
rimskih osvojitvev
v 3. in 2. stoletju
pr. n. e.**

Z vojnami v 3. in 2. stoletju pr. n. e. so prišli v roko Rimljanov Španija, del Severne Afrike, Balkanski polotok in mnogi otoki na Sredozemskem morju. Rim je postal mogočna vclesila.

Vse te vojne so bile roparskega značaja. Potrebne so bile samo velikim rimskim zemljiškim gospodom, oderuhom in trgovcem, ki so bogateli na račun podjarmljenih narodov. Rimska osvojitev Italije v 5. in 4. stoletju je dala še nekaj kmetom, toda od velikih prekomorskih vojn niso imeli nič. Nasprotno, rezultat vojn v 3. in 2. stoletju je bil popolni propad rimskih kmetov in rokodelcev.

III. SUŽENJSKI RIM (3.—2. STOLETJE pr. n. e.)

§ 72. Razvoj suženjskega dela in položaj sužnjev

**Izvori
suženjstva —
Trgi sužnjev**

Zaradi rimskih osvojitvev se je v Italiji na široko razvilo suženjsko delo. Največ sužnjev je dajala vojna. Ko so osvojili katerokoli deželo, so Rimljani zaslužnili večji del njenega prebivalstva. Često so rimski vojskovodje klicali

k sebi v taborišče trgovce in jim kar na mestu prodajali vojne ujetnike.

Drugi izvor suženjstva je bila zadolženost. Prebivalci provinc, ki so morali plačevati ogromne davke Rimu, so hitro padali v roke oderuhov, ki so jih prodajali v sužnost.

Tretji izvor suženjstva je bilo grabljenje ljudi po morskimi razbojnikih — gusarjih. Ti so napadali ploveče ladje in ropali obalne dežele. Predrznost gusarjev je šla tako daleč, da so napadali celo obrežja Italije in jo plenili.

Zaradi takega položaja se je v nekaterih provincah zelo zmanjšalo število svobodnih prebivalcev.

Sužnje so prodajali na suženjskih trgih. Posebno velik trg sužnje v rimskih časih je bil na otoku Delos. Tu so vsak dan prodajali na tisoče sužnje, ki so jih potem razvažali po vseh rimskih pokrajinah. Sužnji, ki so bili razstavljeni na prodaj, so imeli posebna znamenja: noge, namazane s kredo, venci ali volneno čepico na glavi. Včasih so na sužnje vrat obežali deščico, na kateri so bili napisani vsi za kupca potrebni podatki: starost sužnja, njegov rod, njegove sposobnosti.

Po veliki vojni ali uspelem gusarskem napadu so cene sužnjem hipoma padle. Po podjarmljenju otoka Sardinije na primer so prodajali sužnje v Rimu tako poceni, da je nastala prislovica: »Poceni kot Sard«.

Državni sužnji Sužnji v Rimu so pripadali ali državi ali zasebnikom. Državne sužnje so uporabljali pri javnih delih: pri gradnji vodovodov in javnih zgradb, tlakovanju cest itd. Opravljali so tudi različna nižja državna opravila: bili so sluge v svetiščih, sli, nadzorniki v ječah, krvniki. V rudnikih so delali izključno le sužnji. Rudniki in kamnolomi so pripadali državi. Dajali so jih zakupnikom, ki so jih izkoriščali s pomočjo svojih lastnih ali najetih sužnje. V rudnikih srebra blizu Nove Kartagine (v Španiji) je delalo okrog štirideset tisoč sužnje. Državnih sužnje je bilo manj kakor privatnih in so bili v boljšem položaju.

Mestni in vaški sužnji Vsi sužnji kateregakoli rimskega bogataša (njegova familija, kakor so tedaj govorili) so se delili v mestne in vaške. Pri vsakem bogatem Rimljanu je bilo na stotine mestnih sužnje. Med njimi so bili telesni stražarji, kuharji, brivci (lasuljarji), tkalci, čevljarji, pleskarji, zidarji, arhitekti, prepisovalci, učitelji,

muzikantje, igralci — skratka, ljudje vseh strok, ki so bile potrebne v bogati hiši.

V a š k i sužnji pa so delali na posestvih gospodarja izven mesta. Njihovo število je bilo odvisno od obsega posestev. V času obiranja oliv in trgatve so za pomoč sužnjem najemali svobodne delavce iz vrst kmetov z malo zemlje in brez zemlje.

Sužnji — gladiatorji Poseben razred sužnjev so tvorili gladiatorji. Te ljudi so prisilili, da so se za zabavo publike borili drug z drugim ali da so se bili z divjimi zvermi in umirali v areni cirkusa. Za gladiatorje so izbirali najmočnejše in najhrabrejše ljudi iz vrst vojnih ujetnikov ali zločincev. Bogati Rimljani so včasih dajali za gladiatorje del svojih sužnjev. Gospodarji gladiatorjev so jih vodili v areno, kadar so prirejali igre na svoj račun, ali pa so jih v isti namen oddajali v najem drugim osebam. Gladiatorje so vadili v posebnih šolah, katerih ni bilo malo v Italiji. Tam so jih imeli zaprte in jih hudo kaznovali za najmanjši prestop.

Položaj sužnjev Položaj rimskih sužnjev je bil zelo težak. Sužnja niso imeli za človeka in ga zakon ni ščitil: gospodar sužnjev ga je lahko kaznoval, kakor se mu je zljubilo, lahko ga je celo ubil, ne da bi odgovarjal za to.

Suženj ni mogel imeti družine in premoženja brez gospodarjevega privoljenja. Često so sužnje žigosali kot živino. Posebno težko je bilo vaškim sužnjem. Delali so pod nadzorstvom krutih nadzornikov. Nepokorne sužnje so čez noč zapirali v posebne zapore in vodili na deło v okovih. Rimljani so se zaničljivo vedli nasproti sužnjem in govorili, da se vsa delovna orodja delé v nema (n. pr. vozovi), mukajoča (n. pr. voli) in govoreča (sužnji).

Osvobojenci Suženj, ki so ga odpustili na svobodo, se je imenoval o s v o b o j e n e c. Na svobodo so ga pustili včasih iz gospodarjeve hvaležnosti za kakršnekoli posebne zasluge, večkrat pa zato, ker je to godilo gospodarju. Osvobojenec namreč ni postal popolnoma svoboden človek, ostal je v neki odvisnosti od svojega dotedanjega gospodarja. Ta je bil njegov »patron«. Osvobojenec je dobil ime svojega patrona in mu je moral izkazovati »spoštovanje in pokorščino«. Osvobojenec, ki ni izkazoval patronu dolžnega spoštovanja, je bil lahko znova zaslužjen.

Suženjstvo je igralo ogromno vlogo v razvoju rimskega gospodarstva. Na njem so temeljili kmetijstvo, obrt in trgovina.

§ 73. Obogatitje rimskih zakupnikov in oderuhov

Uprava provinc V rokc Rimljanov so padla ogromna bogastva provinc. Osvojene pokrajine so upravljali rimski namestniki. Imenovali so jih iz vrst bivših konzulov in pretorjev in jih nazivali prokonzule in pretorje (t. j. namestnike konzulov in pretorjev). Proviencialni namestniki so združevali v svojih rokah tako vojaško kakor tudi civilno oblast. Imeli so pravico razpolagati z življenjem in smrtjo prebivalcev province. To so rimski namestniki večkrat izkoriščali, ko so ropali province.

Namestnik Sicilije Veres na primer je v treh letih (od leta 73 do konca 71 pr. n. e.) uničil to deželo. Množico prebivalcev, med njimi tudi rimskih državljanov je usmrtil in vrgel v ječe. Dal jih je pretepati in mučiti, jim jemal premoženje, plenil imovino svetišč in opustošil cela mesta. V treh letih si je Veres nagrabil na Siciliji 40 milijonov sestercijev.*

Zakupniki in oderuhi Provincam so nalagali ogromne davke, ki so popolnoma uničili njihove prebivalce. Pobiranje davkov so dajali v zakup zasebnikom. Zakupniki so državi vnaprej plačevali vso vsoto davkov, ki jo je bilo treba zbrati v provinci. Potem so pa zakupniki s pomočjo rimskih namestnikov izmolzli iz prebivalcev veliko več, nego so sami zakupniki plačevali državi.

Zakupniki so se v Italiji pečali tudi z oderuštvo, posebno v provincah. Dajali so posojila ne samo zasebnikom, temveč tudi mestom in celim državam. Obrestna mera je bila zelo visoka in je dosegala včasih do 48 odstotkov letno.

V Rimu so bile že od nekdaj na trgu lope menjalcev. Njihovi lastniki so se pečali z menjavanjem denarja. Potem se je pa dejavnost menjalcev razširila. Začeli so sprejemati denar v varstvo in ga spravljali v promet, začeli so se baviti s posojili in drugimi denarnimi operacijami.

Zaradi kopičenja denarja so cvetele v Rimu špekulacije vseh vrst. Kot primer velikega rimskega špekulanta lahko služi znameniti Kras. Špekuliral je z zemljiškimi parcelami v Rimu. V času požara je Kras za nekaj grošev kupil goreče poslopje in sosedne hiše, potem je pa naprej prodajal parcelo ali pa gradil hiše na njej. Kras je s špekulacijami postopoma postal lastnik velikega dela mesta in najbogatejši človek v Rimu.

Trgovina Osvojitve Sredozemskega morja je povzročila širok razmah rimske trgovine. Rimljani so mnogo blaga uvažali, izvažali pa malo. Iz provinc so dovažali razkošne predmete: dragocene tkanine, zlate in srebrne izdelke, izbrane vrste vin, slonovo kost, umetniško izdelano posodo. Od predmetov široke potrošnje so uvažali predvsem žito.

Denarna bogastva v Rimu so bila v glavnem v rokah stana ekvito v. Prej so imenovali »ekvite« najbogatejše ljudi prvega premoženjskega razreda, ki so služili v konjenici.** Potem pa je

* Sestercij = srebrn novc v vrednosti okrog 10 kopejk.

** eques, itis = konjenikov, op. prev.

ime ekvito v zgubilo svoj prvotni smisel, Ekvite so začeli imenovati bogate ljudi, ki so bili lastniki velikih denarnih premoženj, ne glede na njihovo službo v konjenici. Da je nekdo pripadal stanu ekvito v, je moral imeti določen kapital.

Velika zemljiška lastnina in propad kmetov Velike spremembe so se izvršile v kmetijstvu Italije. Do 3. stoletja pr. n. e. skoraj ni bilo velike zemljiške lastnine. Toda razvoj suženjstva in nakopičenje denarnih premoženj sta dovedla v 2. stoletju pr. n. e. do nastanka velikih zemljiških posestev (latifundij). Podjarmljeni so dajali rimskim zemljiškim gospodarjem mnogo sužnjev, nakopičeni kapital je pa dopuščal nakupovanje zemlje. Razen tega so si nobili protipostavno privajali državno zemljo za svojo lastnino.

Velika zemljiška lastnina je rastla, kmetijstvo je pa v tem času propadalo. Bogati gospodarji sužnjev so često odganjali zadolžene kmete in si prilaščali njihove parcele.

Žito je bilo tako poceni, da je njegova prodaja dajala kmetu zelo malo. Z živinorejo se kmetje niso mogli pečati, ker je bilo za to treba mnogo zemlje. Za nasade oljk in vinograda je bil potreben nek kapital. Tako je bilo kmetu težavno vzdržati konkurenco velikega suženjskega gospodarstva. Razen tega so dolgotrajne prekomorske vojne odtegovali kmeta njegovemu gospodarstvu. V času vojn so se kmetje odvadili delovnemu življenju in se navadili živeti od vojaške plače in vojnega plena. Zato so raje opuščali kmetijstvo in odhajali v mesto. Tako se je začela v 2. stoletju pr. n. e. depopulacija italske vasi.

V Rim so vabili kmete lahki zaslužki in darovi gospodarjev sužnjev pri volitvah. Bogataši — gospodarji sužnjev so tratili ogromna sredstva za podkupovanje volivcev; za ljudstvo so uprizorjali sijajne cirkuške igrice, prirejali so zastojkarske pogostitve, delili so denar itd.

Posledica tega je bila, da se je kmetstvo ljudstvo odvadilo dela in se privajalo živeti od darov bogatih ljudi ter se spreminjalo v postopaško in sprijeno drhal.

§ 74. Življenje in kultura Rima v 3. in 2. stoletju pr. n. e.

Razvoj razkošja V zvezi s spremembami v gospodarskem življenju Italije so se spreminjali tudi življenje in običaji Rimljanov. Prejšnja preprostost življenja je postopoma izginila. Ker so se kopicila bogastva in so trgovali z vzhodnimi deželami, se je med višjimi sloji rimske družbe vedno bolj širilo razkošje. Prodiralo je v hišno opremo in oblačila, se kazalo na javnih in privatnih prireditvah na slavnostih. Še v začetku 3. stoletja pr. n. e. so kartaginski poslanci po vrnitvi iz Rima pripovedovali, da je eno in isto srebrno jedilno orodje služilo vsemu senatu, ker so ga poslanci vedno znova videli v vsaki senatorski hiši, kamor so jih vabili v goste.

Zdaj se je pa pri vseh bogatih družinah pojavila krasna srebrna posoda, dragoceno pohištvo in brokatne preproge. V Rim so dovažali grška vina in ribe s Črnega morja. Namesto prejšnjih skromnih obedov so prirejali sijajne gostije, za katere ni za doščala več domača kuharska spretnost, temveč so potrebovali

kuharje-specialiste. Število slavnosti in njihovo razkošje je rastlo z vsakim desetletjem. Gladiatorski boji hkrati z draženjem divjih zveri so postali priljubljeno razvedrilo rimske drhali. Od 2. stoletja pr. n. e. so nalašč za to dovažali zveri iz Afrike.

Vpliv grške kulture V 2. stoletju pr. n. e. so Rimljani stopili v neposredne stike z Grčijo. Zato se je začel vpliv grške kulture kazati še močneje kakor prej. V Italiji se je silno razširil grški jezik. Potreben je bil rimskim trgovcem in ljudem, ki so imeli stalne stike z Vzhodom. Znanje grškega jezika postaja obvezno tudi za vsakega uglednega Rimljana, ki je želel veljati za izobraženega človeka, saj se v tem času močno širi grška literatura. V bogatih rimskih hišah se pojavljajo učitelji — Grki, često sužnji, ki jim zaupajo vzgojo otrok.

Nastanek rimske literature Pod grškim vplivom ustvarjajo v 3.—2. stoletju pr. n. e. rimsko literaturo. Izmed večjih pesnikov tega zgodnjega časa je treba omeniti Enija. Prevajal in predelaval je v latinščino dela grških pisateljev. Posnemajoč »Iliado« in »Odisejo«, je Enij napisal veliko pesnitev pod naslovom »Letopis«, v kateri je pripovedoval zgodovino Rima od legendarnih časov do 2. stoletja pr. n. e.

Samostojnejši pisatelj je bil Mark Porcij Kato. Spisal je zgodovinsko delo (pod imenom »Začetki«) o zgodovini Rima od legendarnih časov do leta 149 pr. n. e. Kato je napisal tudi spis »O kmetijstvu«.

Komedija Veliko popularnost v rimski družbi je uživala komedija. Tudi ta je nastala kot posnemanje grških zgledov. Izmed rimskih pisateljev komedij je najbolj znan Plavt. Predeloval je za rimski okus grške komedije, rogačjoč se v svojih proizvodih običajem svoje sodobne družbe. Plavtove komedije so napisane v živem ljudskem jeziku.

IV. VSTAJE SUŽNJEV IN SVOBODNEGA REVNEGA PREBIVALSTVA — PROPADANJE RIMSKE REPUBLIKE (LETA 137—30 pr. n. e.)

§ 75. Prva vstaja na Siciliji — Aristonikova vstaja v Mali Aziji

Suženjstvo na Siciliji Na Siciliji je bilo zelo mnogo sužnjev. Rodovitna zemlja in dobro podnebje otoka sta omogočila poljedelstvo v širokem obsegu. Rimski ekviti so gospodarili v nezaščiteni provinci in si prillaščali velika zemljišča, na katerih so vodili veliko gospodarstvo. Sicilija je kmalu postala »žitnica Italije«. Ogromno sužnjev, pretežno Sircev, je bilo na vsem otoku. Gospodarji so ravnali z njimi skrajno kruto. Mnogi sicilski gospodarji suž-

njev jih skoraj niso niti hranili niti oblačili. Zaradi tega so bili sužnji prisiljeni, da so se živeli z razbojništvom in ropanjem.

Nekoč je k bogatemu sicilskemu gospodarju sužnjev Damofilu, ki je živel v mestu Eni, prišlo nekaj nagih sužnjev, ter ga začeli prositi, naj jim da obleko. Damofil je ukazal prebičati sužnje in jih spet odpraviti na delo.

Začetek vstaje Damofilova krutost in zasmehovanje sta razkačili sužnje, ki so se že dolgo pripravljali na maščevanje. Izbruhnila je grozna vstaja.

Vstajo so začeli Damofilovi vaški sužnji. Ponoči so vdrli v Eno (leta 137 pr. n. c.). Njim so se takoj pridružili drugi sužnji in začeli pobijati svoje gospodarje.

Že dolgo pred vstajo so se sužnji mesta Ene shajali na tajna zborovanja in se dogovarjali, kako bi se rešili svoje težke usode. Med njimi je bil suženj Evn po imenu, ki je imel velik vpliv med svojimi tovariši Sirci.

Zmaga sužnjev in organizacija oblasti Ko so prevzeli oblast v svoje roke, so uporniki izvolili Evna za kralja. Organiziral je svet, za čigar člane je imeňoval sužnje, ki so se po razumnosti najbolj odlikovali.

V treh dneh so zbrali vojsko šest tisoč mož. Z njeno pomočjo so uporniki razbili več majhnih rimskih oddelkov, ki so bili poslani, da pomirijo Eno.

V jugovzhodnem delu otoka je izbruhnila druga vstaja, ki ji je načeloval Kleon, suženj iz Male Azije. Z oddelkom pet tisoč ljudi se je pridružil Evnu. Z združenimi napori se jim je posrečilo potolči rimsko armado osem tisoč mož, ki je bila pod poveljstvom rimskega konzula.

Število upornikov je postopoma narastlo na dve sto tisoč; v njihove roke je prešla skoraj vsa vzhodna polovica otoka. Latifundije gospodarjev sužnjev so uničili. Vendar so sužnji prizanašali majhnim kmetijam in so pustili tiste kmete, ki so mirno nadaljevali svoje delo.

Zadušitev vstaje Na otok so poslali velike vojaške sile. Rimljani so oblegali dvojce glavnih uporniških oporišč: mesti Tavromenij in Eno. Ker se je izkazalo, da jih ne morejo zavzeti v naskoku, se je rimska vojska odločila za dolgo obleganje, da so začeli obleganci strašno stradati. Vseeno se ji je posrečilo zavzeti obe mesti samo zaradi izdajstva. Okrog dvajset tisoč upornih sužnjev so pri tem iztrebili. Kleon je že prej padel med nekim izpadom, Evn je pa živ padel v roke Rimljanov in je od mučenja umrl v temnici.

Po zasedbi Tavromenija in Ene so šli rimski oddelki po vsem otoku in dokončno zadušili vstajo (leta 123 pr. n. e.).

Aristonik — Vstaja v Pergamu Sicilska vstaja je dosegla velik odmev v Mali Aziji, v Pergamskem kraljestvu. Vrenje med sužnji in reveži je izkoristil v svoje namene Aristonik, so-

rodnik pergamskega kralja Atala III. Stvar je bila v tem, da je Atal III., ki ni imel naslednikov v prvem kolenu, ob smrti zapustil svoje kraljestvo Rimu (leta 133 pr. n. e.). Že dolgo pred tem je pustil rimskim trgovcem velike pravice v Pergamu. Aristonik je pa sklenil, da pergamskega kraljestva ne prepusti Rimljanom. Nameraval je sam zasesti prestol. Da bi to dosegel, je Aristonik stopil na čelo širokega gibanja sužnjev in svobodnih revežev.

Nekatera maloazijska mesta, ki so bila usmerjena proti Rimljanom, so podpirala Aristonika. Bogati gospodarji sužnjev v Efezu so pa bili mnenja, da je gospostvo Rimljanov zanje koristnejše. Nastopili so proti Aristoniku in ga pomagali v pomorski bitki.

Vendar je Aristonik še vedno nadaljeval borbo. Osvobodil je sužnje in jim obljubljal, da bo ustanovil »državo Sonca«, ki bo slonela na svobodi in enakosti vseh državljanov. To je privedlo na njegovo stran ogromne množice zatiranih. Z njihovo podporo je Aristonik potolkel močno rimsko vojsko, čeprav so Rimljanom pomagali maloazijski kraljčiči. Sam rimski konzul, ki je zapovedoval tej vojski, je padel v ujetništvo in so ga ubili. V Aristonikove roke je prešlo skoraj vse pergamsko kraljestvo.

Konec vstaje Leta 130 pr. n. e. so Rimljani poslali proti upornikom drugega konzula, ki se mu je posrečilo, da je z nenadnim napadom potolkel Aristonikovo vojsko. Aristonik sam se je zatekel v eno izmed maloazijskih mest, kjer so ga z lakoto prisilili k predaji. Aristonika so poslali v Rim in ga tam zadavili v temnici. Pergamsko kraljestvo so priključili rimskim posestim.

Rim je bil še močan in posamezne vstaje sužnjev niso mogle uničiti suženjskega reda.

§ 76. Reforme bratov Grakhov — Tiberij Grakh

(leta 133 pr. n. e.)

Vzroki reform V času, ko so Rimljani zadušili sicilsko in pergamsko vstajo sužnjev, so se dvignili kmetje v sami Italiji. Po vsej deželi je vrelo med reveži. Po

zidovih poslopij, na nagrobnih spomenikih so se pojavljali napisi, ki so zahtevali ponovno delitev zemlje.

Italijanski kmetje so preživljali zelo težko obdobje. Mali svobodni lastniki zemlje so vedno bolj propadali. Namesto njih so se na poljih Italije, ki je prešla zdaj v last bogatašev, pojavile množice sužnjev. Nekateri predstavniki aristokracije so razumeli, da grozé s tem nevarne posledice. Prvič, vojska se je rekrutirala iz kmetov in zato je propadanje in nadomestitev svobodnega dela s suženjskim slabila vojaško moč Rima; drugič, vstaja na Siciliji je pokazala, kako nevarno je za gospodarje sužnjev veliko nakopičenje sužnjev. Zaradi tega se je med to skupino aristokracije pojavila misel, da se razdeli zemlja med propadajoče kmete in da se tako spet ožive mali kmetje in okrepi rimska država. To je bilo mogoče izvesti s tem, da se velikim lastnikom vzamejo državna zemljišča, ki so si jih ti protipostavno prilastili.

Grakha Tako reformo sta si zamislila brata Grakha. Pripadala sta aristokratskemu rodu. Oče Grakhov je večkrat opravljal višje službe v republiki, njuna mati Kornelija je pa bila hči Scipiona Afriškega. Oba brata sta bila deležna sijajne izobrazbe in sta bila znana po svojih demokratičnih nazorih.

Starejšega brata — Tiberija — so izvolili za ljudskega tribuna za leto 133.

Zakon Tiberija Grakha o agrarni reformi Ko je nastopil službo, je Tiberij izročil narodni skupščini svoj predlog. Po njegovem predlogu niso smeli lastniki državnega zemljišča pravice imeti več kakor 500 oralov zemlje (okrog 125 ha) kot družinski glavarji in ne več kakor 250 oralov na vsakega izmed dveh najstarejših sinov. Drugi družinski člani niso dobili zemlje. Posedva ene družine torej niso smela presegati tisoč oralov državne zemlje. Zemlja, ki postane tako prosta, je Tiberij predlagal, naj se razdeli v malih parcelah po 30 oralov in razda revnim državljanom v dedni zakup brez pravice prodaje. Razdelitev zemlje med državljanane naj bi vodila posebna komisija treh oseb, katere bi volilo ljudstvo.

Za obrambo svojega zakona je imel Tiberij v narodni skupščini znamenit govor. »Divje zveri, ki žive v Italiji,« je govoril, »imajo votline in brloge za prenočevanja, ljudje pa, ki se bojujejo in umirajo za Italijo, pa imajo samo zrak in

svetlobo. Nimajo stalnega bivališča, z otroki in ženami živé potepuško življenje. Vojaki se boré in umirajo za tuje razkošje in bogastvo; imenujejo jih vladarje vesoljstva, medtem pa nimajo niti koščka svoje lastne zemlje.«

Boj proti zakonu Toda večina nobilov je bila proti temu agrarnemu zakonu. Nagovorili so enega od o agrarni reformi tribunov — Marka Oktavija — da dá veto na zakon. Oktavij je imel sam velike komplekse državne zemlje in jih ni maral prepustiti. Po kratkem omahovanju je Oktavij privolil, da nastopi proti zakonskemu načrtu, in je dal nanj svoj »veto«.

Tedaj je Tiberij ukrenil odločne korake in dal narodni skupščini na glasovanje vprašanje: ali more ostati v svoji službi ljudski tribun, ki dela proti volji ljudstva? Na dan odločilnega glasovanja je začel Tiberij pred vso skupščino prositi Oktavijana, naj umakne svoj protest. V prvem hipu je ta malo omahoval, potem je pa še enkrat potrdil svojo odločitev. Tedaj je Tiberij izvedel glasovanje in Oktavij je izgubil položaj tribuna.

Sprejetje zakona Nato je narodna skupščina sprejela ta agrarni zakon. V komisijo za razdelitev zemljišč so izvolili Tiberija samega, njegovega brata Gaja in tasta — Apija Klavdija.

Ko se je komisija lotila dela, je naletela na velike težkoče. Pod odvzem in ponovno razdelitev so spadala državna zemljišča. Lastniki državnih zemljišč so pa razpolagali z njimi kakor s svojimi lastnimi: poklanjali so jih v dar, zastavljali itd. Zato je bilo težko določiti, katera zemlja je državna, katera pa — privatna.

Vse te težave so izkoristili Tiberijevi nasprotniki. Razširili so celo govorico, da teži Tiberij Grakh po kraljevski oblasti. Dolžili so ga tudi, da je razžalil neoporečno osebnost ljudskega tribuna Oktavija. Toda Tiberij se ni vdal in je šel možato do kraja v zamišljeni akciji.

Poguba Tiberija Grakha Za izvedbo reforme je moral Tiberij ohraniti oblast še naslednje leto. Zato je postavil svojo kandidaturo za ljudskega tribuna za leto 132. Rimske postave so zabranjevale volitev ene in iste osebe dvakrat zapovrstjo. Nobili so sklenili, da to izrabijo.

Zgodaj zjutraj se je zbralo ljudstvo na trgu, kjer bi se morale izvršiti volitve. Ko se je začela skupščina, so aristokrati poskusili preprečiti glasovanje. Tiberij je pa dal do-

govorjeno znamenje svojim pristašem in ti so se oborožili s tem, kar jim je pač padlo v roke, ter razgnali nobile.

Istočasno je bila seja senata. Nekdo od navzočih je raznesel lažnivo vest, češ da hoče Tiberij kraljevo krono. Tedaj je vrhovni žrec Scipio Nazika, eden izmed najhujših Tiberijevih nasprotnikov, vzkliknil: »Kdor hoče rešiti domovino, naj mi sledi!« V spremstvu ostalih senatorjev in množice oboroženih klientov je pohitel na trg, kjer se je vršilo ljudsko glasovanje. Začel se je srdit spopad, v katerem je bil ubit Tiberij in okrog tri sto njegovih pristašev. Ponoči so njihova trupla pometali v Tiberio.

Po umoru Tiberija so nobili kruto obračunali s svojimi nasprotniki. Mnogo prijateljev in pristašev ubitega tribuna so usmrtili. Kmalu se je aristokraciji posrečilo ustaviti delo komisije. Vzeli so ji pravico odločati, katera zemlja je državna in katera je privatna.

Zakon Tiberija Grakha je ostal neuresničen in kmetje niso dosegli svojih zahtev.

§ 77. Gaj Grakh (leta 123—121 pr. n. e.)

Gaj Grakh je bil devet let mlajši od Tiberija. Odlikovala ga je nenavadna govorniška sposobnost in brata je prekašal s svojo odločnostjo. Po Tiberijevi smrti se je zaklel, da se bo maščeval nad aristokrati in da bo izvedel agrarno reformo do kraja. Ljudstvo je gledalo v Gaju človeka, ki nadaljuje Tiberijevo delo, in ga je izvolilo za ljudskega tribuna za leto 123.

Zakoni Gaja Grakha Gaj je sklenil, da si predvsem ustvari oporo med rimsko družbo. Zato je izvedel žitni zakon, po katerem so dajali žito ljudstvu iz državnih skladišč po nižani ceni. S tem zakonom je Gaj spravil na svojo stran revne rimske meščane. Da bi dobil podporo tudi med trgovskimi elementi, je Gaj izvedel zakon o sodišču. Dotlej so v vseh važnejših zadevah imenovali sodnike iz vrst senatorjev. Po Gajevem zakonu so jim to pravico vzeli in jo izročili ekvitem (trgovskemu stanu), ki so tako dobili velik pomen v državi. Isti namen je imel drugi ukrep Gaja Grakha: predaja pobiranja davkov v Mali Aziji rimskim zakupnikom.

Razen tega je v prid najrevnejšim kmetom ustanovil več kolonij v Italiji. Nameraval je ustanoviti kolonijo tudi izven

Italije, posebno v Afriki, na kraju porušene Kartagine. Obnovilo se je delo komisije za razdelitev zemlje.

Boj proti zakonu Gaja Grakha Oprajoč se na ljudsko množico in trgovske elemente, je Gaj postal neomejen upravitelj države in bil znova izvoljen za ljudskega tribuna za leto 122. Nobili, ki so se bali odkrito nastopiti proti njemu, so sklenili ravnati drugače. Po njihovem nasvetu je eden ljudskih tribunov vložil zakonski predlog o ustanovitvi 12 kolonij v Italiji s po 3000 kolonisti v vsaki, brez kakega plačila za parcele. Senat je odobril zakonski predlog. S tem so Gajevi nasprotniki hoteli spodkopati njegov vpliv med ljudstvom. Dejansko ni bilo svobodne zemlje za ustanovitev tolikega števila kolonij v Italiji in zakonski predlog je ostal samo prazna obljuba. Vendar je narodna skupščina od tega časa postajala hladnejša nasproti svojemu voditelju.

Posebno se je spremenil odnos proti Gaju, ko je predlagal narodni skupščini zakonski načrt o podelitvi državljan-
skih pravic zaveznikom. Ta zakonski načrt je varoval interese kmetov vse Italije in ni bil pogodno rimski narodni skupščini, ker rimski kmetje niso marali deliti svojega privilegiranega položaja z Italiki. Ko je to videl, je Gaj sam umaknil svoj zakonski načrt. Za leto 121 pa že ni bil več izvoljen za ljudskega tribuna.

Vstaja in pogin Gaja Grakha Zdaj so aristokrati prešli v odkrit napad. V narodni skupščini so postavili vprašanje o odpravi kolonije, ki jo je ustanovil Grakh v Afriki. Pri tem so se sklicevali na različna neugodna znamenja, ki da ovirajo ustanovitev kolonij. Na dan razprave o tem vprašanju je senat razglasil vojno stanje. Gaj je s svojimi pristaši zavzel del mesta, konzul pa je proti niemu mobiliziral močne oborožene sile in po kratkem boju so se uporniki razkropili.

Med spopadom si je Gaj izvil nogo in ker se ni hotel predati sovražnikom, je ukazal sužnju, naj ga ubije. Sovražniki niso pustili pri miru niti Gajevega trupla. Obglavili so ga in vrgli v Tiberio. Okrog tisoč Gajevih pristašev so pomorili (leta 121. pr. n. e.).

Kmalu po smrti mlajšega Gaja so nehali deliti državljanom zemljo, razdeljene parcele so pa dovolili prodajati. Kmetje so spet ostali brez zemlje.

Tako agrarna reforma ni dosegla svojega namena. Od gibanja, ki sta ga vodila Grakha, so imeli korist samo ekviti,

t. j. trgovsko-denarni sloji Rima; kmetje so še dalje izgubljali zemljo. Razredni boj v Rimu se je še bolj zaostрил.

§ 78. Marij in vojaška reforma — Vojna s Cimbri in Tevtoni

Vojna z Jugurto Ko so leta 146 pr. n. e. spremenili Kartagino v rimsko provinco, so sosedni Numidiji pustili neodvisnost. Rimski ekviti so pa pohlepno gledali na bogato deželo. Leta 111 pr. n. e. je Rim pod njihovim pritiskom začel vojno z Numidijo.

Spočetka je vojna potekala neugodno za Rimljane, ker je numidijski kralj Jugurta podkupoval rimske vojskovodje, in ti niso vodili odločilnih vojnih akcij proti njemu.

**Gaj Marij —
Konec vojne**

Položaj se je spremenil, ko je narodna skupščina izvolila za konzula in vrhovnega poveljnika v afriški vojni Gaja Marija. To je bil zelo sposoben vojskovodja, ki se ni maral spuščati v pogajanja z Jugurto. Njemu se je posrečilo, da je hitro končal z numidijskim kraljem. Jugurta je padel v rimsko ujetništvo. Ujel ga je Marijev pomočnik Kornelij Sula. Potem se je vojna končala. Jugurto so odvedli v Rim in tam usmrtili. Marij je postal zelo popularen človek v Rimu.

**Marijeve
vojaške reforme**

Leta 104 pr. n. e. so ga drugič izvolili za konzula in vrhovnega poveljnika. Marij je izvedel velike vojaške reforme. Prej so v rimski vojski služili samo ljudje, ki so spadali v ta ali oni premoženjski razred. Marij je začel sprejemati vse, ki so hoteli služiti, med njimi tudi ljudi brez premoženja. To je omogočilo zvišanje službenega roka in mnogo boljše izurjenje vojakov. Zato se je tehnika vojskovanja močno dvignila.

Marijeva vojaška reforma je bila velikega pomena za nadaljnjo zgodovino Rima. Z njo se je rimska vojska spremenila v najemniško vojsko. Vsak med vojaki priljubljen vojskovodja je lahko izkoriščal vojsko za svoje osebne namene.

**Vdor Cimbrov
in Tevtonov —
Njihov poraz**

V istem letu 104 pr. n. e. so s severa navalili na Italijo Cimbri in Tevtoni (plemena Galcev in Germanov). V boj z njimi so poslali Marija, ki se je proslavil s svojimi vojnimi uspehi. Do glavnega spopada s Tevtoni je prišlo nedaleč od Masilije (Marseille). Po dolgem in trdovratnem

boju so Rimljani pod Marijevim poveljstvom zmagali. Večino Tevtonov so pobili, drugi so padli v ujetništvo (leta 102 pr. n. e.). Čez leto dni so združene rimske armade zadale odločilen poraz Cimbrom (leta 101 pr. n. e.). Te dve zmagi sta prinesli rimskim gospodarjem sužnjev 150 tisoč sužnjev.

Tako se je končal ta veliki spopad Rima z galskimi in germanskimi plemeni.

Ves čas vojne s Cimbrimi in Tevtoni je imel Marij ogromen vpliv v Rimu in vsako leto so ga izvolili za konzula.

§ 79. Druga vstaja sužnjev na Siciliji (l. 104—100 pr. n. e.)

Začetek vstaje V času, ko so Rimljani vojevali težko vojno na severu, je na Siciliji znova izbruhnila vstaja sužnjev. V okolici mesta Herakleje, v jugovzhodnem delu Sicilije, je trideset sužnjev nekega rimskega ekvita skovalo zaroto in ubilo svojega gospodarja (leta 104 pr. n. e.). V strahu pred preganjanjem so zapustili mesto in zasedli bližnjo goro. Njim so se pridružili sužnji iz okoliških krajev. Sicilski namestnik je poslal proti upornikom oddelek 600 vojščakov, toda ta oddelek so potolkli in v roke sužnjev je padlo mnogo orožja.

Postopoma se je vstaja širila — vojska sužnjev je štela že šest tisoč mož. Na čelo gibanja je stopil suženj Salvij, ki so ga imenovali uporniki za svojega kralja. Salvij je razdelil vojsko na tri dele in na čelo vsakega dela postavil posebnega poveljnika. Kmalu se je njegova vojska povečala na dvajset tisoč dobro izurjenih borcev; v armadi sužnjev se je pojavila celo konjenica.

Medtem se je začela vstaja tudi v zahodnem delu otoka Sicilije. Voditelj te vstaje je bil hrabri in izkušeni Atenion, bivši morski ropar iz Male Azije. Ta je sprejemal v vojsko samo tiste sužnje, ki so bili zelo sposobni za vojskovanje. Ostali so morali preskrbovati vojsko s prehrano, skrbeti za gospodarstvo in vzdrževati popoln red v njem. »Treba je,« je govoril Atenion, »varovati deželo in v njej nahajajoče se živali in zaloge kakor svoje lastne.«

Razširjenje vstaje Kmalu sta se združili vojski Salvija in Ateniona. Srečali sta se v mestu Triokali, v zahodnem delu Sicilije. Atenion se je prostovoljno podredil Salviju in ga priznal za kralja, sam pa ostal le vrhovni poveljnik.

Zdaj je znaten del Sicilije zajela državljanska vojna. V mestih, katerih še niso osvojili uporniki, so bili sužnji vsak trenutek pripravljeni, da nastopijo in se pridružijo svojim tovarišem.

Rimski senat je moral poslati na Sicilijo veliko vojsko. Rimljanom se je posrečilo razbiti združene sile sužnjev. Salvij se je s preostalim delom zatekel v Triokalo.

Sužnji so sklenili, da se bore do zadnje kaplje krvi. Rimski vojski se ni posrečilo zavzeti nedostopne in močno utrjene Triokale.

Medtem je Salvij umrl in njegova oblast je prešla na Ateniona. Vedno težje se je bilo držati. Zaradi pomanjkanja živil je postajal položaj oblegancev obupen. Toda do preloma v prid Rimljanom je prišlo šele leta 101.

Zadušitev vstaje V odločilnem spopadu pri Triokali je rimska vojska potolkla uporne sužnje. Atenion je padel v bitki, ostanki njegove vojske so se umaknili v Triokalo. Večina sužnjev, ki jih je stradanje dovedlo do obupa, se je vdala. Tisoč sužnjev je pa še vedno nadaljevalo borbo. Tedaj so jim Rimljani obljubili, da jim pusté življenje, in junaki so se vdali. Poslali so jih v Rim in kot gladiatorje spustili v areno. Ker niso marali služiti za zabavo rimski drhali, so pred očmi straže pobili drug drugega.

Vstaja sužnjev v Atenah in v Bosporju Druga sicilska vstaja je prav tako kakor prva našla močan odmev med drugimi zatiranimi. Atenski sužnji, ki so delali v rudnikih Lavriona, so se uprli, pobili stražo in se polastili trdnjave na obali morja. Od tam so dolgo pustošili Atiko, dokler jih niso ukrotili.

V tem času je prišlo do velike vstaje sužnjev tudi na daljni meji grško-rimskega sveta, v bosporskem kraljestvu. To kraljestvo so ustanovili že v 6. stoletju pr. n. e. grški kolonizatorji na ozemlju današnjih polotokov Kerč in Taman. Prav proti koncu 2. stoletja pr. n. e. so se tu uprli sužnji — Skiti pod Savmakovim vodstvom. Bosporskega kralja so ubili, namesto njega so pa sužnji izbrali Savmaka. Ta je vladal približno dve leti in celo izdajal novice s svojim imenom.

Konec koncev je vstaja zadušila vojska pontskega kraljestva, ki je ležalo na južni obali Črnega morja.

Vsi ti upori so bili ločeni, nastajali so v med seboj oddaljenih krajih in zato doživeli poraz.

§ 80. Vstaja Italikov — Sulova diktatura

Vstaja Italikov Na borbo proti rimskemu gospostvu, proti bogatim gospodarjem sužnjev in aristokraciji se niso dvigali samo kmetje in sužnji. Upirali so se tudi prebivalci podvrženih pokrajin južne Italije, tako imenovani Italiki. Imenovali so se še zavezniki, ker so dajali Rimu pomožno vojsko. Čeprav so se zavezniki vojskovali skupaj z Rimljani, so dobili le neznamen del plena vojnih pohodov. Levji delež so prejemale rimski vojaki. Razen tega zavezniki niso imeli državljanskih pravic. Zanje je bil zaprt dostop do rimskih državnih in javnih služb. Z vsakim letom je pri Italikih naraščalo nezadovoljstvo proti rimski aristokraciji.

Leta 91 pr. n. e. je bil za ljudskega tribuna izvoljen Livij Druz. V borbi proti aristokraciji si je hotel Druz zagotoviti podporo Italikov. Za to podporo jim je obljubljal, da bo do-

segel zanje državljanske pravice. Rimska aristokracija je pa to zvedela in poslala k Druzmu morilca. Ko se je nekoč zvečer vračal Druz domov, je bil umorjen. Tedaj so italški kmetje razumeli, da na miren način ne dosežejo pravic, in so zgrabili za orožje.

Leta 90 pr. n. e. je bila vstaja že v polnem razmahu. Bila je dobro pripravljena in je na mah zasegla vso srednjo in južno Italijo. Kmetje so napeli vse sile proti Rimljanom. Vsako italško pleme je imelo svojega voditelja.

Uporni Italiki so ustanovili samostojno državo vzhodno od Rima. Za svojo prestolnico so proglasili mesto Korfinij. Država Italikov je imela senat iz 500 članov in narodno skupščino. Uprava dežele je bila (po rimskem vzorcu) v rokah dveh konzulov. Italiki so začeli celo kovati svoj denar.

Toda ta država ni dolgo obstajala. Vladajoče skupine Rima so kmalu nastopile proti njej. Za zadušitev vstaje so poslali najboljša rimska vojskovodja — Marija in Sulo. Hkrati so sprejeli zakon, ki je dajal državljanske pravice tistim zaveznikom, ki niso organizirali vstaj. Drugi zakon je obetal te pravice tudi tistim, ki v 60 dneh položijo orožje. Na ta način je hotel Rim razcepiti zaveznike in potem obračunati z vsako skupino posebej. In dejansko so se zavezniki razcepili, njihove moči so se razpršile in Rim je zatrl vstajo. Eden od voditeljev vstaje, Vidacilij, ki ni maral pasti živ v roke Rimljanov, se je sežgal na grmadi.

Leta 88 pr. n. e. so Italike znova podvrgli rimskemu gospostvu.

Vse te vstaje — sužnjev, kmetov in podložnih pokrajin — so izorpravale Rim.

Vojna z Mitridatom

Rimu se še ni posrečilo zadušiti vstajo Italikov, ko se je na Vzhodu pojavil nov nasprotnik Mitridat, kralj Ponta. Zbral je veliko vojsko, dvignil Rimu podložna plemena in jih povedel proti Rimljanom.

Gospodarjem sužnjev je postalo jasno, da je treba izročiti oblast v roke močnega vojaškega diktatorja. Stari ustroj republike gospodarjev sužnjev je bilo treba nadomestiti z vojaško oblastjo. Veliki gospodarji sužnjev in aristokrati so postavili kandidaturo Sule za diktatorja in vrhovnega poveljnika. Srednji sloji in nižje plasti rimskega prebivalstva so pa podpirali kandidaturo Marija. V Rimu se je začel zagrižen boj med aristokratsko in demokratično stranko. Vsaka stranka je hočela svojega kandidata. Konec koncev

so aristokrati dosegli, da je bil imenovan Sula za poveljnika vojske proti pontskemu kralju Mitridatu.

Komaj je Sula odšel na vojsko z Mitridatom, ko so Marijevi pristaši prevzeli oblast v Rimu. Sula se je moral vrniti in vzpostaviti svoj položaj v Rimu. Ko pa se je vrnil na Vzhod, so marijevci spet triumfirali v Rimu.

Ker se je hotel čimprej vrniti v Rim, da bi spodrinil Marija, bi rad Sula čimprej končal vojno. Leta 85 pr. n. e. je sklenil z Mitridatom mir, po katerem se je pontski kralj zavezal, da se bo umaknil iz vseh pokrajin, ki jih je zasedel, da bo plačal kontribucijo Rimljanom in jim izročil del svojega brodograjskega dela.

Sulova diktatura Nato se je Sula s svojo armado štirideset tisoč mož vrnil v Italijo. Marijevi pristaši niso hoteli prepustiti Rima. Srdita borba je trajala več kakor leto dni. Leta 82 pr. n. e. je Sula navsezadnje osvojil Rim in vzpostavil vojaško diktaturo.

Začel se je obračun z marijevci. Sula je uvedel proskripcijske liste. Tako so se imenovali spiski Sulinih nasprotnikov. Vsak Rimljan je lahko ubil tistega, ki je prišel v ta spisek. Za nagrado za to je Sula daroval ubijalcu del premoženja ubitega. Zato so se začeli umori, denunciacije in konfiskacije premoženja po vsej Italiji.

Sulo so oklicali za dosmrtnega diktatorja. Prej je diktatorjevo polnomočje trajalo šest mesecev. Zdaj je bil demokratični red odpravljen in Sula je uvedel vojaško diktaturo. Oblast ljudskih tribunov je odpravil. Pravice narodne skupščine je okrnil. Sodstvo je izročil senatorski aristokraciji. Senat je bil zvečan na 600 članov in sicer samo iz vrst Sulinih pristašev.

Tako je v boju s socialnim gibanjem nižjih plasti nastala vojaška oblast. Ko je odpravil demokratično ureditev v rimski republiki, je Sula pozval vse gospodarje sužnjev, da se združijo proti revolucionarnemu gibanju. Sula pa ni mogel do kraja izvesti vseh svojih ukrepov zaradi nasprotovanja pristašev prejšnjega ustroja republike (republikancev). Razen tega je bil hudo bolan in leta 79 pr. n. e. je sam odložil diktatorsko oblast.

Čez leto dni (leta 78 pr. n. e.) je Sula umrl. Vendar se je boj za vojaško diktaturo še nadaljeval.

§ 81. Borba Španije proti Rimu —Viriat in Sertorij

Vstaje Rimu podložnih narodov niso prenehale. Že večkrat so se proti Rimu dvigala plemena Galcev na severu, Italikov na jugu, maloazijskih narodov na vzhodu. Zdaj se je proti rimskemu gospostvu dvignila Španija.

Španija nastopa proti Rimu Po punskih vojnah so narodi Španije (Luzitanci, Keltiberi, Iberi) prišli pod oblast Rima, dežela je pa postala rimska provinca. Načeloval ji je rimski namestnik, ki je gospodaril v deželi, kakor se mu je ljubilo.

Večkrat so vzplamtele vstaje proti rimskim zatiralcem. Že leta 218 pr. n. e., ko so Rimljani prvič vdrli v Španijo, so se tam naseljeni narodi dvignili, da si ohranijo svobodo. Borba Špancev za neodvisnost ni prenehala zelo dolgo časa.

Viriat Med prvimi so se uprli Rimljanom Luzitanci (ki so živeli na ozemlju današnje Portugalske) in Keltiberi (ki so bili naseljeni v centralnem delu Pirenejskega polotoka). Do največje vstaje je prišlo okrog leta 150 pr. n. e. Zavzela je velik razmah, zlasti ko ji je stal na čelu preprost pastir, Viriat po imenu. To je bil nadarjen vojskovodja in vrh tega telesno silno močan. Zaman so Rimljani pošiljali nadenj svoje legije, katerim so poveljevali najboljši vojskovodje. Viriat jih je razbijal in nesusmiljeno pokončaval. Tako je leta 147 pr. n. e. uničil vojsko rimskega vojskovodje Vetilija, ki je številčno znatno prekašala Viriatove sile. Samega Vetilija so ujeli in ubili.

Dolga leta se je Viriat uspešno boril proti rimskim osvajalcem. Mnoga različna plemena so se mu pridružila v tej borbi. Viriata so oklicali za »španskega kralja«, ki naj bi združil Španijo in se tako uspešno borili z Rimom. Toda on ni hotel nositi kraljevega oblačila, temveč je nastopal kot preprost vojščak v prvih vrstah svoje ogromne armade. Zato je užival slavo voditelja vse Španije. Celotni Rimljani so morali priznati sposobnosti španskega voditelja. Viriata so imenovali »Romula španskega naroda«, t. j. prvega, ki je skušal ustvariti špansko državo. Delo za osvobojenje Španije izpod Rimljanov po so tedaj zavrli izdajalci, ki so se vtihotapili v Viriatovo taborišče. Ponoči, ko je Viriat spal v svojem šotoru, so se morilci prikradli do njega in ga zabodli. Tako je bil zahrbtno umorjen luzitanski voditelj (leta 139 pr. n. e.).

Medtem so Keltiberi nadaljevali boj v centralni Španiji. Posebno trdovratno se je upirala Rimljanom trdnjava Numancija. Dolga leta so rimske vojske oblegale to trdnjavo, toda brezuspešno. Numantinci so večkrat prisilili Rimljane, da so se sramotno umaknili. Šele leta 133 pr. n. e. so bili prebivalci obleganega mesta zaradi lakote prisiljeni, da se vdajo. Mesto je bilo izropano in prav tako kakor Kartagina porušeno do temeljev.

Po padcu Numancije so Španci odnehali. Rim je začel znova gospodovati v njihovi deželi, toda ne za dolgo časa.

Sertorij Leta 81 pr. n. e. je v Španiji izbruhnila vstaja proti Rimu. Vodil jo je republikanec Sertorij, ki je pred Sulinimi preganjanji zbežal v Španijo. Sertorij je zbral iz raznih španskih plemen veliko vojsko. Uvedel je vojaški ustroj po rimskem načinu, odprl šole za vojaško izobrazbo španske mladine, si poiskal dobre pomočnike in poveljnike. Kot tak se je posebno proslavil z zmagami nad Rimljani Hirtulej.

Rim je pošiljal proti Sertoriju velike vojaške sile pod vodstvom najboljših vojskovodij. A Sertorij je vselej zmagal. Pred očmi rimskega vojskovodje Pompeja je zavzemal mesto za mestom. V neki bitki (na vzhodni obali Španije) toliko da ni ujel samega Pompeja, ki se je rešil z begom.

Vojskujoč se z rimskimi vojskovodji, se je Sertorij boril proti osovraženi Sulini diktaturi. V tej borbi se je Sertorij opiral na španski narod, kateremu je zato obljubljal svobodo. Razen tega je Sertorij sklenil zvezo s pontskim kraljem Mitridatom, ki je tudi nastopil proti Rimu.

Okrog deset let je trajala vojna Špancev z Rimom. Nadaljnjo borbo španskega naroda so preprečili izdajalci. Kakor v času borbe z Viriatom, se je tudi zdaj proti Sertoriju organizirala skupina izdajalcev-zarotnikov. Leta 72 pr. n. e. so ti izdajalci na neki gostiji ubili Sertorija. V španski vojski se je začel nered. Rim je izkoristil to in obračunal z uporniki. Leta 71 pr. n. e. je bila vstaja dokončno zadušena.

Toda s tem se borba Špancev za neodvisnost ni končala. Borbo proti Rimu so nadaljevali kasneje.

§ 82. Špartakov upor

Špartak Medtem ko je trajala vojna v Španiji, je v sami Italiji vzplamtelo novo gibanje sužnje, ki ga je vodil znameniti Špartak (leta 74—71 pr. n. e.).

Špartaka, Trakijca po rodu, so prodali v sužnost Rimljanom. Bil je gladiator v mestu Kapui in se je moral, da bi se publika zabavala, boriti v cirkusu z drugimi gladiatorji. Za dobrega gladiatorja so šteli tistega, ki je hitro in spretno pobijal svoje nasprotnike.

Življenje gladiatorjev v Kapui je bilo zelo težko. Zaradi tega je bila med njimi nezadovoljnost posebno velika. V gladiatorski šoli v Kapui je dve sto sužnjev s Špartakom na čelu napravilo zaroto; sklenili so, da se dvignejo in osvobodijo vse sužnje. Vstaja se je začela, ko so Rimljani odpeljali svoje sile na zahod (v borbo s Španijo) in na vzhod (v borbo z Mitridatom).

Toda zaroto so odkrili. Špartak je s svojimi pristaši zbežal na goro Vesuv in se tam utaboril. Z vseh strani so se zgrijnjalí okrog Špartaka sužnji in svobodni reveži.

Špartakov nastop Proti Špartaku so poslali močne vojaške oddelke. Rimska vojska je obkolila sužnje na ta način, da je zasedla edini vzpon na vulkan. Špartak pa je pokazal največjo iznajdljivost in rešil svojo vojsko. Na njegov ukaz so gladiatorji narezali močne vinske trte in spletli iz njih vrvi. S temi vrvmi so se sužnji spustili po previsni strani gore, kjer ni bilo Rimljanov, in jih napadli od zadaj. Rimski vojaki so zbežali in pustili sužnjem taborišče.

Naslednji nastopi Rimljanov proti sužnjem (leta 73 pr. n. e.) so bili tudi brezuspešni. Špartak je potolkel rimske vojske. Njegova armada je ves čas rastla. Leta 72 sta proti Špartaku nastopila oba rimska konzula. Pa tudi ta dva sta bila poražena.

Rim se je znašel v težkem položaju. Špartak je postajal vedno bolj mogočen in nevaren. Nihče ni maral prevzeti poveljstvo nad vojsko proti voditelju sužnjev. Navsezadnje je privolil v to rimski bogataš in špekulant Mark Kras.

Špartakovi pohodi Špartak je razumel, da dokončno ne more zlomiti Rima, in je hotel zato povesti sužnje izven mej Italije. Prvi svoj pohod je Špartak napravil skozi vso Italijo proti Alpam. Po tej poti je mislil pripeljati sužnje v njihovo domovino — v Grčijo in Galijo. Toda prehod čez Alpe je bil tako težaven, da je Špartak moral spremeniti smer.

Špartak je napravil nov načrt. To pot naj bi njegova vojska krenila na Sicilijo, tam dvignila vstajo in se s tamkajšnjimi sužnji prepeljala v Grčijo. Toda Špartaku se ni

posrečilo, da bi prepeljal svojo vojsko na Sicilijo. Gusarji, ki so že privolili, da prepeljejo sužnje, so jih prevarili.

Tedaj se je odločil Špartak, da sam zgradi splave in se na njih prepelje na Sicilijo. Sužnji so se hitro lotili dela. Da bi bili splavi trdnejši, so navezovali pod nje sode. Prihrumel pa je silen vihar in odnesel vse splave v morje. Tako je propadla še ta nada na rešitev iz sužnosti.

Krasova vojska pa je medtem stalno preganjala Špartaka. Ko so se sužnji po neuspehlih poskusih prevoza na Sicilijo hoteli obrniti, se je pokazalo, da je Kras s severa prerezal umik špartakovcem. »Bolje je, da poginemo od železa kakor od lakote«, je dejal Špartak. Udaril je s svojo vojsko na Krasove utrjene postojanke in se ponoči prebil skozi nje.

Tretji pohod je Špartak usmeril na пристanišče Brundizij, od koder bi se laže in hitreje prepeljal v Grčijo.

Nesoglasja v Špartakovem taborišču

Vsi ti dolgi pohodi so spodkopali moči špartakovcev. Vrh tega so se med njimi pojavila nesoglasja. Sužnji s Špartakom na čelu so hoteli priti iz Italije, kjer so bili v sužnosti, in se vrniti domov. Kmetje pa, ki so bili v Špartakovi vojski, niso marali oditi iz Italije, temveč so želeli boriti se za zemljo, za svoje pravice v Italiji. Z njimi se je strinjalo majhno število sužnjev iz germanskih plemen, ki so se že zdavnaj privadili življenju v Italiji.

Tako ni bilo enodušnosti med sužnji in kmeti. Tudi med samimi sužnji ni bilo soglasja. Vrh tega je bil v tem obdobju Rim še zelo močan. Posledica vsega tega je bila, da v velikem spopadu pomladi leta 71 špartakovci niso vzdržali navala dobro oborožene, sveže rimske vojske in so bili potolčeni. Špartak se je možato boril do kraja. Planil je med najgostejše vrste Rimljanov. Ranjen v bedro, se je spustil na kolena in se boril dalje, dokler ga niso razsekali na koščke. Njegovega trupla niso mogli najti.

Šest tisoč ujetih sužnjev so razpeli na križe ob vsej cesti od Kapue do Rima. Ostanki Špartakove vojske, ki so se rešili, so pa zbežali na jug in se tam še dolgo borili proti rimskim oddelkom.

Špartakova hrabrost je presenečala celo Rimljane, ki so govorili, da je voditelj sužnjev poginil prav tako »kakor velik vojskovodja«. Špartak je prešel v zgodovino kot nesebičen borec proti zatiralcem. Ni zaman govoril Lenin, da »je bil Špartak eden največjih herojev v eni največjih vstaj sužnjev«.

§ 83. Katilinaova zarota — Pompej in Cezar

Katilina

Zaradi množične vstaje sužnjev so začeli predstavniki rimske aristokracije znova zahtevati vzpostavitev vojaške oblasti. Vojaška diktatura bi mogla bolje varovati koristi in premoženje gospodarjev sužnjev. Pretendentov na diktatorsko mesto je bilo mnogo. Najodločneje so delovali predstavniki propadlih aristokratov. Med njimi se je posebno odlikoval bivši Sulin pristaš **Katilina**. Večkrat je kandidiral za konzula, toda nikdar se mu ni posrečilo dobiti to službo. Leta 65 pr. n. e. je hotel s pomočjo rimskih aristokratov — Cezarja in Krasa — ubiti konzula in prevzeti oblast v Rimu. Pa tudi ta načrt mu je spodletel.

Leta 63 je Katilina spet postavil svojo kandidaturo za konzula. Hkrati je pripravljaj zaroto proti republiki. Da bi privabil ljudstvo na svojo stran, je Katilina obljubljal, da bo odpravil vse dolgove. Toda glavni del njegovih pristašev so tvorili obubožani aristokrati. Katilino so podpirali tudi Sulini veterani (stari vojaki), ki so svoj čas dobili zemljiške parcelc, pa se niso privadili delu in so dotlej propadli. Katilina je imel privrčence tudi med postopaško drhaljo, ki ni živela od dela, temveč od miloščine bogatašev.

Zaroto proti republiki je pravočasno odkril republikanec, konzul **Cicero**. To je bil sijajen govornik, ki je bil v Rimu slaven po svoji govorniški umetnosti. Kljub svoji omahljivosti je bil Cicero dosleden zagovornik republikanske ureditve. Nastopil je proti Katilini s plamtečimi govori, v katerih je zahteval njegovo smrt, ker je hotel vreči republiko. Toda v senatu so omahovali. Navsczadnje so le prevladali republikanci. Sklenili so, da se nad Katilino in drugimi zarotniki izvrši smrtna obsodba. Katilinove pristaše, ki so jih zaprli v Rimu, so usmrtili. Katilini samemu pa se je posrečilo s svojimi ljudmi zbežati v Etrurijo, kjer so bila posestva Sulinih veteranov, ki so ga podpirali. Tu je zbral svoje privrčence in nastopil proti vladni vojski. Do bitke je prišlo leta 62 pr. n. e. Katilina se je besno boril, toda njegovo vojsko so potolkli in tudi sam je padel na bojišču.

Republikanska ureditev je bila obvarovana, a ne za dolgo. Aristokracija gospodarjev sužnjev se ni prenehala boriti za vojaško diktaturo. Na pozorišče sta stopila nova politika: **Pompej in Cezar**.

Pompej in Cezar Gnej Pompej je bil tudi Sulin pristaš in se je odlikoval takrat, ko so zadušili Sertorijevo vstajo v Španiji. Potem so mu poverili uničenje gusarjev

na Sredozemskem morju. Morski roparji so na morju ustavljali tovore z žitom, ki so bili namenjeni v Italijo, ropali po obali in odpeljevali v ujetništvo ugledne Rimljane. Pompej je hitro obračunal z gusarji in si pridobil veliko popularnost.

Potem so poslali Pompeja na Vzhod proti pontskemu kralju Mitridatu, ki se je vnovič dvignil. Uspešno je končal vojno z Mitridatom. Potem se je odpravil v Sirijo in si jo podvrigel skupaj z judovskim kraljestvom. V Rim se je vrnil leta 62 z ogromnim vojnim plenom in ovenčan s slavo.

V tem času je začel igrati veliko vlogo tudi Gaj Julij Cezar. Izviral je iz aristokratskega rodu in si pridobil popularnost s prirejanjem različnih iger za ljudstvo. Cezar je bil razumen in oprezen človek. Spočetka se ni sam izpostavljal; temveč je prišel na oblast s pomočjo drugih oseb. S tem namenom je prej podpiral Katilino. Potem ko je propadla Katilinova zarota, si je Cezar prizadeval vzpostaviti vojaško diktaturo s pomočjo Krasa in Pompeja. Skupaj z njima je organiziral zaroto z namenom, da strmoglavi republiko.

§ 84. Prvi triumvirat — Cezarjeva diktatura

Prvi triumvirat Leta 60 pr. n. e. je bila med Cezarjem, Pompejem in Krasom sklenjena tajna zveza pod Cezarjevim vodstvom. Ta zveza se je imenovala *triumvirat**. Njen namen je bil polastiti se oblasti in jo razdeliti med triumviri. Triumvirat naj bi bila oblika vojaške diktature.

S Pompejevo in Krasovo pomočjo je Cezar postal konzul. Kljub nasprotovanju senata je Cezar dosegel, da se je razdelila zemlja med Pompejeve vojake. To je storil Cezar zato, da bi imel oporo v vojski. Potrjeni so bili tudi vsi ukrepi, ki jih je izdal Pompej na Vzhodu. Ko je Cezar dovršil rok svojega konzulovanja, je dobil v upravo Galijo (leta 85 pr. n. e.).

Cezar v Galiji Toda Galija še ni bila osvojena; Rimljanom je pripadal samo njen jugovzhodni vogal. Cezar je moral osvojiti vso deželo. Prebivalstvo Galije se je delilo na mnoga plemena. Načelovali so jim aristokrati in žreci. Galska plemena so živela v stalnem medsebojnem sovraštvu, kar jih je slabilo in olajševalo Cezarju njegovo nalogo. Kljub temu je bila borba z Galci izredno težavna zaradi njihove hrabrosti in številnosti. Cezarjeva armada je večkrat doživela

* Triumvirat — zveza treh moč.

poraze. Toda višja vojna tehnika Rimljanov, njihova organiziranost in sijajne Cezarjeve vojaške sposobnosti so prevladale. Pred Cezarjem so sramotno pobegnili Germani z Ariovistom na čelu. Cezar je dokončno uničil vojsko Galcev z njihovim voditeljem Vercingétorixsom na čelu. Podvrgetel je vso Galijo; takoj nato se je Cezar odpravil v Britanijo.

Vojni plen, ki ga je zasegel Cezar v Galiji, je bil zelo velik. Ropal je z darili napolnjena svetišča Galcev in često rušil mesta izključno samo zaradi plena. In tako je nagrabil toliko zlata, da ga je prodajal v Italiji in provincah kot blago, po tri tisoč sestercijev funt.

Cezar ni pozabil niti vojakov. Da bi navezal vojake nase, je podvojil plače legionarjem in jim včasih daroval tudi sužnje.

Razpad triumvirata

Medtem ko je Cezar osvojil Galijo, je Kras poginil na Vzhodu v borbi s Parti. Triumvirat je razpadel. Med Cezarjem in Pompejem je prišlo do popolnega preloma in začela se je borba za oblast.

Rok Cezarjevih pooblastil v Galiji je potekel v začetku leta 49. Senat mu je predložil, naj zapusti vojsko in se javi v Rimu. Toda Cezar je to odklonil. S pomočjo svoje vojske je hotel prevzeti oblast v Rimu.

V januarju leta 49 je Cezar z eno legijo in s konjenico prekoračil rečico Rubikon, ki je bila meja Italije, da bi krenil na Rim. Pravijo, da je dolgo neodločen stal pred Rubikonom. Navsezadnje je Cezar z besedami »Kocka je padla« dal ukaz, da se vojska prepelje. Nato je v hitrem pohodu šel proti Rimu.

Na sporočilo o Cezarjevem napredovanju sta konzula in del senatorjev zbežali iz Rima. Pompej je odšel na Balkanski polotok in se tam začel pripravljati na vojno.

Cezar je brez boja zasedel Rim. Ravnal je zelo milo s svojimi nasprotniki in ni nikogar obsodil na smrt. Ko je prebil nekaj dni v Rimu, se je odpravil v Španijo, kjer je bilo mnogo Pompejeve vojske. Cezar jo je prisilil, da se je vdala, nato je pa krenil na Balkanski polotok proti armadi Pompeja samega. V juniju leta 48 je prišlo med njima do bitke pri Farzalu (v Tesaliji). Pompejevo vojsko je uničil. Pompej sam je pa zbežal v Egipt, kjer so ga ubili po nalogu egiptovskega vladarja.

Cezar v Egiptu Cezar se je odpravil tudi v Egipt. V Aleksandriji so se v tem času borili med seboj otroci umrlega kralja, enega iz rodu Ptolomejev. Cezar je

posegel v ta boj in se postavil na stran kraljice Kleopatre, ki so jo Aleksandriji izgnali.

Vmešavanje Rimljanov v notranje zadeve Egipta je povzročilo upor proti njim. Cezarja so obkolili v kraljevi palači. Med obleganjem dvorca je zgorela tudi znamenita aleksandrijska biblioteka. Položaj Cezarja, ki je imel spočetka zelo malo vojaštva, je bil izredno nevaren. Šele potem, ko so prišla za Cezarja ojačenja iz Azije, se mu je posrečilo zadušiti upor. Ko je egiptovski prestol zagotovil Kleopatri, je pomladi leta 47 zapustil Egipt.

Nato je krenil Cezar proti Mitridatovemu sinu Farnaku, ki je zasedel del Male Azije. Cezar ga je tako hitro potolkel, da je sporočil o tem v Rim samo tri besede: »Prišel, videl, zmagal.« Nato je v dveh velikih bitkah uničil pompejevce v Afriki in Španiji.

Cezar — Ko se je vrnil v Rim, je Cezar postal njegov neomejen gospodar. Imenovali so ga **gospodar Rima** za dosmrtnega diktatorja. Hkrati je Cezar opravljal tudi službo konzula, užival oblast ljudskega tribuna in pravice cenzorja. Leta 44 mu je eden njegovih pristašev konzul Mark Antonij ponudil krono, toda Cezar jo je odklonil: bal se je ljudskega nezadovoljstva in se odločil, da se še vzdrži oficialne razglasitve monarhije. Zato je navidezno v Rimu še nadalje obstajala republika: ostali so i senat i narodna skupščina i izvoljene uradne osebe. V resnici je bil Cezar neomejen monarh. Število senatorjev je Cezar zvišal na 900 in spopolnil senat s svojimi pristaši, narodna skupščina je pa glasovala po Cezarjevih naročilih. Dokler se je Cezar potegoval za oblast, se je kazal pristaša demokracije; ko pa je dosegel to oblast, je pretrgal z ljudstvom. Tako je Cezar odklonil zakon o odpravi dolgov, zmanjšal brezplačne delitve kruha in zabranil zveze rokodelcev, tako imenovane »kolegije«. Večkrat je z oboroženo silo zatiral nemire v Italiji.

Cezarjev pogin Proti Cezarju je dozorevalo nezadovoljstvo. Med republikanskim delom senatorjev so skovali zaroto proti njegovemu življenju. Na čelu zarote sta bila republikanca Brut in Kasij. 15. marca leta 44 pr. n. e. so Cezarja umorili zarotniki med sejo senata.

S svojim delom je Cezar spodkopal republiko. V borbi z republikanskim redom so gospodarji sužnjevi polagali temelje cesarstvu.

§ 85. Propad republike

Umor Cezarja ni dovedel do obnovitve republike. Razred gospodarjev sužnjev se ni hotel odpovedati vojaški diktaturi. Republikanci-zarotniki so morali bežati. Pojavili so se novi pretendenti na položaj diktatorja. Cezarjevo mesto bi rada zasedla častilakomni vojskovodja, Cezarjev prijatelj Mark Antonij in poveljnik konjenice pod Cezarjem Lepid.

Oktavian — Drugi triumvirat V tem trenutku se je pojavil v Rimu nov politik. To je bil lokav in spreten človek, vnuk Cezarjeve sestre, Oktavian po imenu. Cezar ga je posinovil in napravil za dediča velikega dela svojega premoženja. To je privabilo na Oktavianovo stran Cezarjeve veterane in okrog njega se je zbrala velika vojska. S to vojsko je Oktavian nastopil proti Antoniju. Ko pa je premagal Antonija, je Oktavian sklenil z njim zvezo, ker si ni upal sam utrditi svojo oblast v Rimu. K zvezi je pritegnil tudi Lepida.

Antonij, Oktavian in Lepid so tvorili drugi triumvirat (leta 43 pr. n. e.), ki ga je za razliko od prvega potrdila narodna skupščina. Triumvirom so za pet let izročili neomejeno oblast »za ureditev državnih zadev«.

Predvsem je bil triumvirom potreben denar, da nagradé svoje vojake. Zaradi tega so se v Italiji znova začela ubijanja in zaplembe. V tem času je poginilo okrog dva tisoč ekvito v in 300 senatorjev, med njimi tudi Ciceró, ki je nastopal proti Antoniju v obrambo republike.

Poguba zadnjih republikancev Veliko nevarnost za triumvire sta pomenila Brut in Kasij, ki sta zbrala na Vzhodu armado za obrambo propadajoče republike. Antonij in Oktavian sta se odpravila v Makedonijo in pri mestu Filipih porazila republikansko armado (leta 42 pr. n. e.). Brut in Kasij sta si končala življenje s samomorom, ostanki njune vojske so pa prestopili na stran triumviróv.

Zdaj so triumviró potrebovali denarja, da izplačajo nove vojake. Da ga dobé, je šel Antonij na Vzhod, Oktavian se je pa vrnil v Italijo, kjer je začel jemati zemljišča njihovim lastnikom in jih deliti svojim veteranom.

V Italiji je naraščalo nezadovoljstvo z Oktavianom. Nezadovoljneži so se zbirali okrog Seksta Pompeja, sina znanega vojskovodje Pompeja. Sekst Pompej je uporabil proti Oktavianu morske roparje in sicilske sužnje.

**Antonij
na Vzhodu —
Bitka pri Akciju**

Antonij se je medtem vedel na Vzhodu kot samodržec. Po svoji mili volji je razpolagal z vzhodnimi državami, poklanjal Kleopatru, s katero se je zblížal, rimske posesti. Vojna, ki jo je zasnoval proti Partom, se je končala z neuspehom. Vse to je zbudilo hudo nezadovoljstvo v rimski javnosti. To je izkoristil Oktavian. Senat je vzel Antoniju njegova polnomočja, nato se je pa začela med Antonijem in Oktavianom odkrita vojna.

2. septembra leta 31 pr. n. e. je prišlo do odločilnega spopada med Oktavianovo in Antonijevo vojsko pri rtu Akciju, na zahodni obali Grčije. Že v začetku bitke sta Kleopatra in Antonij zbežala v Egipt. Antonijevo vojska, ki je ostala brez poveljnika, se je predala Oktavianu.

Antonij in Kleopatra sta si leta 30 pr. n. e. končala življenje s samomorom v Aleksandriji. Egipt je zasedel Oktavian.

Po zmagi nad Antonijem ni imel Oktavian več tekmecev in njegova oblast je postala monarhistična. Rimska republika je dokončno propadla, začela se je zgodovina cesarstva.

**Vzroki propada
republike**

Zakaj je propadla republika? Najhujši udarec so ji zadajali gospodarji sužnjev. V tem obdobju so si vse skupine gospodarjev sužnjev prizadevale, da se povežejo med seboj. Zaradi borbe z upori nižjih slojev so se odpovedali stari republikanski obliki države in ustvarjali zdaj vojaško diktaturo ene same osebe.

Vojaška diktatura se je ustvarjala postopoma v borbi z revolucionarnim gibanjem na Siciliji, v Španiji in sami Italiji. Sula, Pompej, Cezar, Oktavian so bili vojskovodje, ki so se opirali na armado poklicnih vojščakov, ki jim je bila vojna glavni poklic. Zaradi vojnega plena so bili pripravljeni iti kamorkoli. Vsak sposoben vojskovodja, ki je znal ravnati z vojaki in jim dal možnost obogatitve, se je mogel opreti nanje za doseg oblasti. Taka vojska je tudi razbila revolucionarno gibanje. Pa tudi po tej zmagi se voditelji vojske niso hoteli odpovedati svoji oblasti.

Tako je iz začasne vojaške diktature nastala monarhija, ki ji je načeloval cesar.

V. RIMSKO CESARSTVO V 1. IN 2. STOL. N. E. (PRINCIPAT)

§ 86. Vladanje Oktaviana — Avgusta (od leta 30 pr. n. e. do leta 14. n. e.)

Rimskim gospodarjem sužnjev se je s pomočjo vojaške diktature posrečilo zadušiti upore sužnjev in gibanja nižjih slojev. Imoviči razredi, prestrašeni zaradi revolucionarnega gibanja, so se odrekli republiki in pozdravili Oktavianovo samovladarsko oblast. Hvaležni senat mu je podelil naslov »A v g u s t«, t. j. »vzvišeni«. Postavljali so mu žrtvenike kakor bogu, pesniki so ga slavili v verzih.

Avgustov principat

Toda oprezni Oktavian se ni odločil, da bi se odkrito oklical za monarha. Dobro je pomnil Cezarjevo smrt in boječ se njegove usode si je prizadeval ohraniti videz republike. Republikanski organi oblasti (senat, narodna skupščina, voljene uradne osebe) so obstajali dalje. Avgust se je še celo trudil, da bi dvignil avtoriteto senata in obnovil v rimski družbi staro življenje in običaje.

Kakor Cezar je tudi Avgust združil v svojih rokah najvažnejše republikanske službe. Kot vrhovni poveljnik (imperator) je imel pravico postavljati vse vojaške poveljnike, izvajati nabore za vojsko, napovedovati vojno in sklepati mir. Dobil je oblast nad najvažnejšimi provincami: Severno Španijo, Galijo, Sirijo in Egiptom. Razen tega je imel Avgust oblast ljudskega tribuna, bil je vrhovni svečenik, večkrat je opravljal tudi službo konzula in cenzorja. Službe, ki jih je imel Avgust, so mu dajale popolno vojaško in civilno oblast.

Narodna skupščina je vselej sprejemala take sklepe, ki so bili pogodu Avgustu, in volila tiste osebe, ki jih je on naznačeval. Avgust je bil zelo bogat. Dobil je ogromno premoženje kot dediščino po Cezarju in ga povečal z zaplembami in dohodki imperatorskih pravic. Zato je imel dovolj sredstev za delitev denarja med ljudstvo in prirejanje iger, s čimer je tudi podkupoval narodno skupščino.

Sistem vladanja, kakor ga je uvedel Avgust, se imenuje principat, t. j. vladanje prvega človeka v državi — princepsa. To je bila monarhija pod videzom republike, samovladarska oblast, prikrita z republikanskimi formami. Gospodarji sužnjev so podpirali tako oblast, ker je ustrezala njihovim koristim.

Pretorijanska garda Čeprav so bili zadušeni upori sužnjev in gibanja kmetov, so se vendarle od časa do časa, tu in tam pojavljali novi nemiri. Za borbo z njimi in za okrepitev svoje oblasti je Avgust ustanovil posebno pretorijansko (dvorsko) gardo, ki je bila razmeščena v prestolnici in v najbližjih mestih Italije.

Pretorijanci so bili v znatno boljšem položaju kakor ostala vojska: rok njihove službe je bil krajši, plača pa mnogo boljša.

Darila in zabave za ljudstvo Da bi pomiril ljudsko nezadovoljnost, je Avgust uporabljal tudi druga sredstva. Pod njegovo vlado so delili žito in denar 200 do 300 tisoč najrevnejšim prebivalcem Rima. Razen tega so več kakor 300.000 ljudem podelili zemljiške parcele ali pa denar. Pri gladiatorskih borbah, ki jih je večkrat prirejal Avgust, je sodelovalo povprečno do 10.000 ljudi, pri uprizoritvah, kjer so dražili divje zveri, je poginilo okrog 3500 živali. Nekoč je Avgust priredil za ljudstvo velikansko predstavo pomorske bitke. Za to so za Tiberio izkopali vodni zbiralnik, dolg 1800 in širok 1200 korakov. V bitki je sodelovalo 30 velikih vojnih ladij in veliko število manjših brodov, na katerih je bilo razen veslačev trideset tisoč mož posadke.

Avgustova zunanja politika Avgust je vojeval uspešne vojne na severu Balkanskega polotoka in v Alpah. Pod njim je bila ustanovljena vrsta novih provinc, ki so se razprostirale ob Donavi od Črnega morja do gorenjega Rena.

Borba za rensko mejo je bila manj uspešna. Spočetka se je posrečilo iztrgati Germanom vso deželo med Renom in Labo. Potem se je pa začela vstaja, katero je povzročila krutost in lakomnost rimskega namestnika V a r a. Var je s tremi legijami leta 9 n. e. zašel v zasedo v T e v t o b u r š k e m g o z d u. Po štiritidnevnem boju so vso njegovo vojsko uničili Germani, ki jim je načeloval A r m i n i j. Potem so bile vse rimske osvojitve za Renom izgubljene, razen dežel med gorenjo Donavo in Renom.

§ 87. Življenje in kultura Rima ob koncu republike v 1. stoletju n. e.

Naraščanje bogastva in razvoj razkošja V zadnjem stoletju republike so še dalje naraščala bogastva gospodarjev sužnjev: vojni plen, ki je padel v roke vojskovodij, denar, ki so ga dobili z odkupi in oderuštvom v provincah, in premoženja, zaplenjena za časa Sule,

Cezarja in Oktaviana. Ta velika, na lahek način pridobljena bogastva, so tudi lahkomišlno tratili. Ogromne denarne vsote so šle za razkošne predmete, ki so jih uvažali z Vzhoda, za delitve žita in denarja, za podkupovanje ljudstva in za prirejanje iger, ki so mnogo stale — gladiatorskih borb, draženj zveri itd. Ogromno denarja so požrle razkošne gostije, izbrana oprema hiš, nakitje in vzdrževanje številne nezaposlene služinčadi — sužnjev, klientov in raznih vrst prisklednikov, ki so jih bile polne hiše velikih gospodarjev sužnjev. To ogromno tratenje je vodilo v dolgove. Mnogi aristokratski Rimljani so bili zadolženi pri oderuhih. Ko je moral Cezar oditi v Španijo, ga upniki niso hoteli spustiti iz Rima. Na glasu zaradi svojih dolgov je bil tudi Cezarjev prijatelj Antonij.

**Propadanje
morale
rimske družbe**

Morala je pri višjih razredih rimske družbe zelo nizko padla. Bogastva, ki so jih brez vsakih naporov pridobivali, in brezdelen način življenja, so pogubno učinkovala. Vse uradne osebe iz vrst aristokracije so bile podkupljive in za denar so bile pripravljene storiti vse. Stara rimska aristokracija je zapravila svojo prejšnjo neodvisnost in upognila hrbet pred vsakim bogatašem ali zmagovitim vojskovodjem.

Morala svobodnih rimskih revežev ni bila mnogo boljša.

Proti koncu republike so kmetje še bolj propadali in polnili vrste postopaške mestne drhali. Cezarjevi in Oktavianovi veterani, ki so se med dolgimi vojnimi pohodi odvadili delovnega življenja, so zapustili svoja zemljišča. Vsi poskusi, da se obnovi kmetijstvo, so se ponesrečili. Množica iz nižjih plasti mestnega prebivalstva se je dokončno odvadila dela in živela od miloščine, katero je delila država in posamezni bogataši: od brezplačnih pogostitev, delitev denarja, žita itd. Med to postopaško drhaljo se je razvila strast do surovih in krvavih iger. »Kruha in iger!« je postalo geslo rimske sodrge. Narodna skupščina, ki je sestajala iz teh izprijenih, brezdelnih ljudi, je bila prav tako podkupljiva kakor senat.

Zaradi tega je bilo rimskim vojskovodjem proti koncu republike lahko prevzemati oblast.

Govorništvo

Močno se je razvila v zadnjem stoletju republike in v času principata govorniška spretnost. Govorniška sposobnost je omogočala, da se je človek povzpел v političnem življenju; zato so se z govor-

ništvom vneto bavili vsi politični delavci. Najznamenitejši govornik te dobe je bil *Cicero* (leta 106—43 pr. n. e.). Dolgo je proučeval grško govorništvo in filozofijo. Svoje prirojene sposobnosti je razvil v praksi, ko je nastopal pred sodiščem in v narodni skupščini. Njegovi govori so bili skrbno obdelani in napisani v sijajnem jeziku.

Mecenatov krožek Za časa Avgusta se je močno razvila tudi literatura. Sam imperator in njegovi bližnji so bili radodarni pokrovitelji tistim pisateljem in učenjakom, ki so s svojimi spisi podpirali novo oblast.

V tem pogledu je bil posebno znan Avgustov prijatelj *Mecenas*, zelo bogat ekves, ki si je napravil premoženje v periodi proskripcij. V njegovi hiši so se shajali vidnejši pesniki in pisatelji; brali in presojali so literarna dela. *Mecenas* je izkazoval veliko materialno podporo pisateljem: dajal jim je denarja, poklanjal zemljišča itd.

Vergil K literarni družbi, ki se je zbirala pri *Mecenatu*, je spadal najvidnejši pesnik tistega časa *Vergil* (leta 70—19 pr. n. e.). To je bil majhen zemljiški posestnik, ki je bil, deležen sijajne izobrazbe. *Vergil* je bil velik oboževalec Avgusta. V »*Eneidi*« — veliki epski pesnitvi — pripoveduje *Vergil* o tem, kako je sin boginje *Venere*, Trojanec *Enej*, po dolgih blodnjah prišel v Italijo in postal praoče rodu *Julijev*, iz katerega je izšel tudi Avgust. S tem je *Vergil* hotel pokazati Avgustov božanski izvor.

Horacij V *Mecenatov* krožek je zahajal tudi drugi veliki pesnik tega časa — *Horacij* (leta 65—8 pr. n. e.). Po rodu je izviral iz nižin rimske družbe in v mladih letih je bil republikanec. Kasneje je pa prišel v *Mecenatov* krožek in kakor *Vergil* tudi slavil Avgusta in njegovo okolico. Mnogo svojih verzov je *Horacij* posvetil opisovanju običajev in življenja svojega časa.

Ovid Izmed pesnikov, ki niso zahajali v *Mecenatov* krožek, je bil najbolj nadarjen *Ovid* (od leta 43 pr. n. e. do leta 17 n. e.). Pripadal je stari rodbini ekvitov. Najbolj znane od vseh *Ovidovih* del so njegove »*Metamorfoze*« (»*Preobrazbe*«) — stari miti, razloženi v verzih.

V največjem poletu njegove ustvarjalne sile (v letu 8 pr. n. e.) je *Ovida* pregnal Avgust v majhno mesto *Tomina* na obali Črnega morja (zdaj *Konstanca*). Vzroki tega pre-

gnanstva niso dobro znani. Iz pregnanstva je pesnik pošiljal Avgustu prošnje za pomilostitev, toda imeperator je ostal nepopustljiv, in Ovid je umrl v pregnanstvu.

Tit Livij Velike uspehe je dosegla v tej periodi tudi zgodovina. Za časa Avgusta je živel Tit Livij, znameniti rimski zgodovinar (okrog leta 59 pr. n. e. do leta 17 n. e.). Livij je spisal zgodovino Rima (od ustanovitve mesta do leta 9 n. e.). V tej zgodovini je hotel povečicati slavni republikanski Rim.

Plinij Starejši Izmed rimskih učenjakov je treba omeniti Plinija Starejšega, ki je živel v 1. stoletju n. e. (leta 28—79 n. e.). To je bil široko izobražen človek, ki se je zanimal za vse vede. Plinijeva delavnost je bila neverjetna. Čital in izpisoval si je povsod: med potovanjem, na sprehodih, v kopališču itd. Za svojo glavno delo — »Zgodovina narave« — je Plinij predelal dva tisoč knjig in zbral ogromen material podatkov. Sicer so bili ti podatki slabo sistematizirani. Plinij je padel kot žrtev svoje znanstvene vedoželjnosti v času izbruha Vezuva v letu 79 n. e. Ker bi rad opazoval grozni pojav narave, se je preveč približal vulkanu, da so ga zastrupili strupeni plini.

Filozofija Filozof Lukrecij Kar (v prvi polovici 1. stoletja pr. n. e.) je napisal filozofsko pesnitev pod naslovom »O naravi stvari«. To delo je napisano z velikim talentom. V pesniški obliki je Lukrecij razvijal misel o tem, da je ves svet podrejen zakonom narave, in dokazoval, da bogovi ne vplivajo na naravni potek dogodkov. Bogove same so, po Lukreciju, ustvarili ljudje. Lukrecij se je boril s praznoverjem in zanikal vero v življenje onstran groba.

Gradbena umetnost V tem obdobju so mnogo storili za olepšavo Rima in provinc. Prelepe rimske ceste in kamnitni mostovi v Italiji in provincah so se ponekod ohranili prav do današnjih dni. Mesto Rim je imelo nad milijon prebivalcev. V njem je bilo mnogo lepih palač, trgov, kopališč in amfiteatrov, pa tudi nekaj vodovodov, ki so dovajali dobro pitno vodo iz okolice mesta. Izmed največjih zgradb je treba omeniti amfiteater Kolosej, ki sta ga dala graditi cesarja Vespazijan in Tit. Njegove razvaline so se še ohranile. Kolosej je imel prostora za okrog 100.000 gledalcev.

Poleg teh prekrasnih zgradb pa so bili celi okraj, kjer so prebivali revni meščani, ki so se stiskali v bednih po-

drtijah ali velikih večnadstropnih hišah, ki so bile slabo zgrajene in so se često podirale.

Rimska znanost in tehnika sta bili na visoki stopnji. O gradbeni tehniki se nam je ohranila razprava rimskega inženirja Vitruvija, ki je živel za časa Cezarja. Vitruvij je pisal o vseh strokah tehnike, med njimi tudi o vojni tehniki.

Rimska kultura je bila manj samostojna kakor grška, pod katere vplivom se je razvijala.

Vendar so se latinski jezik, rimska literatura in znanost kasneje razširili med najrazličnejšimi narodi Evrope in prišli v zakladnico evropske kulture.

§ 88. Rimsko cesarstvo v 1. stoletju n. e.

Tiberij Avgustov naslednik je bil njegov pastorek Tiberij, ki ni bil priljubljen niti med

ljudstvom niti med vojaštvom. Pod njim so se v deželi spet začeli nemiri. V južni Italiji, v okolici Brundizija, so odkrili zaroto sužnjev-pastirjev. Na čelu zarote je bil bivši vojak pretorijanske garde. Ta je prirejal v Brundiziju in okoliških mestih tajna zborovanja sužnjev. Na teh zborovanjih in v oklicih, ki so jih obežali po zidovih, je pozival sužnje na upor. Tiberij je poslal v Brundizij močan vojaški odred. Voditelja zarote in najbližje sužnje so privedli v Rim in tam usmrtili.

Sovražno razpokošenje proti cesarski oblasti se je pojavljalo tudi med rimskimi državljani.

Ojačenje vojaške diktature Pod Tiberijem se krepila cesarjeva oblast. Pravica voliti uradne osebe je bila odvzeta narodni skupščini in izročena senatu. Izdan

je bil zakon »o razžaljenju veličanstva«; po tem zakonu je bilo mogoče obsoditi ljudi, ki so bili krivi, če so napravili samo neprevidno opombo na naslov cesarja. Iz strahu in klečeplastva pred cesarjem je sodišče izrekalo stroge sodbe krivim in nekrivim.

Nero Izmed prvih Tiberijevih naslednikov je najbolj znan cesar Nero (leta 51—68 n. e.).

Cesarsko oblast je dobil kot sedemnajstletni mladenič. Njegov značaj je že od otroških let spridila mati, vladoželjna in častihlepna ženska. Ko pa je postal cesar, mu je vsesplošno klečeplastvo dokončno zmešalo pamet.

Nero se je imel za velikega umetnika in je pogosto sam nastopal na odru. Gledalci so mu morali navdušeno ploskati in gorje tistemu, ki ga ni dovolj očaral cesar — umetnik.

Pod Neronom se je splošna nezadovoljnost še bolj povečala. Zarote sužnjev in uboji gospodarjev sužnjev so postali tako pogosti, da je senat o tem sprejel posebno odločbo. V Rimu je veljal po stari šegi zakon, po katerem je kot kazen za uboj gospodarja, če ga je ubil suženj, zadela smrtna obsodba vse sužnje, ki so živeli v hiši ubitega. Zdaj je senat izdal novo odločbo, da zadene smrtna obsodba prav tako kakor sužnje tudi osvobojenke, ki žive v hiši ubitega. Nekoč se je primerilo, da je prefekta (mestnega načelnika) mesta Rima ubil njegov suženj. V senatu so sklenili, da se usmrti vseh 400 sužnjev ubitega. Toda ta sklep je bilo težko izvesti, ker se je zbrala velika množica in grozila z razdejanjem in požigi. Morali so poklicati vojsko in z njo zasesti vso cesto do kraja usmrtitve. Toda gibanje sužnjev tudi potem ni prenehalo. Med ljudstvom se je govorilo, da se pripravlja upor novega Špartaka.

Požar Rima Povrhu vsega je leta 64 v Rimu izbruhnili straščen požar, ki je trajal šest dni. Od štirinajstih mestnih okrajev so ostali celi samo štirje; trije so bili uničeni do kraja, v ostalih sedmih so se ohranili samo žalostni ostanki porušenih in na pol zgorelih hiš. Med ljudstvom je začelo vreti. Govorili so, da so mesto zažgali po naročilu Nerona, ki da je hotel uničiti stari Rim in namesto njega zgraditi nov, razkošnejši.

Nezadovoljnost s cesarjem je kazala tudi rimska aristokracija, ki je pripravljala atentat na cesarja. Naslednje leto po požaru Rima so organizirali veliko zaroto proti Neronu. V njej je sodelovalo mnogo predstavnikov rimske aristokracije. Toda zarotniki so delali počasi, in neodločno. Zaroto so odkrili.

Neronove krutosti Vse to je napotilo cesarja, da se je zatekel h krutim ukrepom. Pri Neronovem značaju so se iz teh ukrepov razvila krvava preganjanja, samovoljne smrtne obsodbe in zaplembe premoženja.

Obnovil je procese zaradi »razžaljenja veličanstva« in množica bogatih ljudi (Nero je potreboval denarja) je padla kot žrtev neumnih obdolžitev. Že v začetku svojega vladanja je Nero zastrupil svojega brata, ker se je bal, da bo ta zasedel njegov prestol. Nato je Nero ukazal ubiti svojo mater, katere oblastni značaj je omejeval njegovo svobodno udejstvovanje. Na Neronovo zahtevo je poginil njegov bivši vzgojitelj, filozof Seneka, in mnogi višji predstavniki rimske aristokracije.

Hkrati si je hotel Nero pridobiti naklonjenost pretorijancev in mestnih nižjih plasti z zvišanjem plač, razdajanjem denarja in prirejanjem sijajnih iger.

Neronov pogin Odkrito gibanje proti Neronu se je začelo v provincah, ki so bile nezadovoljne z zvišanjem davkov. Prva se je uprla Galija. Njej se je pridružila Španija. Tedaj so se v Rimu dvignili proti Neronu pretorijanci, senat pa ga je razglasil za »sovražnika domovine«. Nero, ki je pobegnil iz Rima, si je na poti končal življenje s samomorom (leta 68 n. e.).

Po strmoglavljenju Nerona se je začel boj med provincialnimi vojskami; vsaka od njih je postavljala svojega cesarja. Konec koncev je ostal zmagovalec poveljnik sirske armade **Tit Flavij Vespazijan** (leta 69. n. e.).

§ 89. Položaj cesarstva — Vstaje v provincah

Vespazijanove reforme V času, ko je Vespazijan prevzel oblast, je bil položaj cesarstva zelo težak. V provincah so se vrstile vstaje. Državna blagajna je bila prazna zaradi blazne Neronove zapravljenosti, disciplina v vojski je padla. S čvrsto in oprezno politiko se je Vespazijanu dovolj hitro posrečilo, da je znova okrepil cesarstvo. Vstaje so bile zadušene. Z energičnim zmanjšanjem izdatkov in ureditvijo davkov je cesar zboljšal finance. Vojaško disciplino so obnovili. Meje cesarstva so utrdili.

Glavno Vespazijanovo vodilo je bilo razširjenje in obnovenje sestava rimske aristokracije. Zato je preselil v Rim okrog tisoč bogatih aristokratskih družin iz provinc in jih vključil v vrste senatorskega in ekvitskega stanu. Ta nova aristokracija naj bi navezala na Rim province in služila kot opora cesarske oblasti.

Upor v Judeji Pod Vespazijanom so dokončno uklonili Judejo, ki se je uprla že leta 66 pod Neronom zaradi zatiranja po cesarskih uradnikih. Judeja se je dolgo in trdovratno upirala. Ukrotil jo je Vespazijan, ki ga je Nero poslal tja kot vrhovnega vojaškega poveljnika. Ko je Vespazijan postal cesar, je poveril vodstvo vojaških operacij svojemu sinu **Titu**. Tit je privedel proti Jeruzalemu sveže čete in ga začel oblegati. Mesto je obdajal trojni obroč zidov. Njegovi številni prebivalci so se junaško branili. Toda obleganci so začeli strašno stradati in zaradi tega se je Rimljanom navsezadnje posrečilo zasesti mesto. Jeruzalem so porušili (leta 70

n. e.). Zgorelo je tudi njegovo znamenito svetišče. Judejo je zasedla rimska vojska.

Nadaljnje utrjevanje cesarstva je vodil Vespazijanov naslednik Tit. Pod njim je zadela cesarstvo strašna nesreča — izbruh vulkana Vezuva. Med izbruhom sta bili zasuti mesti Pompeji in Herkulanum. Kasneje (v 19. stoletju) so ti mesti arheologi odkopali in odkrili v njih dobro ohranjene ulice, hiše, predmete za vsakdanje potrebe ipd.

Trajan Leta 98 n. e. je zasedel cesarski prestol eden najodličnejših vojskovodij cesarstva — Trajan. Po rodu je bil iz Španije. Novi cesar je posvečal veliko pozornost povzdigi italijanskega poljedelstva, ki je proti koncu 1. stoletja popolnoma propadlo. Mala kmetska posest je začela izginjati že pod republiko, zdaj jo je pa skoraj docela požrla velika zemljiška lastnina bogatašev. »Latifundije (velika posestva) so pogubile Italijo«, je pisal rimski pisatelj 1. stoletja n. e. Plinij. Isto se je dogajalo tudi v provincah. Pod Neronom, na primer, je šest oseb gospodarilo nad polovico vse zemlje v afriški provinci.

Za borbo proti propadanju italskega poljedelstva je Trajan dajal potrebnim zemljiškim lastnikom posojila za nakup zemlje in izboljšanje gospodarstva. Obresti teh posojil so šle za vzgojo otrok revnih staršev in sirot.

Trajan je izdal tudi zakon, po katerem so morali senatorji najmanj tretjino svojega premoženja vložiti v kmetijstvo Italije. Toda rezultat tega zakona je bil samo nadaljnji razvoj latifundij na račun male zemljiške posesti. Tudi državna dobrodelnost ni nič zalegla; položaj nižjih razredov se je slabšal.

Zunanja politika Trajan se je vojeval s plemenom Dacianov, ki so živeli na ozemlju današnje Romunije. Dakijo je proglasil za rimsko provinco in jo naselil z rimskimi kolonisti. Različne epizode iz vojne z Daciani so upodobljene na stebri, ki ga je zgradil Trajan v Rimu. Ta steber je ohranjen do danes.

Proti koncu svojega življenja se je Trajan odpravil na velik vojni pohod proti kraljestvu Partov in zasedel celo vrsto njegovih pokrajin. Medtem pa je za hrbtom rimskih vojsk, v Mezopotamiji, izbruhnili vstaja. To je ustavilo nadaljnje prodiranje in prisililo Trajana, da se je vrnil. Na poti v Rim je umrl (leta 117 n. e.).

Pod Trajanom je rimsko cesarstvo doseglo višek svoje zunanje moči.

Hadrijan — Po Trajanu je vladal njegov sorodnik
Razvoj birokratičnega sistema Hadrijan (leta 117—138 n. e.). Odrekel se je skoraj vsem Trajanovim osvojitvam pri Partih.

Za varstvo ogromne države bi bilo treba napeti vse sile. Tega pa niso bili več sposobni. Hadrijan je ubral pot mirne politike in si prizadeval samo, da utrdi in obvaruje meje cesarstva.

Za časa Hadrijana se razvija birokratični (uradniški) sistem vladanja. Ta sistem se je začel ustvarjati že pod prvimi cesarji. Za upravljanje ogromnega cesarstva stari republikanski organi oblasti nikakor niso bili sposobni. Potreben je bil stalen uradniški aparat. Pomen voljenih uradnih oseb in tudi samega senata pod Hadrijanom močno pada. Na glavne državne položaje je Hadrijan imenoval osebe z juridično izobrazbo, pa tudi ljudi, ki so dolgo služili v cesarskih pisarnah ali v vojski.

Upor Judov Pod Hadrijanom je leta 132 prišlo do nove vstaje Judov. Načeloval ji je Simón s pridevkom Bar-Koħba (»sin zvezde«). Tri leta je trajala borba Judov za neodvisnost, dokler se ni veliki rimski sili posrečilo razbiti judovsko vojsko in zadržati vstajo. Judejo so povsem opustošili. Desettisoče Judov so pobili ali prodali v sužnost, mesto Jeruzalem so pa do kraja razrušili in na njegovem mestu zgradili novo mesto.

Z zadržitvami uporov, zatiranjem provinc in razvijanjem birokratizma v državi so si cesarji prizadevali okrepiti rimski imperij.

§ 90. Rimsko cesarstvo med 2. in 3. stoletjem n. e. — Borba z barbari

Mark Avrelj — Od leta 161—180 n. e. je vladal cesar Mark
Poslabšanje položaja cesarstva Avrelj. Pod njim se je položaj cesarstva hudo poslabšal. Množica prebivalstva je obubožala, državna blagajna se je praznila. Že v začetku vladanja Marka Avrelija je lakota, potem pa strašna kuga, ki so jo zanesli z Vzhoda, opustošila cesarstvo. Posledica tega je bila, da so se v raznih delih države — v Egiptu, Galiji — ves čas vrstili upori.

Vdor barbarov Nič manj težak ni bil zunanji položaj cesarstva. Sosedna barbarska plemena, ki so videla, kako je Rim oslabil, so začela napadati njegove meje. Parti so vdrli v Sirijo. Vojskovodjem Marka Avrelija se je

posprečilo, da so jih izrinili od tam, toda začeli sta se lakota in kuga, ki sta prisilili Rimljane, da so se umaknili.

Še nevarnejša je bila dolgotrajna vojna s plemeni, ki so živela na donavski meji. Ta so prodrli čez mejo in prihrumela prav do Italije. Pokrajine, ki so jih osvojili, so bile strašno opustošene, stotisoče prebivalcev so odvedli v sužnost. Cesarju se je z veliko težavo posrečilo premagati plemena, ki so vdrla, in jih začasno prisiliti k pokorščini.

Ujeti barbari so bili naseljeni na rimskem obmejnem ozemlju s pravico do obdelovanja zemlje, na kateri so živeli. Zato so morali služiti v rimski vojski.

Ta ukrep je bil potreben spričo težavnega državnega položaja, kasneje pa je postal zelo nevaren za Rim.

Monarhija
Septimija Severa Leta 193 je prevzel cesarsko oblast namestnik ene izmed provinc, **S e p t i m i j S e v é r**. Ta je napravil zadnji poskus, da utrdi državo z združitvijo vojske in uradništva. V vojski so bile izvedene velike reforme. Položaj vojakov se jeboljšal: smeli so imeti družinc, ki so lahko živele v bližini stalnih taborišč. V obmejnih krajih je **Sevér** dovolil vojakom obdclovati zemljo. Razen tega so jim dali možnost, da se v službi povzpno do višjih poveljniških činov.

Sevér je začel v velikem številu nastavljeni bivše vojščake za uradnike svojih pisarn. Senat je pod njim izgubil vsak pomen. Tako je **Sevér** poskušal vladati izključno le z vojniki in uradniki. Praviijo, da je na smrtni postelji rekel svojim sinovom: »Bogatite vojnake, za vse druge ne skrbite!«

Pod njegovim sinom in naslednikom, cesarjem **K a r a k á l o**, so izvedli zelo važen ukrep: vsem svobodnim prebivalcem cesarstva so dali pravico rimskega državljanstva (leta 212 n. e.).

Z vsemi temi ukrepi: z združitvijo vojske in uradništva, s podelitvijo državljanskih pravic vsem prebivaleem cesarstva, z reformo vojske — so upali utrditi položaj cesarstva. Pa to ni bilo več mogoče. Dozorevala je revolucija proti sužnjeposestniškemu redu.

VI. REVOLUCIJA SUŽNJEV — BARBARSKE OSVOJITVE IN PROPAD CESARSTVA

§ 91. Nastop revolucije

Skozi dve stoletji, odkar je obstajalo cesarstvo, se je položaj ljudskih množic stalno slabšal. Rim je več blaga uvažal,

kakor izvažal. Zato je denar postopoma odhajal iz Rima, količina dragocenih kovin (zlata in srebra) se je manjšala in posledica je bila, da se je že konec 2. stoletja začelo razsulo financ. Pomanjkanje pravičnega denarnega obtoka je vplivalo na trgovino in obrt. Razen tega so ju spodkopavali ogromni državni davki. Tako sta trgovina in obrt propadali, isto je bilo s kmetijstvom. Naraščalo je število obubožanih vaščanov.

Koloni Delo sužnjev je prenehalo prinašati gospodarjem sužnjev prejšnje dohodka. Vzdrževanje sužnjev je postajalo drago, proizvodnost njihovega dela je pa ostala nizka kakor poprej. Zaradi tega so prehajali k delu majhnih zemljiških najemnikov.

Še celo veliki zemljiški gospodje so vedno pogosteje delili svoja posestva na majhne parcele in jih dajali v najem majhnim najemnikom — k o l o n o m.

Med kolone so zabredli vaški in mestni reveži, ki niso imeli nobenega drugega izhoda. Razen tega so gospodarji sužnjev včasih spreminjali v kolone del svojih sužnjev. Položaj vseh teh kolonov tako iz vrst svobodnih kakor tudi sužnjev je bil izredno težak. Za izkoriščanje zemlje so morali plačevati v denarju ali oddajati del pridelka. Zakupnina se je začela dvigati. Vrh tega so kolone uničevali prekomerni državni davki. Zato so se koloni zadolževali pri zemljiških gospodih. Ko so zabredli med dolžnike, se niso mogli več izmotati iz tega položaja. Tako je svoboden kolon postal suženj in ni mogel zapustiti svoje zemlje tudi, če bi jo hotel; dejansko je bil zdaj priklenjen na svojo parcelo. Od suženjskega dela so začeli prehajati k delu odvisnih kmetov. Kolon je bil na pol tlačanski kmet.

Vrhu vsega se od konca 2. stoletja dalje množe vdori različnih plemen v rimsko cesarstvo. Vse to je vodilo gospodarsko življenje cesarstva v popolno razsulo.

Izhod je bil samo eden — v revoluciji. In ta se je približevala, postopoma združujoč vse sile: sužnje, kolone in barbare.

Vstaja sužnjev in rokodelcev — Vdor barbarov Sredi 3. stoleja n. e. je na Siciliji vzplamtelo veliko gibanje sužnjev, ki so ga zadušili z veliko težavo. V samem Rimu je prišlo do vstaje mestnih rokodelcev in sužnjev. Upor je bil resen. Vladna vojska je imela sedem tisoč vojakov izgube, preden ga je zadušila. Podobne vstaje so se pojavljale v tem času tudi v drugih mestih cesarstva.

Rim so začeli napadati tudi od zunaj. »Barbari« (Germani, Galci, Perzijci, Skiti) so vdirali v cesarstvo. Leta 260 n. e. je bil med bitko s Perzijci ujet cesar Valerijan. V ujetništvu je tudi umrl.

Barbari niso napadali samo mej cesarstva, temveč tudi prodirali globoko vanj. V renskih in donavskih obmejnih pokrajinah so se barbarska plemena združila v velike zveze. Na spodnji Donavi so se pojavili Gotje; na Renu — Franki in Sasi. Dakija je bila za Rimljane docela izgubljena; Mala Azija in Balkanski polotok so strašno opustošili Gotje, Skiti in Avari. Proti Rimu se je dvignil tudi Vzhod: državi Parta in Palmira (v Siriji).

Upor bagaudov Sto let je trajalo združevanje zunanjih sil (barbarov) in notranjih (sužnjevi in kmetovi) v borbi proti suženjskemu Rimu. Posebno se je to pokazalo v Galiji. Proti koncu 3. stoletja n. e. je prišlo v Galiji do velikanske vstaje. Upornike so imenovali »bagaude«, kar pomeni po galsko »bojeviti« ali »borci«. Ljudske množice, ki so jih spravili do obupa davki, težke obveznosti in zatiranja po cesarskih uradnikih, so se dvignile po vsej Galiji. To so bili i sužnji i koloni i dninarji iz obmejnih pokrajin. Ustanovili so pravo vojsko, v kateri so poljedelci tvorili pehoto, številni pastirji na konjih pa — konjenico.

Gospoke pristave in slabo utrjena mesta so bagaudi zasedli in porušili. Prestrašeni zemljiški gospodje so se zatekli pod varstvo maloštevilnih velikih mest. Uporniki so proglasili odcepitev Galije in izvolili za cesarja dva svoja voditelja: Eliana in Amanda.

Proti bagaudom so poslali velike sile, ki so vstajo začasno zadušile. Vzplamtela pa je še večkrat in zajela celó Španijo. V celoti je vstaja bagaudov trajala povprečno 150 let. Take množične vstaje so bile znamenje nastopajoče revolucije in začetek rimskega propada.

§ 92. Dioklecijan — Krščanstvo

Ojačenje samovlade

Leta 284 je oblast v cesarstvu prevzel poveljnik dvorne straže Dioklecijan. Vsa njegova politika je bila usmerjena v to, da okrepi popolno cesarjevo samovlado in zaduši revolucijo. Da bi še bolj dvignil svojo avtoriteto, so rimski cesarji, začevši od Dioklecijana, zapovedovali, da jih imenujejo »dominus« — gospod; zato tudi te oblike oblasti, ki se je ustanovila v Rimu

z Dioklecijanom, ne imenujemo več »principat«, temveč »dominat«. Cesarji so nosili bogata oblačila po vzhodnem načinu, se obdajali s številnimi dvorjani, zahtevali, da so jim skazovali božje čaščenje (pòklekanje). Cesarjeva osebnost se je štela za božansko, sveto.

Pod Dioklecijanom in njegovimi nasledniki je senat dokončno nehal sodelovati pri upravljanju cesarstva. Vodstvo je prešlo na cesarski svet, čigar člani so bili navadni uradniki. Število takih uradnikov se je sčasoma zelo povečalo.

Razdelitev cesarstva na štiri dele

Že prva leta vladanja so pokazala Dioklecijanu, da sam ne bo kos revolucionarnim gibanjem in navalom barbarov na meje cesarstva. Zato si je imenoval tri pomočnike — sovladarje. Vsakdo od njih je upravljal določeno področje cesarstva. Tako se je rimska država razdelila na štiri dele.

Začasno se je posrečilo zadušiti upore, odbiti barbarska plemena in znova utrditi državne meje.

Notranje reforme

Vse to je zahtevalo velika sredstva in vojaška ojačenja. Posledica so bili zvišani davki, čeprav jih je bilo vedno težje izterjati iz izmozganega prebivalstva. Uvedli so dvojno davščino: glavnino, ki so jo pobirali od vsakega odraslega človeka, in zemljarino, ki so jo pobirali po količini in kakovosti zemlje.

Dioklecijan je poskušal izboljšati tudi denarni sistem. Za borbo z draginjo je določal cene najvažnejšemu blagu, prav tako je pa določil tudi plačo za delo. Vendar ni dal ta zakon nikakih rezultatov in morali so ga odpraviti.

Kršćanstvo

Zaradi napetega položaja v cesarstvu so sumljivo gledali na vsako množično gibanje. Spočetka je bilo tako gibanje tudi krščanstvo. Prganjanje kristjanov se je začelo že pod Neronom, posebno pa se je poostrilo pod Dioklecijanom.

Kršćanstvo je nastalo v 1. stoletju n. e., ko so bile izkoriščane množice rimske družbe globoko razočarane. Vendar so takrat revolucionarno gibanje zadušili. Vojaška diktatura je zatirala ljudstvo. Delovne množice niso videle nikakega izhoda pred seboj, njihov materialni položaj se je slabšal. Tako so se začela med sužnji, rimsko revščino, proletarci, malimi obrtniki krepiti religiozna čustvovanja. Engels dokazuje, da je krščanstvo bilo spočetka gibanje zatiranih in je nastalo kot

religija sužnjev, osvobodjencev, revnih in brezpravnih, ali narodov, katere je zaslužnil in zatiral Rim. V judovski religiji je bila oddavna vera v »mesijo« (»maziljenca«). Mesija — to je včlovečen bog, ki naj bi se prikazal na zemlji in rešil človeški rod zla in trpljenja. Taka predstava o mesiji je obstajala tudi v nekaterih drugih religijah.

Ljudska množica, ki jo je tlačilo nezno zatiranje, ni videla izhoda iz svojega položaja in je začela verovati v to, da jo bo rešil mesija.

Povsod so se pojavljali potujoči preroki in oznanjevalci. Pozivali so ljudstvo, naj se pripravi za sprejem mesije, ki naj bi kaznoval bogataše, uničil rimsko državo, očistil svet z ognjem in ustvaril »kraljestvo božje« na zemlji. »Prej pride velblod skozi šivankino uho, kakor bogatin v kraljestvo božje«, so propovedovali preroki.

In tedaj je med ljudstvom nastal tudi mit o Jezusu Kristusu, bogu in človeku, ki je učil, da je treba ponižno prenašati vse trpljenje, ker bodo vsi trpeči in zatirani prejeli nagrado po smrti, grešniki pa bodo obsojeni na večne muke. Ta mit se je ustvarjal pod močnim vplivom vzhodnih mitov. Sestavljal in širil se je spočetka ustno in šele pozneje so ga zapisali.

Niti v enem od zgodovinskih del te dobe ni niti besedice o življenju Jezusa Kristusa.

Organiziranje cerkve

Tisti, ki so verovali v Kristusa, t. j. kristjani, so organizirali v mestih majhne občine. Shajali so se zaradi propovedi in molitve, prirejali skupne obede, pomagali drug drugemu iskati delo. Občine enega mesta so stopile v stik z drugimi mesti. Taka organizacija je privlačevala veliko število mestne revščine in kmalu je bila po vsem cesarstvu razpredena mreža krščanskih občin.

V 2. in 3. stoletju začno v krščanske občine močnejše prodirati imoviti elementi. Pritisk države je postajal vedno neznošnejši. Njegovo težino so okušali ne samo revni, temveč tudi srednji sloji prebivalstva. Zaradi tega se ti sloji tudi obračajo h krščanstvu.

Ker so pristopali bogatini v krščanske občine, so bogatele tudi same občine. V njih se pojavljajo voljene uradne osebe, ki upravljajo premoženje občin: škofi, diakoni idr. Krščanske občine rimskega cesarstva se združujejo; ustvari se krščanska cerkev.

Spor cerkve z državo

V 3. stoletju nastajajo resni spori cerkve z državo. Prej je državna oblast posvečala malo zanimanja kristjanom, čeprav je bilo prvo preganjanje kristjanov že pod Neronom. V 3. stoletju se je pa položaj spremenil. Rimska vlada je gledala na kristjane kot na upornike, ki so povečavali nemirno razpoloženje v deželi. Razen tega je vlada, ki je potrebovala denarja, mislila, da ga bo dobila, če bo zaplenila premoženje kristjanov.

Zaradi tega se sredi 3. stoletja poostre preganjanja kristjanov: zapirajo krščanske občine, zabranjujejo jim opravljati bogoslužje, plenijo premoženje, obsojajo na smrt posebno uporne kristjane.

Priznanje krščanstva

Vendar je bilo preganjanje pod Dioklecijanom zadnje. Njegovi nasledniki so se pomirili s cerkvijo in sami sprejeli krščanstvo. Potreba jih je prisilila, da so priznali krščanstvo. Z ene strani preganjanja skoraj niso dosegla namena in število kristjanov je dalje rastle. Mnogo kristjanov se je pojavilo v vojski, med višjim uradništvom in celo na dvoru. Z druge strani je krščanska cerkev od tistega časa, ko so stopili vanjo bogati, postopoma spreminjala svoj značaj. Državi je bilo zdaj koristneje, da jo prizna in se potem opre nanjo v borbi z revolucijo. Kajti cerkev ni pozvala množic na razredni boj; nasprotno, oznanjala je ponižnost in pokorščino nasproti gospodu.

»Vi sužnji pa, bodite pokorni svojim gospodarjem kakor obličju božjemu«, beremo v cerkvenih knjigah.

Tako je država priznala cerkev. Krščanstvo se je začelo širiti ne samo med Rimljani, temveč tudi pri barbarih, katerim je prinašalo tudi latinski jezik, rimsko kulturo, tehniko, literaturo, filozofijo. V tem smislu je krščanstvo tedaj imelo veliko pozitivno vlogo.

§ 93. Konstantin in njegovi nasledniki — Razpad cesarstva

Leta 305 se je bolni Dioklecijan sam odpovedal oblasti. Upravljanje države je prešlo na njegove sovladarje. Kmalu se je med njimi začela borba za oblast.

Milanski edikt Zmagala sta v njej Konstantin in Licinij, leta 313 sta se sešla v Milanu in sklenila sporazum; Konstantin je dobil upravljanje Zahoda, Licinij pa Vzhoda. V Milanu sta tudi izdala ukaz, po katerem je krščanska religija dobila enakopravne pravice s staro rimsko religijo (Milanski edikt).

Konstantin Sporazum med Konstantinom in Licinijem ni dolgo trajal. Kmalu se med njima začne borba, v kateri je bil Licinij dokončno premagan. Konstantin je postal absolutni gospodar cesarstva.

Pod Konstantinom se je okrepilo samodržstvo. Število uradnikov se je zvišalo. Bili so razpredeljeni po razredih in dobili razne naslove: »ekscelenca«, »prevzvišenost« itd. Uradniki so bili podkupljivi, med njimi je cvetela korupcija.

Koloni so bili za časa Konstantina dokončno priklenjeni na zemljo in njihovo tlačanstvo se je okrepilo.

Eden najvažnejših Konstantinovitih ukrepov je bila ustvaritev prestolnice na vzhodu, na ozemlju slavne grške kolonije Bizanca (leta 330 n. e.). Mestu so dali ime Konstantinopol. Ta prenos prestolnice je povzročil to, da je bila vzhodna polovica cesarstva ekonomsko močnejša in kulturnejša. Poleg tega je bila lega Bizanca zelo ugodna v geografičnem in vojaškem pogledu.

Čeprav Konstantin sam do konca svojega življenja ni sprejel krščanstva, je vendar svoje otroke vzgojil v novi religiji. Na veliko je podpiral krščansko cerkev: pod njim je bila krščanska duhovščina oproščena davkov in obveznosti, cerkvene občine so dobile pravico, da sklepajo pogodbe in podedujejo, škofi so dobili pravico soditi.

Cerkveni razkoli — **Gibanje agnosticov**

Konstantin je energično pomagal cerkvi v borbi s herezijami (razkoli), ki so bile često revolucionarnega značaja. Herezija se je imenovala struja, ki je nasprotovala nazorom, ki so vladali v cerkvi. Posebno mnogo herezij se je pojavilo v 4. stoletju n. e. v zvezi s tem, da je cerkev obogatela in da jo je priznavala država. Mnogi kristjani, posebno tisti med njimi, ki so bili revnejši, so kazali na bogastva škofov in na njihov razkošni način življenja ter nastopali proti pomirjenju cerkve z državo.

Zelo močno je bilo gibanje agonistikov. »Agonistik« pomeni »borec za vero«. To so bili severnoafriški sužnji in koloni, ki so hodili po vaseh oboroženi s palicami. Rušili so pristave, osvobajali dolžnike in sužnje. Kadar so agonistiki srečali voz kakega bogataša, ki so ga spremljali sužnji tekači, so posadili sužnje na voz, gospodarje pa prisilili, da so tekli pred vozom.

Kmalu po Konstantinovi smrti se je znova začela dolgotrajna borba za oblast.

Julijan Eden Konstantinovih naslednikov je bil njegov nečak Julijan (leta 361—363 n. e.). Njega so kristjani imenovali »Odpadnika« zato, ker je poskušal znova vrniti poganstvu njegov prejšnji pomen.

Krščanska cerkev je morala pod Julijanom vrniti poganskim svetiščem premoženja, katera jim je zaplenila, škofi so izgubili pravico soditi, kristjanom je bilo prepovedano pridigati.

Toda Julijanov poskus povratka k poganstvu se ni posrečil. Podpirala ga je samo peščica žrecev in grških filozofov, vsa množica prebivalstva je pa bila sovražno razpoložena nasproti Julijanovi reformi. Leta 363 je Julijan poginil med enim svojih vojnih pohodov. Kmalu po njegovi smrti je cesarstvo razpadlo na dva dela — Zahodni in Vzhodni. Enotnosti države ni bilo več mogoče obdržati.

§ 94. Barbarske osvojitve — Propad rimskega cesarstva

Proti koncu 4. stoletja je na dva dela razdeljeno rimsko cesarstvo dokončno oslabilo in ni moglo več zadrževati pritiska obkrožajočih ga plemen.

Huni in Zahodni Gotje V tem času se je na severni obali Črnega morja pojavilo novo nomadsko ljudstvo — Huni. V ogromni hordi so krenili proti zahodu na konjih in vozovih. Pri svojem preseljevanju so odvedli s seboj Vzhodne Gote. Zahodni Gotje, ki so živeli na ozemlju spodnje Donave, se niso marali pokoriti Hunom. Obrnili so se na vzhodnega cesarja Valenta s prošnjo, da jim dovoli iti čez Donavo in se naseliti na ozemlju cesarstva.

Valent je privolil in ogromno pleme je prišlo čez Donavo. Več sto tisoč Zahodnih Gotov se je naselilo ob rimski meji.

Vstaja Zahodnih Gotov Leta 376 so se Zahodni Gotje dvignili v vstajo proti Rimu. Krenili so po Traciji in vse pustošili na svoji poti. Pridružili so se jim sužnji, pa tudi koloni in delavci, ki so morali delati pri najdiščih zlata. Ti so kazali Zahodnim Gotom bogate naselbine in skrivališča, kamor je mestno prebivalstvo poskrilo svoje premoženje.

Cesar Valent je z veliko vojsko nastopil proti Zahodnim Gotom, ki so ga hudo porazili pri mestu Adrianopolu; tudi sam je padel v bitki (leta 378).

Cesar Zahoda je poslal na Vzhod svojega najboljšega vojskovodjo Teodozija, ki mu je dal naslov Avgust. Teo-

dozij je ukrotil Zahodne Gote in jih naselil ob Donavi kot zaveznike, ki so obvezani dajati cesarju na razpolago vojaške oddelke. Teodozij je postal cesar in združil v svojih rokah vse cesarstvo.

Po Teodozijevo smrti (leta 395) se je cesarstvo dokončno razdelilo na dva dela. Teodozij je prepustil Vzhodnemu svojim sinov, Zahod pa drugemu. Pod Teodozijevo sinovi se je začela nova vstaja Zahodnih Gotov pod poveljstvom voditelja Alaraha. Ta vstaja je združevala sile barbarov in Rimljanov. Pod njihovimi skupnimi udarci je rimsko cesarstvo dokončno razpadlo. Revolucija je zdaj zmagala.

Zavzetje Rima po Alarihu Ko je Alarih prodril v Italijo in krenil nad Rim, so mu mestni sužnji, ki so videli v Alarihu svojega osvoboditelja, opolnoči odprli vrata. Zahodni Gotje so zasedli mesto (leta 410) in ga skupaj s sužnji strašno izropali. Potem so Zahodni Gotje šli na jug Italije. Medtem je Alarih umrl, njegov naslednik je pa sklenil sporazum s cesarjem in odvedel Zahodne Gote v Galijo.

Atila Sredi 5. stoletja n. e. so navalile na Vzhodno cesarstvo hunske horde. Načeloval jim je odličen voditelj Atila, ki so ga rimski pisatelji tega časa imenovali »bič božji«. Huni so opustošili Vzhodno cesarstvo in potem, ko so prejeli veliko odkupnino, krenili v Galijo.

Leta 451 jih je na Katalaunskem polju v vzhodni Galiji napadla močna rimska vojska. Tvorili so jo v glavnem zavezniški oddelki, Zahodni Gotje, Franki in druga barbarska plemena. Razvila se je srdita bitka. Po izročilu so potoki, ki so tekli po ravnini, narasli od prelite krvi. Obe strani sta imeli velikanske izgube. Moč Hunov je bila spodkopana in Atila se je vrnil čez Ren.

Naslednje leto je opustošil severno Italijo. Kmalu po povratku iz Italije je Atila umrl.

Vandali v Afriki Sredi 5. stoletja so province Zahodnega cesarstva zasedla različna plemena. Zahodni Gotje, ki so prodrli v Španijo, so izrinili odtod pleme Vandalov. Vandali so se preselili v Severno Afriko. Odtod so leta 455 napadli Italijo in strašno razdejali Rim. Od tistih časov je beseda »vandalizem« začela označevati rušenje spomenikov kulture.

Cesarsko oblast so imeli v tem času poveljniki barbarskih vojsk, ki so po svoji volji postavljale cesarje na prestol in jih strmoglavljale.

**Strmoglavljenje
Romula
Avgustula**

Leta 476 je vodja ene takih vojsk strmoglavil zadnjega rimskega cesarja, mladega Romula Avgustula. Leto 476 se šteje kot zadnje leto obstoja zahodnega rimskega cesarstva. Vzhodna polovica cesarstva se je pokazala trdnejša. Pa tudi ta je postopoma spreminjala svoje lice. Na njena ozemlja so prodrli Avari in Slovani. Ti so tvorili kasneje osnovno prebivalstvo bizantinske države, ki se je ustanovila na razvalinah vzhodnega rimskega cesarstva. Vendar Slovani niso rušili, temveč so prevzeli in razširili grško-rimsko kulturo na vzhodu Evrope.

**Vzroki
propada Rima**

Rimska sužnjeposestniška družba je propadla pod vzajemnimi udarci revolucije in barbarskih osvajanj. »Revolucija sužnjev,« je dejal tovariš Stalin, »je likvidirala gospodarje sužnjev in odpravila suženjsko obliko eksploatacije delovnih množic.«*

Družba suženjskega gospodarstva je ustvarila visoko kulturo, ki je imela ogromen vpliv na ves nadaljnji razvoj človeštva. Vendar je suženjski način eksploatacije pod cesarstvom že postal ovira za njegov nadaljnji razvoj. Suženjstvo je zaviralo razvoj tehnike, kulture in znanosti.

Suženj ni bil zainteresiran na svojem delu. — delal je pod batino. Zaradi tega je bilo njegovo delo manj produktivno. V kmetijstvu je suženjsko delo izčrpalo zemljo in povzročalo padanje pridelka. Pri suženjskem sistemu se niso mogla pojaviti komplicirana delovna orodja, fini instrumenti in stroji. Suženjski način eksploatacije je preko vse mere zatiral delovne množice in jim ni dajal nikake možnosti razvoja. Delo svobodnih se je pa štelo za sramotno. Suženjsko gospodarstvo je zahtevalo stalen dotok svežih sužnjev. Dajali sta jih v glavnem vojna in gusarstvo. Neprestane vojne in ropanja so pustošile cele dežele in izmozgavale njihovo prebivalstvo.

Tako je proti koncu cesarstva suženjstvo privedlo do upada proizvodnih sil, kar je tudi povzročilo propad suženjske družbe.

Namesto suženjstva je prišel fevdalno-tlačanski red. Z njim se odpira nova stran v razvoju razredne družbe — zgodovina srednjega veka.

* Stalin: Vprašanja leninizma, 11. izd., str. 412.

KRONOLOGIČNA RAZPREDELNICA ZGODOVINE STAREGA VEKA

Egipt

	Pred novo ero
Ustanovitev države v Egiptu	okrog 3500
Ustanovitev enotnega egiptovskega kraljestva	okrog 3200
Začetek gradnje piramid	pred 2800
Vstaja kmetov in sužnjev	pred 1750
Začetek osvajalnih vojnih pohodov Tutmosa III.	pred 1500
Egipt osvoji Perzija	525

Dvorečje (Mezopotamija)

Ustanovitev sumerijskih mest	pred 3500
Sestava zakonov vladarja Hamurabija	okrog 2000
Tiglat-Palasar III.	745—727
Razrušenje Niniiv	612
Propad Asirije	605
Propad Babilonije	538

Feničija

Dvig feničanskih mest-držav (Tira in Sidona)	pred 1000
Propad izraelskega kraljestva	722
Osvojitve Judeje	585

Perzija

Darij I.	521—486
Aleksander Makedonski osvoji Perzijo	330

Indija

Ustanovitev mest-držav v Indiji	pred 3000
Gospodstvo bramanov	okrog 1000—500
Čandragupta	320—291
Asoka	273—237

Kitajska

Čin-ši-huang-ti	221—210
Vstaja »Rdečih obrvi«	18— 23
Vstaja »Rumenih turbanov«	184

Grčija

Prva olimpiada	776
Solonove reforme	594
Klisenove reforme	509
Grško-perzijske vojne	500—449
Bitka pri Maratonu	490
Bitka pri Salaminu	480
Ustanovitev atenske pomorske zveze	478

Periklejeva vlada	445—430
Peloponeška vojna	431—404
Nikijev mir	421
Sicilska ekspedicija	415—413
Bitka pri Hajroneji — Konec grške neodvisnosti	338
Aleksander Makedonski	336—323
Bitka pri Sclaciji in zadušitev revolucije v Šparti	221
Grčijo osvoji Rim	146

Rim

Legendarna ustanovitev Rima	753
Zakoni XII plošč okrog	451—450
Plebejci osvoje konzulsko oblast	366
Odprava suženjstva zaradi dolgov	326
Prva punska vojna	264—241
Druša punska vojna	208—201
Bitka pri Kanah	216
Bitka pri Zami	202
Tretja punska vojna	149—146
Viriatoa vstaja v Španiji okrog	150—139
Prva vstaja sužnjev na Siciliji	137—132
Aristonikova vstaja v Pergamu	133—130
Gibanje Grakhov	133—121
Druša vstaja sužnjev na Siciliji	104—100
Vstaja italških kmetov (zavezniška vojna)	90— 88
Sulina diktatura	82— 79
Sertorijeva vstaja v Španiji	80— 71
Špartakov upor	74— 71
Katilinova zarota proti republiki	63
Prvi triumvirat	60
Umor Cezarja	44
Drugi triumvirat	43
Bitka pri Akciju	31
Avgustovo vladanje 30 pr. n. e.—14 n. e.	
Neron	54— 68
Tit poruši Jeruzalem	70
Trajan	98—117
Mark Avrelij	161—180
Septimij Sever	193—211
Svobodno prebivalstvo cesarstva dobi državljanske pravice	212
Začetek revolucije sužnjev in vdor barbarov	3. stol.
Dioklecijan	284—305
Prenos prestolnice v Konstantinopol	330
Vstaja Zahodnih Gotov	376—379
Dokončna razdelitev cesarstva na dva dela	395
Alarih zasede Rim	410
Katalaunska bitka	451
Strmoglavljenje Romula Avgustula, zadnjega rimskega cesarja	476

VSEBINA

U v o d

§ 1. Življenje prvotnih ljudi	3
§ 2. Kako so nastale države s suženjskim redom — Zgodovinski spomeniki	5

Vzhod v starem veku

I. Egípt

§ 3. Narava Egipta in njegovo prebivalstvo	8
§ 4. Razvoj poljedelstva — Ustanovitev države	10
§ 5. Religija starih Egíptčanov	11
§ 6. Državna ureditev v Egiptu	14
§ 7. Vstaja kmetov in sužnjevi — Vdor Hiksov	16
§ 8. Egíptčanske osvojitve :	18
§ 9. Boj s Hetiti — Ramzes II.	20
§ 10. Konec samostojnosti Egipta	21
§ 11. Egíptčanska kultura	23

II. Najstarejše države Dvorcčja

§ 12. Južno Dvorečje, njegova narava in prebivalstvo	25
§ 13. Babilonsko kraljestvo	26
§ 14. Asirske osvojitve	28
§ 15. Asirska vojaška država in njen propad	30
§ 16. Novo babilonsko (kaldejsko) kraljestvo	32
§ 17. Asirsko-babilonska kultura	33

III. Fenicija, Judeja, Perzija

§ 18. Fenicija :	36
§ 19. Izraelsko in judovsko kraljestvo	38
§ 20. Perzija	40

IV. Indija v starem veku

§ 21. Stara Indija — Dežela in njeno prebivalstvo	43
§ 22. Država bramanov — Sistem kast v Indiji	45
§ 23. Budizem — Osvojitve Indije	46

V. Kitajska v starem veku

§ 24. Dežela in njeno prebivalstvo	48
§ 25. Najstarejša zgodovina Kitajske — Obdobje Čou, Čin in Han :	50
§ 26. Upori »Rdečih obrvi« in »Rumenih turbanov«	52
§ 27. Kultura stare Kitajske	53

Stara Grčija

I. Najstarejše obdobje Grčije

§ 28. Dežela in njeno prebivalstvo	56
§ 29. Kretska-mikenska kultura	57
§ 30. Grška religija	59
§ 31. Miti o herojih	61
§ 32. Mit o Argonavtih	64
§ 33. Starogrški ep — »Iliada«	65
§ 34. »Odiseja«	68
§ 35. Razpad rodu in nastanek države	71
§ 36. Država — mesto (polis)	72
§ 37. Grška trgovina in kolonizacija	73
§ 38. Vojaško življenje in družabne igre — Preročišča	75

II. Šparta

§ 39. Družbeni ustroj šparte	77
§ 40. Življenje in vzgoja špartancev — Peloponeška zveza	79

III. Ustanovitev Atenske države

§ 41. Dežela in njeno prebivalstvo — Atika v najstarejši dobi	81
§ 42. Revolucionarna borba — Solon	83
§ 43. Tiranija v Atenah — Klistenova reforma	85

IV. Grško-perzijske vojne in procvit Aten

§ 44. Začetek vojne	87
§ 45. Kserksov vojni pohod	89
§ 46. Atenska pomorska velesila	90
§ 47. Suženjstvo	92
§ 48. Perikles — Procvit demokracije gospodarjev sužnjev	93

V. Peloponeška vojna

§ 49. Vzroki in začetek vojne	96
§ 50. Sicilska ekspedicija in poraz Aten	98
§ 51. Konec vojne in »tiranija tridesetorice«	99
§ 52. Upori sužnjev in revščine	101

VI. Grška kultura

§ 53. Teater	102
§ 54. Grška literatura (tragedija in komedija)	104
§ 55. Umetnost	106
§ 56. Nastanek znanosti	108
§ 57. Sokrat in Platon — Aristotel	109

VII. Grčija pod oblastjo Makedonije

§ 58. Položaj Grčije v 4. stoletju pr. n. e.	111
§ 59. Makedonija — Filip Makedonski	112
§ 60. Aleksander Makedonski in njegovi vojni pohodi	115
§ 61. Helenistične države in njihova kultura	117
§ 62. Borba proti Makedoniji in oblasti gospodarjev sužnjev — Osvojitvev Grčije po Rimu	119

Rim

I. Staro obdobje rimske zgodovine

§ 63. Narava in prebivalstvo stare Italije	122
§ 64. Patriciji in plebejci — Servij Tulij	124
§ 65. Borba med patriciji in plebejci	126
§ 66. Osvojitve Italije	128
§ 67. Rimska vojska — Italija pod oblastjo Rima	130
§ 68. Religija Rimljanov	131

II. Rimska osvajanja izven Italije

§ 69. Prva punska vojna (leta 264—241 pr. n. e.)	133
§ 70. Druga punska vojna (leta 218—201 pr. n. e.)	135
§ 71. Osvojitve Makedonije in Grčije — Tretja punska vojna (leta 149—146 pr. n. e.)	139

III. Suženjski Rim (3.—2. stoletje pr. n. e.)

§ 72. Razvoj suženjskega dela in položaj sužnjev	140
§ 73. Obogatitve rimskih zakupnikov in oderuhov	143
§ 74. Življenjske in kultura Rima v 3. in 2. stoletju pr. n. e.	144

IV. Vstaje sužnjev in svobodne revščine — Propadanje rimske republike (leta 137—30 pr. n. e.)

§ 75. Prva vstaja sužnjev na Siciliji — Aristonikova vstaja v Mali Aziji	145
§ 76. Reforme bratov Grakhov — Tiberij Grakh (l. 133 pr. n. e.)	147
§ 77. Gaj Grakh (leta 123—121 pr. n. e.)	150
§ 78. Marij in vojaška reforma — Vojna s Cimbri in Tevtoni	152
§ 79. Druga vsaja sužnjev na Siciliji (leta 104—100 pr. n. e.)	153
§ 80. Vstaja Italikov — Sulova diktatura	154
§ 81. Borba Španije proti Rimu — Viriat in Scrtorij	157
§ 82. Špartakov upor	158
§ 83. Katilinova zarota — Pompej in Cezar	161
§ 84. Prvi triumvirat — Cezarjeva diktatura	162
§ 85. Propad republike	165

V. Rimsko cesarstvo 1. in 2. stoletja n. e. (Principat)

§ 86. Vladanje Oktaviana-Avgusta (od l. 30 pr. n. e. do l. 14 n. e.)	167
§ 87. Življenje in kultura Rima ob koncu republike v 1. stol. n. e.	168
§ 88. Rimsko cesarstvo v 1. stoletju n. e.	172
§ 89. Položaj cesarstva — Vstaje v provincah	174
§ 90. Rimsko cesarstvo med 2. in 3. stol. n. e. — Borba z barbari	176

VI. Revolucija sužnjev — Barbarske osvojitve in propad cesarstva

§ 91. Nastop revolucije	177
§ 92. Dioklecijan — Krščanstvo	179
§ 93. Konstantin in njegovi nasledniki — Razpad cesarstva	182
§ 94. Barbarske osvojitve — Propad rimskega cesarstva	184
Kronologična razpredelnica	187

KNJIGO SPISAL
A. V. MIŠULIN
DELO
ZGODOVINA STAREGA VEKA
ZALOŽBA
DRŽ. ZALOŽBA SLOVENIJE
ZA ZALOŽBO KOS JOŽE
TISKALA
MOHORJEVA TISKARNA
V CELJŪ
PAPIR 70 GRAMSKI
OBSEG
DVANAJST POL
NAKLADA
5000 IZVODOV
III. IZDAJA